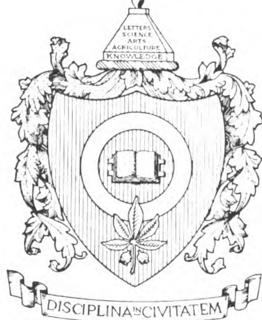

LETTERS
SCIENCE
ARTS
AGRICULTURE
KNOWLEDGE
DISCIPLINA IN CIVITATEM

LO SOMPNI
DEN
BERNAT METGE

Ab gran diligencia revist e ordenat.

AFEGIDA NOVAMENT LA HISTORIA
DE
VALTER E DE LA PACIENT GRISELDA

per lo mateix Bernat Metge
arromançada.

BARCELONA
ESTAMPA DE FRANCISCO ALTÉS
M.DCCC.XCI.

TIRATGE

100 ex. numerats, sobre paper satinat.
25 » » » » de fil.

64.

La present edició ès filla de un extremat zel per la reproducció de aquelles obres literaries més excelents en la nostra llengua materna. E si be són numeroses les que en diferents arxius e biblioteques de Europa totavia esperan veure la llum, ningunes, a nostre juhí, freturavèn de major publicitat e avinentesa com aquelles tan magistralment compostes per un dels més experts prosistes e pus subtils filosofs del XIV^en^ *segle. Tals són, los quatre llibres del* Sompni *den Bernat Metge, hont tracta de la inmortalitat de la ànima, de la soptada mort del Rey En Joan, e de coses infernals; e la gentil* Historia de Valter e de Griselda, *aytambé appellada* Historia de les belles virtuts.

Aquestes dues joyes de nostra literatu-

ra clàssica e un gran nombre de documents cancillereschs, redactats e firmats per nostre autor (alguns d'ells publicats entre altres documents inèdits del Arxiu de la Corona d'Aragó) constitueixen tot lo tresor en prosa que fins ara conexem de tan insigne mestre; noresmenys que hi hà d'ell compostes altres obres en verç, de què'ns donà breu noticia el malaguanyat Milà e Fontanals en la Révue des langues romanes.

Aytant és de grahir la conscienciosa publicació del Sompni, *dos anys enrere editada per lo tan diligent com honorable menorqui En J. M. Guardia residint a Paris, valentse del Ms. de la* Bibliothèque Nationale, *per çò con aquell ofereix algunes variants en lo text que ajuden a ilustrar altres dos còdices de Barcelona, los quals segons confessió propria del editor són bon xich més correctes que no aquell.*

E puix ab los tres ya referits còdices podia fersen un nou trasllat qui oferis suficient claredat, no havem volgut perllongarne la execució, ab la fi de donar major publicitat a les obres de tan notable escriptor. Lo qual si poch conegut ha estat e és encara, no fon per cert degut a escuritat de llinatge, ne a poca consideració que en lo seu temps li tengueran los homens més preeminents en saber e granesa, tant per lo agut enginy que en sos escrits demostrava, com per son fael cumpliment en los càrrechs a ell per la Cort aragonesa conferits. Per quant lo die 13 de Febrer de 1380 fon per lo Infant En Joan electe escrivà e notari del tribunal de appelacions del ducat Gironès. Més avant, en l'any 1385, En Joan, ya rey de Aragó, ratificà la dessus dita elecció. Encara més en 24 de Juliol del any prop següent la reyna Na Violant volgué delegarlo, com a secretari seu,

per a la administració de sos afers, sots titol de procurador.

Les tals mercès e altres gracies ab què's vehia afalegat li procuraren la malicia e iniquitat de sos perseguidors e envejoses (són paraules textuals) qui's ginyaren per ficarlo en la presó après la mort del rey En Joan (19 de Maig de 1396). Açò no obstant, de un Registre pertanyent al regnat del rey En Martí, successor de aquell, trobat per lo incansable investigador històrich En Joseph Coroleu, posa's en clar que'l dit monarca li restitui sa gracia tan plenerament, que ya en l'any 1408 Bernat Metge tornava exercir lo mateix càrrech de secretari que d'abans havia obtengut ab lo rey En Joan.

Fins aci són los pochs indicis que'n havem recullits, essent quasi els únichs que donaren primerament lo dessus dit senyor En J. M. Guardia, en sa extensa introducció precehint lo trasllat del Ms.

de Paris, e desprès En Joseph Coroleu, en un brillant e complert estudi que llegi antany en l'Ateneu, publicat tantost en la España Regional. *Solament afegirèm que l'afany de veure acoblades per primera vegada dues obres de un mateix autor, igualment dignes, e majorment que en la una faça referencia de l'altra, com aytambé lo desig de satisfer un deute que la noble patria dels Comtes, e Reys de Aragó, envers l'autor fins ara tenia, nos ha induhit a ferne la present edició, la qual ajudarà quant menys, per poch que sia, a divulgar lo nom preclar de nostre excelent mestre.*

L'EDITOR.

Barcelona, Juny de 1891.

Comença lo libre appellat

SOMPNI DEN BERNAT METGE

LO PRIMER TRACTAT

och temps ha passat que stant en la preso, no per demerits que mos perseguidors e envejosos sabessen contra mi, segons que despuys clarament a lur vergonya s es demostrat; mas per sola iniquitat quem havien, o per ventura per algun secret juy de Deu; un divendres, entorn mitja nit, studiant en la cambra hon yo havia acostumat estar, la qual es testimoni de les mies cogitations, me vench fort gran desig de

dormir, e levantme en peus passegi un poch per la dita cambra. Mas soptat de molta son, covenchme gitar sobrel lit, e soptosament, sens despullar, adormim, no pas en la forma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants solen dormir.

Estant axi, a mi aparech, a mon vijares, un hom de mitja estatúra, ab reverent cara, vestit de vellut pellos carmesi, sembrat de corones dobles daur, ab un barret vermell en lo cap. E acompanyavenlo dos homens de gran estatura; la hu dels quals era jove fort bell, e tenia una rota entre les mans. Laltre era molt vell, ab longa barba e sens ulls, lo qual tenia un gran basto en la ma.

E entorn los dessus dits havia molts falcons, astors e cans de diversa natura qui cridaven e udolaven fort letjament.

E quant hagui be remirat special-

ment lo dessus dit hom de mitja estatura, a mi fo vijares que vaes lo rey en Johan de Arago, de gloriosa memoria, que poch temps havia que era passat de aquesta vida; al qual yo longament havia servit. E duptant qui era, espahordim terriblement.

La donchs ell me dix :

«Lunya tota pahor de tu, car yo son aquell quet penses.»

Quant yo l hoy parlar, coneguil tantost; puys tremolant digui :

«O Senyor, com sou vos aci? e no moris l altre dia?

—No mori, dix ell, mas lexi la carn a la sua mare, e reti l esperit a Deu quil me havia donat.

—Com, l esperit! digui yo, no puch creure quel esperit sia res, ne puixa tenir altre cami sino aquell que la carn te.

—E donchs que entens, dix ell, que

sia yo? No sabs que laltre dia passi de la vida corporal en que era?

—Hoyt ho he dir, respongui yo. Mas ara no ho crech, car si fosseu mort, no foreu aci. E enten que sots viu; mas la gent ho diu per tal com ho volria, car tostemps se alegra de novitats, e especialment de novella senyoria, o per alguna barateria que vol fer, ha mes en fama que sots mort.

—La fama, dix ell, es vera, que yo he pagat lo deute a natura, e lo meu esperit es aquest que parla ab tu.

—Vos, Senyor, me podets dir queus plaura. Mas, parlant ab vostra reverencia, yo no creure que siau mort; car homens morts no parlen.

—Ver es, dix ell, quels morts no parlen; mas lesperit no mor. E per conseguent no li es impossible parlar.

—Nom par, digui yo, quel esperit sia res apres la mort, car moltes vega-

des he vist morir homens e besties e ocells, e no veya que esperit ne altra cosa los isques del cors, per la qual yo pogues conexer que carn e esperit fossen dues coses distinctes e separades. Mas tostemps he cregut que ço que hom diu esperit o anima no fos als sino la sanch o la calor natural que es en lo cors, que per la discrepantia de les sues quatre humors mor, axi com fa lo foch per lo vent quil gita de son loch, o quant es corromput lo subject en que es qui sapaga; e daqui avant nol veu hom.

—Molt est enganat, dix ell; appar que no fasses differentia entre esperit e esperit.

—No nhi fas alguna, digui yo; que totes les coses animades veig morir en una manera.

—No es ver que en una manera muyren, dix ell; car de tres maneres

de esperits vidals ha creat nostre Senyor Deu. Uns que en la creatio del mon hagueren començament dell, e no son cuberts de carn, e aquests son los angels; altres qui han novell principi del Creador, e son cuberts de carn, mas no moren ab aquella, e aquests son los homens; altres qui son cuberts de carn, e nexen e moren ab aquella, e aquests son los animals bruts.

»Lome es estat creat en lo mig, per tal que fos pus baix quels angels e pus alt que les besties, e que hagues alguna cosa comuna ab lo subira e ab lo jusa, ço es a saber, inmortalitat ab los angels, e mortalitat de la carn ab les besties, entro que la resurectio reparas la mortalitat.

—Jaus he dit, Senyor, que totes les coses animades he vist morir en una forma, e james non viu lo contrari; e per conseguent als non crech, major-

ment quant veig que Salomo, en lo libre appellat *Ecclesiastes*, fo de la opinio en que yo son, dient: Una es la mort dels homens e de les besties, e egual es la conditio de cascu. Axi com moren los homens, moren aquelles; totes coses espiren, e lhome no ha res mes avant que la bestia.

—No appar, dix ell, que hajes clara conexença de la intentio del savi que has allegat; car ell no dix aço en persona sua, mas dels impiadosos e infirmants. E axi ha plagut a sent Gregori, en lo *Dialech*, e a sent Thomas, *Contra los gentils*. E appar be que axi sia, car en la fi del dit *Ecclesiastes*, quaix determenant hi ajusta: «Tro sia tornada la »polç en la sua terra don era, e lesperit »retornant a aquell quil ha donat.»

E apres un poch dix: «la fi de les paraules totes ensemps oyaume: «Tem Deu e serva los seus manaments. A aço

fer es creat tot hom.» En les quals paraules appar que Salomo en persona de molts parlava. Puys deya quel hoyssen tots ensemps, exprimi a aquells la dita sua conclusio vertadera. Noresmenys, be sabs tu que moltes coses creu hom que no pot veure.

—Ver es, digui yo; mas nols tench per savis aquells quin usen. Ço que veig crech, e del pus no cur.

—Digues, respos ell, abans que venguesses en lo mon, que eres?

—Ço que sere apres la mort, digui yo.

—E que seras?

—No res.

—Donchs no res eres abans que fosses engendrat?

—Axi ho crech, digui yo.

—E per que ho creus?

—Per tal com cascun jorn veig que la dona per lo ajustament del hom se

fa prenys, e dabans no ho era. E puys pareix alguna criatura, la qual de no esser ve a esser.

—Hoc; mas, dix ell, ço que tu has vist en altres, no ho has vist en tu mateix. Empero diguesme, sit recorda, que eres abans que fosses engendrat?

—A mi, digui yo, nom recorda, ne son cert que era, car no ho viu. Mas be crech que no era res; car hom, son axi com los altres, e conve que seguesca lurs petjades.

—Donchs, dix ell, tu creus ço que no has vist?

—Ver es, Senyor, que algunes coses crech que no he vistes. E per ço que he atorgat no ho puch negar, e a la veritat, com mes hi pens, pus clar ho veig; car moltes vegades he cregut diverses coses que nos podien clarament provar; e majorment una cosa fort comuna a totes gents. Si hom de-

manava a cascun hom qui es estat son pare, ell nomenaria aquell ques pensa que ho sia, pero no ho sabria certament, sino per sola creença.

—Be esta, dix ell; aço gran plaer es al arguint, com lo responent no solament atorga la sua conclusio, ans la prova.»

La donchs lespahordiment me comença a passar, e duptant encara en aço quem deya, volguim hi acostar per besarli los peus e les mans.

«Girat, dix ell, car aquest cors de quem veus cubert fantastich es, e nol pories ne tes legut tocar. Aquell al qual tu solies servir e fer reverentia e honor, convertit es en polç.»

Dels meus ulls isqueren ladonchs fort espesses lagremes, e del cor gemechs e suspirs grans les plagues me refrescaren e tots los meus ossos cruxiren. E aquella hora fo a mi pus dolo-

rosa que aquella en la qual sabi que ell havia pagat lo deute a natura.

»No plors, dix ell, ne sies trist, car de remey inutil usaries. Quant es per mon interes, not cal plorar, car covinentment estich per gratia divinal, e per esser monarcha, no volria tornar en lo mon; e ja menys per lo teu plant; car si a mi has perdut, qui era ton Senyor, tan bo e millor lo has cobrat. Ell te gitara a ta honor de la preso, en que est, e no sofferra quet sia fet tort; car fort es just e virtuos, e conexera tost la mala intentio dels teus perseguidors. Jatsia que per comportar aquells, per raho de la sua novella Senyoria, no t espatxara tan tost com tu volries e mereixs per justitia. Puys sil serveys, ten sabra be remunerar; pero a tu no ten cal fer grans noves, car bel coneixs.

—Senyor, digui yo, ver es, e aytal

esperança he yo en ell. Mes a present non veig venir les mars.

—O, dix ell, comuna malaltia es dels homens, que ço que molt desigen no creen que james los venga, o si ls ve es tart a lur parer, ab que venga qualque dia.

—Qualque dia, Senyor, digui yo, be n sere content; car prou se fa tost ço que be s fa. Quant es a present, d aço no cur molt: ço que a nostre Senyor Deu e a ell plaura, sera plasent a mi. Solament, Senyor, si no us es enuig, vos suplich quem vullau dir que es esperit, e quem doneu entendre la sua inmortalitat, si possible es; car ab gran congoxa estich de saberho, per tal com no ho puch entendre. E vos haveume dit que l haveu retut a Deu, e segueixse per conseguent que esperit sia alguna cosa inmortal.

—La tua conclusio, dix ell, es vera,

e nom maravell si no ho pots entendre, car tu no hi vols primerament especular. No es cosa en lo mon, per facil que sia, que no torn dificil, o quaix impossible, al no volent fer aquella.

—Yo, Senyor, volenter ho faria. Mas lo meu grosser enginy no es sufficient a compendre tan alta materia sens ajuda vostra.

—Ara donchs, dix ell, atten diligentment a aço quet dire.

»Molts doctors de la Esglesia de Deu, philosofs, poetes, e altres scients e devots homens tractants de aquesta materia han fet lur poder de donar entendre als homens del mon, axi de paraula com ab escriptura, que es esperit o anima; car en lo cors humanal una matexa cosa son. Mas, segons la diversitat dels officis que la dita anima exerceix, es en moltes maneres nomenada.

Car vivificant lo cors, es appellada anima; e volent, coratge; sabent, pensa; remembrant, memoria; justament judicant, raho; e spirant, spirit. Empero la sua essencia una sola es e simple. E entenent ho molt mils que no ho saberen dir, no ho han pogut perfetament explicar, ne yo, dementre que sia cubert daquesta vestedura quem veus portar, not hi poria molt mes dir que ells han dit. Car, entro que sia passat lo temps per notre Senyor a ma penitentia ordonat, obligat son en partida als deffalliments de aquells, no molt menys que si encara era ajustat a la carn. Una cosa tan solament hi pux anadir, quet dich certament, per ço com ho veig en mi matex, que ço quels doctors de la Sgleya de Deu han sabut per revelatio divinal, e per relatio de molts resucitats, dit de la anima racional, es ver. E molts philosofs e poetes se son acostats

assats a la veritat, en quant humanal enginy ho pot compendre.

—Senyor, digui yo, aytant ne se com ne sabia. No veig que dals sia crescut mon saber a present, sino de vostre testimoni.

—No es poch, dix ell, en tan duptos fet haver testimoni qui, sens altre mija depos de certa sciencia; majorment quels altres concordants ab ells sien majors de tota exceptio e irrepellibles.

—Sia vostra merce donchs, Senyor, quem digats quen han escrit los dits doctors, e vos quen sentits per tal que mils ne romanga instruit.

Ladonchs ell baxa los ulls, e ab cara quaix irada, dix:

—A mi cove dir ço quet fara poch fruyt, car aytant poch ho entendras. Pero valrat ço que pora. Entrels antichs philosofs fo gran questio que era la anima. E dix Nasica quel cor. Empe-

docles la sanch. Altres digueren que una part del cervell tenia lo principat de la anima. Altres quel loch e cadira de la anima eren en lo cor. Altres en lo cervell. Zenon dix que la anima era foch. Aristoxenus, armonia de sons. Xenocrates, nombre. Plato fenye triplicitat en la anima, lo principat de la qual, ço es, raho, posa en lo cap, e les dos parts, ço es ira, en los pits, e cupiditat dejus les entramenes. Dicearcus dix que la anima no era res, e que vanament deya hom animals e coses animades. Galien dix que la anima era complexio. Altres, que era cors. Aristotil, qui, apres de Plato, se acosta mes a la veritat quels dessus nomenats, dix que era Endelecheia, vocable grech que vol dir continuat moviment e perdurable. E cascu dels dessus dits se esforça a provar la sua opinio com mils pogue.

»Empero los doctors de la Esglesia de Deu, los quals molt profundament e be hi han vist, affermen, jatsia que en diverses maneres ho diguen, que la anima de l hom es creada per Deu substantia espiritual propria, vivificadora del seu çors, rational, e inmortal, e en be e en mal convertible. E sapies certament que axi es. Empero, per ço que mils ho entengues, declarartho he breument.

»La anima esser creada per Deu, algu qui raho haja no ho ignora; car tota cosa que ha existentia, o es creador, o es creatura. Mas alguna creatura no pot esser substantia; car tota cosa que ha haver substantia creadora cove que la haja de Deu, pus no la pot donar a altres, car per ço la ha reebuda tan solament que la hage per si; car en altra manera seria creadora. Resta donchs atorgar que nostre Senyor Deu la haja

creada, qui evidentment pot crear coses mortals e inmortals. Que la anima sia substantia espiritual, qui ho pot negar?

»Totes coses corporals per tres lineas son contengudes, ço es longitut, latitut e profunditat, les quals nos pot provar que sien en la anima; jatsia que, mentre es acompanyada al cors, sia agreujada per lo carrech de aquell, les opinions de les coses ab curosa solicitut enten; les coses celestials, profundament pensa; les naturals ab subtil indagatio cerca; e del seu creador, grans coses desija saber. E si era corporal, ab les sues cogitations les coses espirituals no veuria.

»Que sia propria substantia, clar es, com algun altre espirit no reeba carn, ques dolga o salegre de les sues passions, que son, amor, hoy, desig, abhominatio, delectatio, tristor, sperança, desperatio, temor, audatia, ira e mansuetut.

»Vivificadora es del seu cors; car encontinent que li es donat, ama de gran amor lo seu carcer; amalo per tal com non pot esser franca. Turmentada es fortment per ses dolors, dupta la mort, e no pot morir, segons que per avant veuras; e axi es temorosa del cars del seu cors per ço que mes per ell sia sostenguda. E ella ab los ulls del cors se adelita en veure belles coses, ab les orelles hoyr melodia, ab lo nas sentir odors plasents, ab lo gust bones sabors, ab lo tocament coses molls, dures, aspres e lises tocar. E jatsia ella de aquestes coses no hus ne sen sostenga, empero con li son levades, ha de aço gran tristor, desijant aquelles, no axi com a profitoses ne plasents a ella naturalment, mas al seu cors; e devegades per complaureli pecca. La vida donchs del cors es presentia de la anima per ell reebuda; e la mort es

departiment de aquella. La qual, vivent lo cors, es tota en les sues parts, e en un loch no es menor que en altre. Be pero es veritat que en algun loch se ha pus ardentment, e en altre pus flacament; pero en cascun loch del cors se esten e li dona vital força e nodriment competent, e no pot exir del cors com se vol, ne romanirhi com lo seu creador la n mana exir. Quant a ella es manat estar, totes les portes li son tancades. Puys obrense con li es manat lo contrari. E pots ho veure cascun jorn, car molts homens seran terriblement nafrats, e non morran; altres per fort leugeres occasions retran l espirit.

»Rational es, nom pens que algu hi dupte, quant veu que tracta coses divinals, sap les humanals, apren moltes arts e nobles diciplines, e per raho tots los animals sobrepuja. Donat es a ella compendre les sues cogitations, e ab la

lengua exprimir aquelles. Ella posada en lo cors veu moltes coses, e quaix per tot loch se esten, e del cors nos departeix. Mouse, e en si mateixa, axi com en un gran espay corrent, discorre e presenta a si ço que ab la sua cogitatio veu; e dotada de raho, ha trobades diverses figures de letres, utilitat de diverses arts e diciplines; ha cenyides ciutats de mur; los fruyts de la terra ha millorats ab industria. Discorra les terres e la mar, forada grans muntanyes, fabrica ports a utilitat dels navegants, ha ornada la terra ab bells edificis. Donchs qui pot duptar de la sua raho, com, illuminada per lo seu creador, fa esser vistes coses tan maravelloses fetes per art? Inmortal es encara mes la anima rational, e nom pens que hi duptes.

—Com no duptar! digui yo; en provarho sera la maestria.

—E com, dix ell, no es assats provat en mi qui visch sens cors?

—Per ma fe, Senyor, bem tenits per ignorant, queus pensau que yo crega fermament que vos siau anima o espirit.

—E com, dix ell, no atorgues esser espirit?

—Si atorch, mas no que visque sens cors, axi com lo cors no viu sens ell; car per molt, Senyor, quem havets dit, nom havets provat a mon juy per rahons necessaries, sino ab persuasions mesclades ab fe, quel esperit del hom sia inmortal; ne veig coses evidents per que ho dega creure.

—E quit daria rahons necessaries, dix ell, a provar les coses invisibles, e majorment que tu hi volguesses malignar? Sit recorda, ja m has atorgat que moltes coses hom ha a creure que no veu.

—Ver es, Senyor; mas que fare? Creure tot ço que hom me dira?

—No pas, mas deus creure ço que major part de la gent diu e creu. E majorment pus se acost molt a raho. Car en cascuna cosa latorgament de totes les gents virtut e força ha de ley de natura.

—Apparallat son de creureho, Senyor, sim provats que la major part de la gent sia de vostra oppinio.

La donchs ell esclari un poch la cara, e dix:

«Ab auctoritats, primerament, de gentils, juheus, cristians e Sarrahins, puys ab rahons e demostrations, te provare tant com possiblem sera; car materia dificil a pleneramenl provar tenim entre mans, majorment quel adversari no vulla atorgar ço a que rahonablement es tengut, que la anima rational viu sens cors e es inmortal.

—Gran plaer ne haure, Senyor. Mas sim volieu fer tanta gratia que de les rahons e demostrations usasseu primerament, molt pus plasent me seria.

—Jat enten, dix ell; tu duptes en aquelles, e desijantles tost hoyr, vols dir que de auctoritats prou nhas legides. E not hi contradich. Pero yo ten dire de tals que tu per ventura ignores. E plaume ço que demanes. Mas si raho dich, atorgalam.

—Axi com vos, Senyor, dictareu em plaura.

—Ara donchs atten diligentment, e dirten he algunes quels maestres de les letres seculars, e altres quels theolechs vertaders han posades.

»No es res en natura que recort les coses passades, prevehia les esdevenidores, e puxa abraçar les presents; les quals coses son divinals, sino la anima rational, nes pot trobar que puxa per-

venir sino de Deu; axi que tot ço que sent, qui sap e qui viu ressemblant es a Deu. Con la anima rational donchs sapia e senta e visque, segueixse que es semblant a Deu, e per conseguent inmortal. Mes encara tota substantia intellectual, per tal com es separada, e no dependent del cors, es incorruptible. Mas la anima rational es substantia intellectual; cove donchs que sia incorruptible. Pus avant, totes coses simples e sens compositio, axi com Deu, Angel, e semblants, son inmortals; car son privades de contrarietat, que es causa de corruptio; la qual no pot esser sino en coses compostes. Mas la anima rational es simple naturalment e sens compositio, car de no res la crea Deu; donchs es inmortal.

»Encara mes, alguna forma nos corromp sino per actio de son contrari, o per corruptio de son subject, o per de-

falliment de la sua causa. Axi com la calor ques destroueix per actio de fredor. Per corruptio de son subject: axi com destrouit l ull se destroueix la virtut visiva. Per defalliment de la sua causa: axi com la claredat que cessa defallint la presentia del sol, ques causa de aquella. Mas la anima humanal nos pot corrompre per actio de son contrari. Car alguna cosa no es a ella contraria, com per l enteniment possible ella sia conexedora e receptiva de tots los contraris. Semblantment, ne per corruptio del seu subject, com ella sia forma no dependent del cors, segons son esser, ne per defalliment de la sua causa, car no pot haver alguna causa sino eternal. En alguna manera donchs nos pot corrompre, e per conseguent es inmortal. Noresmenys, si la anima se corromp per la corruptio del cors, çove quel seu esser sia debilitat per

debilitatio de aquell. Si empero alguna virtut de la anima es debilitada, debilitat lo cors, aço no ve sino per accident, en quant, ço es a saber, la virtut de la anima fretura de orgue corporal, axi com la vista es debilitada, debilitat lorgue; pero per accident. E appar per la raho seguent. Car si a aquella virtut venia per si alguna debilitatio null temps se restauraria reparat lorgue. E vehem pero que per molt que la virtut visiva sia vista debilitada, si l orgue es reparat, la virtut visiva es restaurada. Com donchs lenteniment sia virtut de la anima que no fretura dorgue, segons que dessus appar, ell nos debilita per si ne per accident, per vellesa o per altra qualsevol debilitatio del cors. Si pero en la operatio del enteniment esdeve fatigatio o empatxament per infirmitat del cors, aço no ve per debilitatio del enteniment; mas de les forces de

les quals aquell fretura, ço es a saber, de les virtuts ymaginativa, memorativa e cogitativa. Appar donchs quel entenimient es incorruptible, e per consegüent la anima humanal que es substantia intellectiva.

»Mes avant, tota cosa que per si mateixa se mou es eternal, car null temps se desempara de si; e per conseguent no cessa de moure, car en altra manera morria, com vida no puixa esser sens moviment. E a totes coses que son mogudes aquella es la font e principi de natura. E saps be quel principi no ha neximent, car dell ixen totes coses, e dalguna no pot nexer, ne seria principi, si daltre era engendrat; lo qual si james no nasch, aytant poch pot morir; car mort lo principi, ne ell nexeria daltre ne de si crearia. Axi que es necessari que del principi nasquen totes coses, e que principi de moviment sia

per ço com per si mateix se mou. E aquella cosa no pot nexer ne morir, o es necessari que tota criatura çes de moure, e que no aconseguesca alguna força per la qual primerament empesa sia moguda. Con donchs sia clar aquella cosa ser eternal que mou si matexa, qui es qui puixa negar aquesta natura aytal esser donada a la anima rational, que sent esser moguda per força sua e no per estranya, e no per pensa ques puixe esdevenir que james sia desemparada de si mateixa?

»Mes encara, la anima racional es creada a fi que tostemps entena, am e recort Deu. E si era mortal, no faria sempiternalment ço perque seria creada. Donchs segueixse que es inmortal. Mes cascun jorn veus que molt hom de bona vida sofer pobresa, malalties, perdues e grans persecutions, e mor en aquelles. E molt hom de mala vida

es prosperat axi com vol, e james no sofer adversitat. Si la anima de aytals moria ab lo cors, Deu seria fort injust, car no retribuhiria a cascu ço que mereix. Com sia donchs necessari que la justitia de Deu se exercesca, cove que la anima rational visca apres la mort corporal, e que qualque temps hage premi o punitio de ço que merescut haura. Si donchs vivent lo cors no la ha, necessari es que apres mort daquell la haja; o hauries atorgar que Deu es injust, la qual cosa es impossible e luny de la comuna oppinio dels homens. Vols a aço res dir, o quet va per lo cor?

—Senyor, no hi vull als dir a present, sino queus atorch que molt bona persuasio me haveu feta. Pero algunes nhi ha que a mon juy sens fe no conclouhen tan necessariament que hom no hi pogues rahonablement contradir.

A la veritat, Senyor, les cinch darreres me aparen molt pus fundades que les altres, e fort rahonables e exempts de tota contradictio. E es me vijares que aquella que comença, que tota cosa que per si mateixa se mou es eternal, hage posada Cicero en lo seu Tuscula.

— Ver es, dix ell, e ja abans la havia posada ell mateix en lo .vij. libre de Republicha. E molt abans la havia dita Plato in Phedone. Si res saps que poguesses dir a les altres rahons, digues ho.

— Moltes coses, Senyor, hi poria dir; mas be conech que a la fi en arena hauria laurat: fe mi induheix a creureles, posat que algun escrupol de dubitatio mi occorrega. Yo son content; anem avant, Senyor, si vostra merce sera; e vullaume dir les autoritats quem haveu offertes.

— Plaume, dix ell; mas que farem

que no hi poras rahonablement contrastar? E segons que veig gran delit hi trobes.

—Delit, digui yo, Senyor, parlant ab vostra reverentia, nol hi trob. Mas disputant o ruminant be les coses perve hom mils a vera conexença de aquelles.

—Ver es, dix ell. E pus de tal intentio est, obra les orelles, e si algun dupte ti occorre, digues ço que vulles.

»Job qui, testificant nostre Senyor Deu, no havia par en la terra, dix:

«Infern es la mia casa, e en tenebres »he parat lo lit meu.»

»Empero un poch apres, presa per ell esperança de desliurament, hi ajusta:

«Car yo se quel meu redemptor viu, »e en lo darrer dia resuscitare de la »terra, e altra vegada sere vestit de la »mia pell; e en la mia carn veure Deu »salvador meu.» Si aquesta esperança

havia Job, no crehia que la sua anima fos mortal.

—Senyor, vos me haveu dit que començarieu als gentils, e veig que haveu començat als juheus. Suplichvos quem digau si ho feu per oblit o de certa scientia.

—Yo començ, dix ell, alla hon dech; car Job no fo juheu, ans fo be gentil: be es veritat que fou del linatge de Esau. He ell posat primer, per tal com entrels gentils fo lo millor, es pres a profetar profundament e clara de Jesu Christ, qui puys vench per reembre los juheus e los gentils. Veges donchs si mereix principat entrels seus.

—Verament, Senyor, bel mereix. Mas tro aci tostemps fuy de intentio que fos estat juheu, per tal com en lo vell testament es hagut en fort gran reputatio, e veig que profeta clarament la resurrectio dels corsos humanals.

—E ara has tu a saber, dix ell, que gentils hajen prophetat. E quet par de Balaam, Sibilla Eritria, de Virgili e Ovidi? Dessebut eres, anem avant.

Ennius, poeta fort antich e dignament famos dix que molts savis homens antichs los quals appellaven Castors, deyen que quant lo cors del hom moria la anima romania. E entre les altres coses quels induhien a creure aço era una, ço es que quant vehien quels homens de gran enginy havien ordonat lo dret pontifical e les cerimonies de les sepultures; e ab tan gran cura no les hagueren observades, si en lurs penses no haguessen per clar que la mort no destroueix la anima, sino lo cors tan solament. E que la mort no era altra cosa sino traspassament e mudament de vida, la qual era cami de pujar al cel als homens e a les dones de virtuosa vida. E, per aquesta oppinio la qual

seguiren los Romans gentils, fo per molts cregut que Romulus, Hercules, Liber, Castor e Polluix, e molts altres sen eren pujats al cel apres lur mort.

»Tulli, en la primera disputatio del seu Tuscula, diu que apres que lhom es mort, los amichs nol ploren, per tal ques pensen que no sia res; mas per ço com lo veen destituit e privat dels bens temporals. Car si aquexa oppinio no era, nol ploraria algu. E açons dona a sentir natura sens alguna raho o doctrina. Molt gran argument es natura jutjar tan grans coses de la inmortalitat de la anima, com tot hom ha tan gran cura de les coses esdevenidores, apres sa mort.

»Lhome sovent planta arbres dels quals no espera james haver fruyt. Lo savi ordena leys e statuts. Quet penses als que significh procreatio dinfants, propagacio de nom, adoptio de fills,

diligentia de fer testaments, edificatio de sepultures, sino cogitar encara les coses esdevenidores apres la mort?

»No es millor natura en lo linatge dels homens que de aquells qui ymaginen que son nats per ajudar, defendre e conservar los altres. Ne puch creure per res que tan notable hom per la cosa publicha se fos donat a mort, si penses quel seu nom finis ab la vida, ne que james algu sens gran esperança de inmortalitat exposas a mort lo seu cors per la patria. No se com se acosta a les penses dels homens una pronosticatio, o devinatio dels segles esdevenidors. E majorment com los grans enginys e alts coratges; la qual cosa tolta, qui seria tant foll que incessantment visques en treballs e perills grans, axi com fan los princeps terrenals? E quem diras dels poetes e dels subtils mechanichs? No volen esser ennoblehits apres

la mort? Els philosoffs, en los libres que escriuen, no hi metèn lurs noms per haverne gloria? Cert si han fet la major part d elles.

»Donchs si latorgament de tots es veu de natura, e cascuns atorguen esser alguna cosa que a ells pertanga apres lur mort, aytambe ho devem atorgar. Tots los homens han oppinio que Deu es, e conexen ho naturalment; e de semblant oppinio e conexença son de la inmortalitat de la anima. E donchs cregam que axi es. E nons lunyem del comu atorgament de aquells.

»Eschides, fort antich philosoff de Siria, dix primerament que les animes eren sempiternals. E aquesta oppinio segui Pittagoras, dexeble seu, lo qual era de tan gran auctoritat, que altres sino ell e sos dexebles per lonch espay de temps no foren tenguts ne reputats per savis. Plato vench en Italia hon

florien ladonchs los dexebles de Pittagoras per tal quels vaes e aprengues dells. E la primera cosa que senti fo la inmortalitat de les animes, la qual cosa no solament atorga, ans hi dona rahons per que aparia que devien esser inmortals, de les quals has hoydes algun-s dessus. Aristotil tench expressament, segons que dessus he dit, les animes esser inmortals. Diogenes cregue fermament e dix que les animes eren inmortals e sen pujaven al cel, si estant en lo cors havien virtuosament obrat.

»Lelio, apres que sabe la mort de Publi Scipio Africa, cordial amich seu, dix a Scevola: «Si yo negava quem dolgues la mort de Scipio, mentiria, car greu mes que sia destituit de tal amich, lo qual, segons que crech, no sera, e segons que puch afermar, no fo aytal en lo mon. Mas no fretur de consolatio; yo matex me aconsol, e major-

ment de un remey, que son cert que en mi no es aquella error que en molts es, qui turmenten si matexos per la mort de lurs amichs, creents que lurs animes sien mortes ab lo cors, o que sien dampnades. No pens que mal sia esdevengut a Scipio, car virtuosament ha viscut. A mi es vengut, si esdevengut es. Esser greument torbat per son propri dampnatge no es damich, mas del amant si mateix.»

»En les quals paraules pots conexer que sentia de la inmortalitat de les animes.

»Aquesta mateixa oppinio havia haguda lo dit Scipio qui per tres jorns, abans que moris, disputa molt sobre l bon regiment de la cosa publica; de la qual disputatio fo la darrera part la inmortalitat de les animes, e dix aquelles coses que son pare Publi Scipio li havia dites sobre la dita inmortalitat,

quant apres sa mort li era aparegut en lo sompni que feu, lo qual recita Tulli en lo libre de Republicha, e Petrarcha semblantment en lo Africa. La expositio del qual, sit recorda, feta per Macrobi, te preste en Mallorcha, e lat fiu diligentment estudiar, per ço que yo e tu ne poguessem avegades conferir.

—Ver es, Senyor, digui yo; anem avant si vostra merce sera, car assats me recorda, e nous hi cal tenir temps.

—Socrates, dix ell, apres que fou condempnat a mort, per ço com no crehia pluralitat de deus, lo darrer jorn de sa vida dix moltes belles rahons provants la inmortalitat de la anima. E, com tengues en la ma lo veri que devia beure, dix que no li era vijares que moris, mas que sen pujas al cel. Car dues carreres eren aparellades a les animes qui exien del cors. La una era de privatio del consell dels deus;

e aço era quant havia viscut lo cors viciosament e havia violat la cosa publicha, e comes molts fraus. E laltra era de retornament als deus d hon era venguda; e aço quant lo cors havia viscut castament, e lunyantse de vicis havia ressemblat a la vida dels deus.

»Cato volent esquivar les mans de Cesar, apres la mort de Pompeu, se mata a Utica; pero havent per clar que les animes eren inmortals, abans que procehis a matarse, legi lo libre de Plato sobre la inmortalitat de la anima, per tal que ab plaer moris e hagues major fortitut en son coratge.

»Valerius Maximus dix en diversos lochs que cregue en la dita inmortalitat; pero be ho saps tu qui l has assats familiar.

—Ver es, Senyor, que dit ho ha. Mas no m dona vijares que axiu cregues ell.

—Com no? e que t hi induheix?

—Ço que dix dels Franceses, digui yo, que creents que les animes no morissen, prestaven pecunia ab conditio que hom la ls retes en infern. E que diguera que orats eren sino per tal com crehien ço que Pittagoras havia cregut sobre la dita inmortalitat.

—Nom es semblant, dix ell, que per haver dit aquexes paraules cregues ell lo contrari; ne ho diu a aquella fi que tu t penses. Be es ver que ell, vehent que dificil cosa es provar la inmortalitat dessus dita, dix que si Pittagoras no ho hagues dit, tots los affermants la dita oppinio tengra per orats, per tal com es cosa que no s pot visiblement provar. E alguns ineptes creenne lo contrari. Mas no diu pas que no ho cregue. Car en molts lochs de son libre veig que tracta de la dita inmortalitat. E not recorda si dix de Julius Cesar, que aquells qui lhavien mort, volents

lo lunyar del nombre dels homens, lo havien ajustat al consell dels deus? E no dix de Castor e Polluix, que apres lur mort se combateren algunes vegades ab la part dels Romans contra lurs enemichs? Si ell cregues que les animes morissen ab lo cors, no haguera dit aço.

»March Cato dix a Scipio e a Lelio: «No puch creure que vostres pares, los quals foren mentre visqueren homens fort insignes e grans amichs meus, sien morts, ans viuen en aquella vida que solament se deu vida appellar. Car, mentre som enclosos en los corsos, a necessaria servitut som donats, per ço com la anima es celestial, e axi com la ha gitada del cel en terra, es molt oppremuda mentre es ab lo cors. Mas hajau per clar los deus inmortals haver escampades les animes en los corsos humanals per tal que fos

qui defenes les terres e contemplas les ordens de les coses celestials els ressemblas, en la manera de vida e en la constantia.»

»E no tan solament raho o disputatio me empeny a creure aço, mas la noblesa e auctoritat dels sobirans philosofs qui aço han dit, e especialment de Pittagoras e de sos dexebles qui tengueren que les animes eren divinals e inmortals. De Virgili, Senecha, Ovidi, Oraci, Lucha, Staci, Juvenal e molts altres poetes te diria ço que han escrit. Mas tu has aquells tant familiars, que no seria als sino empenyer ab la ma la nau qui ha bon vent.

»Pus te he dit les auctoritats e dits dels gentils que a present me son ocorreguts, e seran a mon juy a tu de major utilitat, temps es quet diga algunes dels juheus sobre la inmortalitat dessus dita.

»Moyses dient ab espirit de prophetia la creatio del mon, testifica que nostre Senyor Deu dix: «Façam home a ymatge e semblança nostra.» E axi fo fet. Si donchs a ymatge e semblança sua lo feu, qui gosara dir quel faes mortal? Ne podem dir que ho digues del cors, lo qual vehem que mor. Convenia donchs que ho digues de la anima tan solament. En altra manera la divinal paraula fora luny de veritat. Car en alguna forma no poguera esser ymatge o semblança sua, si no fos inmortal axí com ell, qui eternalment viu, totes coses conte, totes coses dispon, e pus inmortal es sens dupte. Poderos es a fer, e fa de fet, coses inmortals. E si attens be a la creatio del mon, no trobaras que sino del hom nostre Senyor Deu digues, Façam; car en totes les altres coses dix: Sia fet. E pots pensar ab desliberatio de Sancta Trinitat ho

feu, que dignitat li dona major que a les altres coses que havia creades.

»Jacob, apres que li hagueren dit sos fills que besties feres li havien mort son fill Joseph, lur frare, dix: «Devallare en infern plorant mon fill.» Si en infern devia plorar, paria que no era sa intentio que les animes fossen mortals.

»Saul dix a una fembra prophetissa que li faes resuscitar Samuel, qui era mort. E axi fo fet, e parla ab ell. Lo qual Samuel li dix que lendema morria ab sos fills, e seria ab ell. Puys seguis axi com li havia dit. Alguns pero afermen que no li aparech la anima de Samuel, mas un diable en forma sua. Altres dien que si feu. Sia ques vulla, la Sancta Escriptura diu que Samuel li aparech. La historia es largament contenguda en lo primer libre dels Reys, vers la fi; dich la t superficialment.

»En aquella poras veure si les animes viuen apres la mort corporal. Elias feu resuscitar un fadri mort, a prechs de la mare daquell que molt lo plorava, segons que testificha lo terç libre dels Reys. E dien los juheus que aquest fadri fo Jonas, propheta. Per virtut dels ossos de Elizeu, mort e soterrat, resuscita es leva en peus un hom que ladres havien mort e gitat en lo sepulcre del dit Elizeu, encontinent que hague tocats los ossos de aquell, si lo quart libre dels Reys diu veritat. Considera donchs si les animes de aquests moriren ab la carn.

»David, sobira propheta, sabent clarament la dita inmortalitat, dix: «Senyor, no jaquesques la mia anima en infern.» E en altre loch: «Nostre Senyor Deu, reembra la mia anima de la ma dinfern, com haura reebut mi.» E pus avant: «Senyor, tu has desliurada din-

fern la mia anima, e has salvat mi dels devallants al lach.» E en altre loch: «Tu, Senyor, has coneguda la mia resurrectio.» Salomo, fill seu, ja the dit dessus quen dix a la fi del Ecclesiastes, quel espirit tornara a Deu, qui ha donat aquell. Ezechias dix, apres que fo desliurat de la malaltia en que cuyda morir: «Jo he dit en lo mig dels meus dies: Ire a les portes dinfern.» E puys continuant: «Tu empero, Senyor, has desliurada la mia anima que no peris.»

»Daniel prophetant denuncia quel gran princep Michael se levara, e molts de aquells qui dormen en la pols de la terra se despertaran. Dels quals los uns iran a vida eternal, e altres a perpetual escarn. Sophonias dix: «Poble meu, spera, diu nostre Senyor Deu, en lo dia de la resurrectio.» Qui pot donchs afermar que la anima rational puxa morir?

—Senyor, si nous torna en anuig, digui yo, gran plaer hauria que dels dits e actoritats dels juheus haguessem assats a present, e que procehissets als dits dels Christians, segons quem haveu promes.

—Ne solament ab plaer, mas ab gran cupiditat, dix ell, fare ço que desiges.

»Jesu Christ, salvador nostre, segons que testifica levangelical veritat, dix als seus apostols e dexebles, quel pobre appellat Latzer mori e fo portat per Angels al sin de Abraham; e lo rich semblantment mori, e fo soterrat en infern e turmentat en gran flama de foch. En altre loch dix als seus dexebles: «No vullau tembre aquells qui maten lo cors e no poden matar la anima; mas temau aquell qui la anima e lo cors pot destrouir en infern.» Parlant encara del dia del judici universal,

dix que los mals irien a turment, e los bons a vida eternal. Pensar pots donchs si les animes son inmortals. Si altre testimoni no fos estat en lo mon, a plena prova deguera bastar. Mas per ço que no puxes dir que a famejar te havia convidat, vullte sadollar.

»Tots los apostols e evangelistes confessen e testifiquen, e sobre aquesta conclusio molts dells e altres innumerables sants homens se son lexats cruel ment matar, que Jesu Christ feu resuscitar Latzer e alguns altres morts. E quel jorn de la sua sancta assumptio, resuscitaren molts corsos de sants homens. E quel terç jorn apres la sua passio, resuscita e converça algunes vegades ab los apostols, tro al dia de la sua ascentio. E quel dia del general judici, vendra jutjar cascun segons que merexera; e que tots aquells qui baptisme hauran rebut, e complits sos

manaments, viuran en paradis, e los malvats en infern eternalment. Qui pot dir donchs que les animes puxen venir a no esser?

»Si d aço no est content, recort te quen has lest en les gestes dels sants, e en les vides e collations dels pares, en los libres que han fets los quatre doctors de la esglesia de Deu, e altres sants homens qui no solament per rahons evidents e auctoritats ho han cregut, mas per revelatio divinal, e alguns per experientia ho han sabut, segons que dessus es dit. E veuras que tots van a un terme, jatsia per diversos camins. Si no t recorda, digues ho, e reduhir t ho he a memoria.

—Senyor, no us hi cal treballar; bem recorda; e som content de tot ç › quem haveu dit. E a la veri:at, no es hom en lo mon, qui de raho vulla usar axi com deu, que necessariament no ha,a ator-

gar, ates tot aço quem haveu dit, que les animes sien inmortals. E axi ho crech fermament, e ab aquesta oppinio vull morir.

—Com, oppinio? dix ell; ans es be scientia certa; car oppinio no es als sino remor, fama, o vent popular, e tostemps presuposa cosa duptosa.

—Haja nom donchs, Senyor, scientia certa. Nom recordava be la virtut del vocable.

—Encara resta, dix ell, quet diga que crehen los Sarrahins sobre la dita inmortalitat, e los dits e auctoritats que han.

—Sia vostra merce, Senyor, que non hajats afany, car be ho se; si us recorda vos me prestas algunes vegades l Alcora, e estudielo be e diligentment.

—E donchs, dix ell, quet en apar?

—Tot mal, digui yo, car innumerables errors e bestialitats hi ha.

—Hoc; mas espressament hi es contengut, dix ell, quels moros de Deu, apres lur mort, iran en paradis, en lo qual trobaran rius daygua clara e neta, e de let, la sabor de la qual nos mudara, e de vin fort delitable als bevents, e de mel colada. E en altre loch del dit Alcora, hon es descrit paradis, es contengut que aqui haura fonts, fruytes, mullers, tapits de seda, e moltes poncelles ab les quals los moros de Deu jauran. E que apres que les hauran desponcellades, elles cobraran lur virginitat.

—Ver es, Senyor, e tant com yo puch conexer aquell enganador Mahomet, axi volia que ho creguessen los seus sequaces. Mas no puch pensar que ell ho cregues axi com ho dehia; car no haguera fet perdre tanta multitut de gent com se tira, si esperas viure apres la mort corporal. La sua doctrina es

favorable e disposta a luxuria e a altres delits carnals. E per ço com no es fundada en raho e bons costums, no pens que tant hagues durat, sino per tal com es feta en favor de les fembres, lo costum de les quals es tirar los homens, e especialment affeminats, a aquell angle que desigen; e per nostres peccats encara, e gran fredor que havem en lo cor, de mantenir veritat e morir per la religio christiana.

—Axi es, dix ell, com tu dius. Lexem estar aço, car declararte vull lo restant de la definitio de la anima, segons quet he promes; ço es, que la anima rational es en be e en mal convertible.

—Bem plaura, Senyor, hoyr ho, jatsia per experiencia ne veja gran partida cascun jorn.

—Sovint sesdeve, dix ell, quels homens per goig se exalçan, e per tristor se lexen decaure. Per pietat son suaus,

e per fellonia, terribles; a vegades viciosos, a vegades virtuosos. Algunes coses prenen fermament; altres menys presant e oblidant lexen anar. Ço que ara los plau, ades los desplaura. Per bones paraules son edificats, e per males destrouits. E aytant com aprofiten perseverant ab bons homens, son fets pijors conversant ab mals. Car si tostemps haguessen un proposit, ne de bons homens foren mudats en mals, ne de mals en bons. E saps qual es la causa? Yo lat dire. La saviesa no es donada als homens inmutablement ne ferma. E per tal los homens saben quant per divinal illuminatio usen be. E dessaben o ignoren, quant per tenebres de crims e delictes son obcegats. La affectio que ve, e sen va, tostemps es incerta. Nostre Senyor Deu omnipotent es tot sol qui inmutablement sap, pot e vol; e tots los vertaders bens no van a ell, ans ne proceheixen.

—Senyor, digui yo, suplich vos que nous enugeu noresmenys si fas un incident. Vos havets dit dessus, si bem recorda, que de tres maneres de esperits vidals ha creats nostre Senyor Deu. La darrera manera dels quals es d aquells qui son cuberts de carn, e nexen e moren ab aquella. E aquests son animals bruts. En les dos primeres no pos algun dupte. Mas en la darrera cove vacillar lo meu enteniment; car moltes coses veig induhints me a creure que les animes dels bruts sien inmortals, axi com son aquelles dels homens.

—Quals son aquelles coses que a creure aço te induhen?

—Lonch seria dirles totes, respongui yo; pero per abreujar, diren algunes. Vos, Senyor, haveu dit dessus, fort propriament, la diffinitio de la anima rational. E veig que semblant la poria hom donar a la anima dels bruts. No-

resmenys haveu dites algunes rahons e demostrations provants la dita inmortalitat en lanima rational. E totes aquexes, a mon juy, son bones a provar la mia conclusio. Pero, Senyor, sia vostra merce que hi pensets be, car vos conexeu que yo dich veritat.

—Nom hi cal pensar, dix ell, car tot lo contrari es de aço que has ymaginat.

—Ara, digaume, Senyor, si en enuig nous es, que veets en la definitio de la anima rational que no pogues esser dit de les animes dels bruts?

—Com que? respos ell, moltes coses, mas especialment aquestes quet dire. Tu veus be que la anima dels bruts no es substantia espiritual, ne propria, ne rational, e per conseguent es mortal.

—Si axi es, Senyor, com vos affermau, atorch ho. Mas parlant ab vostra reverentia, a mi appar tot lo contrari. Yo primerament veig que la anima

dels bruts es substantia espiritual; car estant dins e fora del cors es invisible, e contenguda per tres linies tan poch com la anima dels homens. Apres veig que es substantia propria, car dolse e salegra de les sues passions. Ella ha goig quant hom li fa be, e tristor e dolor quant hom li fa mal. Noresmenys es rational, car veig que esquiva perills e cerca plaers. La ovella fuig al lop; la rata, al gat; la perdiu, al falco; lo cervo, als cans. Los ocells fan nius; les feres cercan cavernes en que habiten; els peixos, roques en ques meten. Donchs qui pot dir que no usen de raho?

» Part aço, Senyor, me haveu dit que tota substantia intellectual es incorruptible, e yo veig que la anima dels bruts es intellectual; car si hom los crida, entenen sovent moltes coses que hom los diu; e venen si son appellats;

e remembren molts lochs hon son estats, e hi saben anar per si mateixs.

»Mes avant, Senyor, haveu dit que tota cosa simple, e que per si matexa se mou, e que nos corromp per contrarietat, es inmortal. Atorch ho, Senyor, mas de aquexa natura me dona vijares que sia la anima dels bruts. Yo no puch conexer que ella sia composta, e que nos moga per si matexa; ne puch entendre que sia pus corruptible que la anima dels homens; car finalment no hi veig gran diferentia. Be pero es veritat que en cascuna de les dites coses conech que ha major perfectio la anima humanal.

—Si tu, dix ell, me haguesses be entes, no hagueres respost axi com has. Tu penses que la anima dels bruts sia espiritual, per ço com dius que es invisible e no contenguda per tres linies. Enganat est; car corporal es, e

per tal se corromp ab lo cors. E not recorda ques lig en lo Genesi a . IX . capitols, e pus clarament en lo Levitich a . XVII . parlant de la anima dels bruts, que la anima daquells en la sanch es? Quaix qui vulla dir que de la permanentia de la sanch penge lesser daquella. No deus ignorar que en lo libre de les ecclesiastiques doctrines se contena solament lhome dehim haver anima substantiva; que vol aytant dir com per si matexa vidal, e les animes dels bruts, morir ab lurs corsos. Ne pots dir que no veges clarament que la anima dels bruts no pensa en les coses celestials, ne ha cura de aquelles, ne les veu. E appar ho be en les sues operations. La raho es car cosa corporal, segons que dessus has hoyt, coses espirituals no pot veure. Dit has mes que la anima dels bruts es substantia propria, per ço com se dol e salegra de les

sues passions. Contrari es a veritat ço quet penses. Car los bruts nos dolen ne s alegren d altres passions, sino daquelles tant solament que son dejus la potentia sensitiva. Daqui en sus no pugen.

»Rational dius encara que es la anima dels bruts, per ço com aquells esquiven perills, e cerquen plaers, fugen a lurs adversaris, fan nius, e moltes altres coses consonants a raho. Si tu sabesses be la sua definitio, no haguères axi parlat. Hojes donchs e torna al dret cami, car descarrerat est. Raho es motiva virtut de la anima, aguhant la vista de la pensa, e departint les coses veres de les falces. Si saber departir ver de falç es en los animals bruts, siesne tu mateix testimoni. Saps en que tenganes? Tu apelles raho ço que es ymaginatio, la qual ensemps ab lo seny o sentiment es comuna als homens e als animals bruts.

—Tot enten que sia una cosa, respongui yo, raho e ymaginatio.

—Mal est informat, dix ell, car ymaginatio no es altra cosa sino virtut e força de la anima, que percep les formes de les coses corporals absents, axi com lo seny o sentiment les reb de les presents. La definitio de raho ya la has hoyda dessus. Veges donchs quina diferentia ha entre elles.

—Covinentment, Senyor, ho veig, digui yo. Mas si pus clarament ho podia veure, bem plauria.

—Obra donchs les orelles, dix ell, e atten be a aço quet dire:

»Si tu discorres diligentment, les potenties de la anima rational, e de aquella dels bruts, veuras que elles concorden en seny o sentiment, puys en ymaginatio, recordatio, instinct, e appetit: e daqui avant no han res comu. Tan tost te occorrera la raho, la

qual la anima dels bruts no atteny, car no sap departir ver de falç, ne virtuos de vicios, ne percep la natura de les coses corporals. Puys te occorera l enteniment qui es força o virtut de la anima, que percep les coses invisibles, axi com son angels, dimonis, e tot espirit creat. E puys la intelligentia, que es aquella virtut de la anima que sens tota mija es supposada a Deu, lo qual ella veu sobiranament bo, vertader e inconmutable. E darrerament e pus alta te occorrera la sancta saviesa, que es amar e tembre Deu. E finalment hages per vera e final conclusio, que aquella cosa que tu, discorrent les dites potenties, pujant per dret orde, primerament trobaras no esser comuna a les dites animes, es la raho.

»Dit has mes encara a mon parer que la anima dels bruts es intellectual, per ço com enten sovent moltes coses

que hom los diu; e quant son appellats venen, e membren molts lochs hon son estats. Si axi ho creus com ho dius, enganat est. Tu appelles «entendre» ço que ha nom «hoyr», e recordatio. Yat he dit dessus, que en les animes dels bruts nos troba alguna operatio que sia sobre la part sensitiva. Tu veus que no entenen nes rahonen; e appar clarament: car tots los animals que son de una matexa spetia semblantment obren quaix moguts per natura, e no obrants per art. Tu veus be que totes les orenetes en una manera fan lur niu, e totes les aranyes lur tela. Tu veus clarament que la operatio de la part sensitiva no pot esser sens cors. Car, mort aquell cors, tots los senys corporals son extints. Donchs com pots creure que sien intellectuals les animes dels bruts, les quals si axi era, serien inmortals? Recordarte deuria ço que

dix Aristotil en lo terç libre de anima, que la part intellectual daquella es separada de les altres, axi com corruptible de incorruptible.

»Mes avant has dit que no pots conexer que la anima dels bruts sia composta, e que nos m ga per si mateixa; ne pots entendre que sia pus corruptible que la anima dels homens. Paraules dius dignes de rialles. Yat he provat dessus que corporal es e composta, car de la permanentia de la sanch penge lo seu esser. E noresmenys has vist clarament que no es intellectual. Que nos moga per si matexa, notori es; car cosa corporal per si matexa nos pot moure, com en tot moviment sia necessari movent e mogut. E cosa corporal de si matexa no pot esser axi movent que alguna cosa no la haja a moure. Solament es donada aquesta virtut a coses intellectuals, axi com son la ani-

ma rational, Angel, Dimoni e semblants.

»E si be vols considerar les paraules que Cicero dix en lo seu Tuscula, les quals has dessus hoydes, si no m engan, conexeras que ell enten a dir de nostre Senyor Deu tan solament que per si matex se movia, axi com font e principi de tot moviment, e que algu no podia negar aytal natura esser donada a la anima rational. Necessariament donchs te cove atorgar que les animes dels bruts peresquen ab lo cors.

—Senyor, digui yo, fort romanch, no solament illuminat, mas entegrament consolat per ço quem haveu dit. Si a la vostra celsitut no era desplasent, de algunes altres coses me volria certificar ab vos.

—Digues ço quet volras, mas breu, çar no hic pore molt romanir.

LO SEGON LIBRE

UATRE coses, Senyor, digui ladonchs, ab egual desig me estimulen cascuna, que yo primerament vos deman de aquella. E per tal en suma vos demanare de totes. Primerament, qual es estada la causa de vostra soptosa mort? Car hoyt he dir que soptosament moris. E que es de vos? Per que sots vengut en esta preso? E qui son aquests dos homens qui us acompanyen?

—Vols, dix ell, quet respona axi breument com has demanat?

—No, Senyor, si vostra merce sera, ab fervent desig esper que m ho engrunets, per ço que mills ho puxa digerir.

—La causa de la mia mort, dix ell,

es estada per ço com lo terme a mi constituit per nostre Senyor Deu a viure fini aquella hora.

—Senyor, a mi no es novell quels homens muyren inmutablement en aquella hora que Deu ha ordonat. Cuydats que nom recort ço quen dix Job? «Breus son los dies del hom, lo nombre dels seus mesos envers tu es; termens has constituits qui no poran esser passats.» E, noresmenys ço que vos, Senyor, dessus me haveu provat, que la anima no pot exir del cors quant se vol, ne romanirhi quant lo seu creador len mana exir, no deman yo, Senyor, axo, mas perque tan soptosament pagas lo deute a natura.

—Jatsia, dix ell, que algun fael Christia no dega, e si savi es, no puxa morir soptat, (per ço com tostemps, pensant que la mort li es prop, deu esperar aquella, no solament cascuna

hora, mas cascun moment), empero pus entens que la mia sia estada soptosa, diret la raho per que es estada aytal. Alguns singulars dels regnes que yo possehia havents iniquitat e enveja a tu e a alguns altres servidor meus e domestichs, e desijants esser en lo loch hon, mentre yo vivia, vosaltres ereu, donaren fama que tu e los altres que vuy sots presos erets homens de vida reprovada, e que havieu dissipat e usurpat mon patrimoni: em consellaven falçament, e desijaven que a tort o a dret fosseu extirpats de la faç de la terra; e de fet se fora seguit axi, si Deu no hi hagues provehit. Vehent donchs nostre Senyor Deu lo mal que estava aparellat, e no podia molt tardar, e volent que als grans inconvenients que venien fos tancada la porta, ordona que yo moris soptosament per tres rahons. La primera per ço quels dits singulars

envejosos teus e dels altres servidors meus presos mostrassen lur iniquitat, e donassen occasio que fossen be coneguts en lurs costums e maneres. La segona, per ço que tu els altres leals servidors meus poguesseu juridicament e en publich purgar e mostrar vostra innocentia, axi com certament fareu, la qual era tant clara a mi, com ara es la inmortalitat de la anima rational. La terça, per ço com a les coses contengudes en les dues prop dites rahons no pogues esser donat algun empatxament.

—Ço que darrerament haveu dit, Senyor, no entench yo; be suplich vos que m ho declareu.

—Si yo, dix ell, no fos mort tan tost, fora vengut dret cami a Barchinona, e haguera fet tot ço que la dita ciutat (la qual a mos predecessors e a mi tostemps es estada leyal e obedient,) zelant

e procurant tot profit e honor, me haguera consellat axi sobrel fet de la justitia, com de la defensio de la terra, com de la ordinatio de ma casa; car be sabs tu que aquestes eren les principals coses que la dita ciutat a mi suplicant demanava, les quals los dits vostres enemichs e perseguidors fenyentse demostrants voler aquelles, axi com a profitoses a la cosa publica, sots color de be, ab intentio dampnada, e per lur sol barat justaven. E si per mi fos estat complit ço que t he dit, no poguera seguir la demostratio de lur iniquitat e de la vostra ignocentia; car la dita ciutat no m haguera consellat que jo us faes mal, pus nol meresquesseu.

—Senyor, e que hi calia morir soptosament per aço? Car posat que fosseu mort espau, e per discorriment de gran temps, tot ço que m haveu dit poguera haver loch.

—No poguera, dix ell, car si yo fos estat malalt per algun temps, los dessus dits me hagueren ginyat per ventura aço que volgueren, car vexat per la malaltia, mes los amara complaure que si continuament me enujassen ab lur importunitat, o per occorrer a lur iniquitat; pus vees que fos perillos de morir, yo haguera feta remissio general, jatsia no hi fos necessaria a tots mos servidors o domestichs, per raho de la qual fora seguida gran infamia a tots. E per ventura per vostres perseguidors nous fora estada observada apres ma fi; ans ab color de aquella vos hagueren tots liurats a mort, donants entenent a la gent ignorant e irada contra vosaltres per lur enginy que a instant suplicatio vostra era per mi atorgada, per ço com vos sentieu culpables dels crims dessus dits, e de molts altres queus hagueren contra veritat imposats.

—Gran profit, Senyor, sen es seguit e seguira a mi e als altres qui, Deu volent, ab nostre bon dret exirem, quant hora sera, de preso. E sera gran vergonya a nostres enemichs e perseguidors. Mas vos, Senyor, no hi haveu res guanyat.

—Si e be, dix ell, molt. Car son exit e sens gran pena de la vall de miseria, a la qual no desig tornar. E son estat instrument ab lo qual nostre Senyor Deu ha mostrat son poder gran, e menaçat no solament als pochs, mas als majors princeps del mon, de que ma penitencia nes abreujada.

—E com, Senyor, sens gran pena sen va qui tost mor?

—Tu dius, ver, dix ell, e diret una cosa de quet maravellaras. La millor manera de morir que esser puxa es morir soptosament, als homens pero qui be e virtuosament han viscut en lo

mon. Car com menys dura la pena, ab menys dolor se passe. E not recorda la questio que diu Petrarcha en los Remeys de cascuna fortuna, que fo antigament entre alguns insignes e savis homens, ço es saber qual manera de morir era millor? En la qual entrevench Julius Cesar, qui aquella difini dient que la mort soptosa e inopinada.

— Bem recorda, Senyor. En quant es de mi, daquexa matexa oppinio som; pus hom visque virtuosament es tenga per dit que res no li puxa venir soptat, esperant ab ferm e bon cor tot ço que Deu li volra donar. E puys quem es vijares que sia gran cosa esser quiti de pahor dè morir, car a mon juy, la pijor cosa que en lo morir entreve es la pahor de la mort.

— Cert tu dius gran veritat, dix ell, e vull que sapies que en temps que yo vivia, hagui major pena moltes vega-

des, havent pahor de morir quant era malalt o corria temps epidemial, e especialment de morts repentines, que nò hagui la hora que desempare lo meu cors. Cosa natural es morir, axi com nexer, menjar, viure, suar, dormir, sedejar, famejar, vetlar, e semblants coses. E alguna natural cosa de si mateixa no es mala ne terrible. Mas la oppinio dels homens la fa avegades esser aytal. No es estat hom qui sia nat que no muyra, ne qui muyra que no sia nat. Quens cal fer donchs gran festa de ço que cascun jorn veem? E quens aprofita tembre ço que no podem esquivar?

—Fort es rahonable, Senyor, ço que deyts, e pus facil a la gent que segueix la sensualitat atorgar ho que creure. Pero los volents usar de raho axi ho creurien. Sapia yo, si vostra merce sera, que es de vos, per no tenir temps.

Ladonchs ell gita un gran sospir, e guardant en terra, calla que no dix res. E apres un poch esclari la cara dient:

«Sperança de aconseguir la gloria eternal me consola; e tristor, com ja no hi son, me puny continuament.

—Be estau vos, Senyor, com gloria eternal esperau, posat que no la hajats a present. En semblant cars me volria veure.

—Series en purgatori, dix ell.

—Per ma fe, Senyor, quen hauria gran plaer, digui yo, car seria exit de aquesta miseria, e faria us companyia; e quant irieu en paradis, entraria hi ab vos.

—Ha! com est enganat, dix ell. E axit penses que puxa hom entrar en paradis?

—Perque no, digui yo, si la porta es uberta?

—A aquells solament es uberta que

nostre Senyor Deu ordona de gratia espetial que hi entren. Car algun per sos merits no mereix de entrarhi.

—En axo me poria enganar, digui yo. Mon pensament era que faent bones obres hi entras hom.

—Hoc; mes qui fa bones obres? dix ell.

—Aquell qui per Deu es amat, digui yo.

—Ver dius, mas esser amat per Deu no ve per merit dalgu, sino per sola gratia divinal, e aconsegueixla solament aquell que Deu vol, e no altre.

—Gran raho es, digui yo. Mes per ventura yo sere hu daquells.

—Fen donchs les obres, dix ell.

—E vos, Senyor, digui yo, haveu les ne fetes?

—En partida, hoc, e en partida no.

—E donchs, com hi esperau entrar? Sou ne cert?

—Hoc, dix ell, no pas per mos merits; mas a suplicatio de la humil mare de Deu.

—Aytambe, digui yo, hi pore entrar a suplicatio sua, sens merits meus.

—Ver es, dix ell, mas no deu hom comanar tots sos fets a fortuna. Si yo he trobat aquexa gratia singular, per ventura no la trobaras tu. E molts confiants en aço porien caure en la fossa de que yo som escapat.

—Quina es la fossa, Senyor?

—Infern, dix ell.

—E perque, digui yo? Fort men maravell; car en vostra vida fuy molt familliar a vos, Senyor, segons que sabeu; e james no viu ne pogui conexer que fosseu mal Christia ne impiados. Be vehia que ereu inclinat a alguns delits qui nom parien molt deshonests.

—Los delits, dix ell, a que yo era inclinat no eren bastants tot sols a gi-

tarme en infern. Car no eren interes ne dampnatge de algu, sino de mi mateix. Yom delitava molt mes que no devia en cassar, e escoltar ab gran plaer xandres e ministres, e molt donar e despendre; e cercar avegades, axi com fan comunament los grans Senyors, en qual manera poguera saber algunes coses esdevenidores, per ço que les pogues preveure e occorrerhi. Totes aquestes coses eren mal fetes. Mas yo m confessava e combregava sovint, e penedia men, pero no tant que no m hi tornas algunes vegades. E per ço nostre Senyor Deu vol que yo ara n port penitentia, car vivent no la n porte complidament.

—Senyor, suplich vos quem vullau dir, si legut vos es, quina es la penitencia quen portats.

—Perço, dix ell, com yo m delitava molt en cassar, nostre Senyor Deu ha

ordonat que aquests falcons, astors e cans quem veus anar entorn, criden e udolen agrement de hora en hora davant mi. E per ço com yo trobava gran plaer en xandres e ministres, aquest hom qui te la rota entre les mans ab molta discordança me fa davant sons desplasents e lunyants de bon temps mesura, e finalment de tota melodia. Per lencercar com poguera saber algunes coses esdevenidores, segons que desus he dit, ha mes en ma companyia aquest hom vell, qui incessantment me reduheix a memoria tots quants desplaers jamay hagui, faentme retret de la vanitat que yo seguia, e dientme: Per les coses esdevenidores que volies saber, nostre Senyor Deu vol que recorts les passades, per tal quet sien occasio de dolor e pena, car per ta colpa merexies infern.

—Per ma fe, Senyor, yo he gran

desplaer de la vostra pena, e subira plaer com sots en via de salvatio. Placia a nostre Senyor Deu que en breu hi siats.

—Gran dupte he que breument hi sia.

—E perque, Senyor? E nom haveu dit que cert sou de haver salvatio?

—Ver es, dix ell, mas no se quant.

—E donchs qui ho sab, digui yo.

—Nostre Senyor Deu tot sol, dix ell.

—Suplich vos, Senyor, quem parleu clar; vijares mes que no vullau queus entena.

—A mi plau, dix ell, esser entes per tu. Mas si possible fos que nom calgues en aço pus avant procehir, bem fora plasent. Car recordant mon deffalliment me renovella la tristor. Pero pus axi ho vols, hoyes.

«Apenes hagui desamparat lo meu cors, ne podia hom encara be presumir que fos mort, yo fuy posat en lo juy de

nostre Senyor Deu. E lo princep dels mals esperits, acompanyat de terrible companyia, comparech aqui, allegant que yo pertanyia de dret a ell, per tal com era estat un dels principals nodridors del scisma que es en la esgleya de Deu. Per mi li fo respost, que no dehia veritat, car yo mera declarat e havia tots temps tengut ab lo vertader vicari de Jesu Christ. — E qui es, dix ell, aquell? — Clement, de sancta memoria, digui yo; e apres Benet, ara vivent. — E com ho sabs tu, dix ell, si yo qui viu la electio de abdosos no ho se, qui de bona raho ho deuria mils saber? — Nom cur si tu ho sabs, o no. Aquell tench yo per vicari de Jesu Christ quels cardenals me han donat. — Bem plau, dix ell. Mas yat havien donat primer Urba. — Ver es, digui yo, mas ells dehien que per força havien elet aquell, e per impressio e temor de mort, e no per

via canonica. E per conseguent la electio no valia. E que a ells era legut elegirne altre, axi com faeren de fet, ço es lo dit Clement. — Posat, dix ell, que axi fos, com los dits cardenals allegaven, non devien elegir altre tantost, si desijaven esquivar scisma; mas convocar e aplegar concilii general, e posar aqui lo fet de la impressio, e provar aquella. Puys, si per lo dit concili fos conegut que la electio no valia de dret, lavors era hora quen elegissen altre, com abans non deguessen elegir de bon expedient, car no podien ni devien rahonablement esser part e jutges, posat que dispositio de dret canonich no hi contrast. E diguesme per ta fe, si apres la segona electio los cardenals ten haguessen donat altre, hagueresIo acceptat e tengut per verader vicari? — No se que haguera fet, digui yo. Hoc, per ventura, sils prelats e grans clergues

de la terra m ho haguessen consellat.— Si ab lur consell te haguesses hagut en aquest fet, dix ell, no hagueres errat tant com has. — E perque no? digui yo. — Per tal, dix ell, com per ventura te hagueren donada manera com te devies haver sobrel dit fet, e molts remeys a levar lo scisma. — E quina manera e remeys, digui yo, me podien ells donar? fort ho volria saber. — La manera principal, dix ell, entre moltes altres quen hi ha e a present nom cal dir, es aquesta, ço es que a hu ne a altre dels dits vicaris no haguesses obeyt ne lexat respondre de la temporalitat de la esgleya tro que ells se fossen concordats. E los remeys son, pus tant ne eres anat avant, que treballasses e faesses ton poder que tu els altres princeps del mon vos concordasseu en suplicar als dits vicaris que resignassen el papat per be de la unio de la esgleya. E puys

ques faes nova electio, e ques levas de carrera per via de compromes, o de pura justitia, o que abdosos sen avenguessen en la millor, e pus expedient, e pus presta manera que trobarse pogues. E si aquestes coses los dits vicaris o algu dells no volguessen donar loch, o defugissen, que fos procehit contra ells o aquells dells qui estaria en sa pertinatia, segons que dret ha ordonat. E per ço com res de aço no has fet, pertanys a mi per justitia, axi com a amador del scisma, del qual tu els altres princeps del mon sots estats nodridors. Car los uns per vostre interes propri e affectio desordonada, haveu feta part ab Clement, e los altres ab Urba; e ab tant lo dit scisma ha meses rahels que no seran arrancades de gran temps.—Falçament conclous, digui yo, car la manera e remeys dessus, per tu, dits nom eren necessaris, per ço com, a mon juy, fort

era rahonable quel hu dels dos elets fos vertader vicari; car la electio de Urba, o fo bona, o mala. Si bona, ell fo vertader papa, e per conseguent sos successors. Si mala, e per impressio, ladonchs vaca lo papat. E no contrastant que tu dessus hajes dit lo contrari, als cardenals qui la dita electio havien feta pertanyia de dret, e fo licit e expedient elegir altra vegada de nou, axi com feren de fet, ço es, Clement; car tota electio feta per impressio es nulla per dispositio de dret. — Donchs, pus axi es, a mi era necessari quel hu cregues: si l hu havia a creure, e yo no era ben cert qual era, a mi era legut creure aquell que ma conscientia me dictas esser vertader. Com donchs a mi aparegues Clement e sos successors esser legitims vicaris, sens colpa son, e digne de menor reprensio que si no obtemperas a hu ne a altre, o no volgues obeyr

al vertader lochtinent de Jesu Christ, lo qual era hu dels dessus dits.

»Ladonchs mon adversari volgue replicar. E la Verge Maria manantli que no parlas, dix: «La questio que acis mena sobrel fet del scisma ya es determenada. Mas nos pot axi publicar a present. Tu, malvat enemich de humana natura, est causa de aquell, e de bona raho no deus esser hoyt en rependre altre de ço que tu est occasio.»

»E girantse fort humilment vers lo seu glorios Fill, suplicali que per contemplatio sua se volgues haver misericordiosament envers mi, qui tostemps la havia haguda en molt gran devotio, e per reverentia sua creent fermament que la sua conceptio era estada inmaculada e neta de tota tacha de peccat original, havia ordonat e manat que de aquella fos feta perpetual festa sollempne cascun any en los regnes que yo

possehia, e inhibi que algu dins aquells no gosas dir, disputar, sermonar, ne afermar lo contrari. De que molts altres princeps terrenals havien pres eximpli, e manants semblants ordinations esser per lurs sotmeses inviolablement observades.

»E encontinent nostre Senyor Deu, admesa benignament la suplicatio dessus dita, ordena que yo fos quiti de les penes d infern; imposant al princep dels mals esperits sobre aço silenci perpetual, e ab tal conditio empero que yo, sofferint continuament la pena que the dita dessus, james no pogues entrar en la celestial gloria, tro que de la sua santa Esgleya lo dit scisma fos radicalment extirpat, per ço com per ma negligentia yo l havia tant lexat crexer.

—Gran plaer he, Senyor, digui yo, del bon estament en que sots, e sobiran desplaer del perill que passat haveu,

Mas pus en segur sou de aconseguir la gloria de paradis, no pot anar sino be. Pero fort son maravellat com per semblant cosa haveu aconseguit gratia tan gran; car la esglesia de Deu no ha declarat encara si la dita conceptio fo sens peccat original o no. E apparia esser licit tenir aquella oppinio que pus plasent fos a cascu.

—Vers lo mon, dix ell, ver es; mas vers Deu no es axi. E no sabs tu que molta cosa es licita, que no es expedient? Totes coses duptoses son interpretadores a la millor part. Vergonya veda fer soven ço que ley no prohibeix. Jatsia que la Esglesya no permeta tenir aquella oppinio que mes plaura a cascu de la dita conceptio, per tal com los doctors catholichs ne han tengudes diverses oppinions. Empero la veritat es que en la dita conceptio no entrevench peccat original. E sies cert que

les rahons faents contra aço son covinentment fundades en raho natural. Mas nostre Senyor Deu es sobre natura; lo qual de gratia especial volgue e ordona que la dita conceptio fos inmaculada e exempta de tota tacha. E en aquella miraculosament obra; car no era consonant a raho que la vestidura que ell se devia vestir fos de peccat ensutzada. Los doctors qui han tengut la part contraria no han jutjat sobre aço, sino tant com lur enteniment entenia; e si haguessen subjugat lur enteniment a fe, hagueren cregut mes que no entenien. E ab aquella foren venguts al port de veritat, car sens creure, impossible es ben entendre, ne venir a vera conclusio. Not penses pero que per tenir aquesta oppinio sien dampnats los doctors dessus dits, que a bona intentio la tengueren, e no es contra article de fe, ne cuydaven errar.

Be empero es ver que aquells qui la vera oppinio han tenguda e creguda fermament a honor e reverentia de la mare del fill de Deu, son estats diversament privelejats en paradis, e han obtengut remissio de lurs delictes, e salegren continuament entrels sants de prerogatives singulars.

—Si nous tornava en enuig, Senyor, digui yo, gran pler hauria, pus vostre esser me haveu dit, quem certificassets que es dels altres princeps terrenals qui son passats daquest segle, despuys quel scisma comença.

—Non ha entrat hu en paradis, dix ell, despuys, nen hi entrara mentre durara lo dit scisma.

—No vostre pare, Senyor?

—No mon pare, ne altre, respos ell; car axi ho ha nostre Senyor ordonat. Be es ver que mon pare, per tal com fo de aquella creença que yo fuy de la dita

conceptio, non sofer altra pena, sino que ab continuu desig cobeja la extirpatio del dit scisma, sabent que mort aquell, viura en la gloria eternal, ensemps ab la senyora Reyna, ma mare, que ell cordialment amava, la qual lonch temps ha passat que obte fort bon loch entrels sants, per semblant raho; jatsia per moltes virtuts, de que fo en sa vida per gratia divinal dotada, hagues merescut prerogativa singular.

—Per ma fe, Senyor, aço es la millor nova que yo podia saber, e de que mes se podia alegrar lo meu cor.

—Tu, dix ell, ne has gran raho, car en lur casa tu est estat nodrit, e nhas rebuts molts beneficis e honor.

—E vos, Senyor, no hi haveu res afollat

—Anem avant, dix ell, no curem daxo. Yot he a dir encara, sit recorda, per que son vengut en aquesta preso.

—Bem recorda, Senyor; mas tan gran plaer trobava en ço quem dehieu, e especialment del senyor Rey e de la senyora Reyna, pare e mare vostres, que si tostemps me parlasseu daquesta materia, nous haguera demanat daltre.

—Be ho crech, dix ell. Mas dupte he que temps nom defallis a aço quet he a dir.

»Nostre Senyor Deu havent gran compassio de la tua anima, la qual era disposta a perditio perpetual, per tal com no solament duptaves, ans seguint la oppinio de Epicuri, havies per clar la anima morir qualque jorn ab lo cors; lo contrari de la qual cosa dessus thet fet atorgar, ha ordonat que yo vengues a tu per mostrarte clarament per experientia ço que per escriptures e inductio mia no havies volgut saber ne creure. Tu sabs be quantes vegades ne parlist en disputist estretament ab

mi mentre vivia. E jamay not pogui induhir a creure ho fermament, ans defugies ab evasions colorades, e avegades atorgaves esser possible, avegades ho posaves en gran dupte. E finalment yo conexia be que en lo teu cor de dura pedra era esculpit ab punta de diamant tot lo contrari. E si no fos per lo bon voler quet havia, per los agradables serveys a mi per tu fets, e per ço com esperava rahonablement quet lunyaries de aquexa vana oppinio, yo per zel de justitia ten haguera castigat. E vull que sapies que per res que tos enemichs e perseguidors te hajen imposat, tu non est pres nen hauries mal; car net e sens colpa est de tot. Mas tan solament est en aquesta preso per ço com nostre Senyor Deu vol que vexatio te do enteniment ab lo qual cone ues lo defalliment que has, e per conseguent, pervengut a conexença de

veritat, pusques induhir los sequasses de la tua d.mpnada oppinio que aquella vullen desraygar de lurs coratges, per ço que nos perden; e que apres la mort aconseguesquen paradis.

— O Senyor, digui yo, e serets james sadoll de ferme bones obres? Ara atorch esser dificil lexar les coses acostumades. En vostra vida tostemps fos liberal, munifich e propici a vostres servidors, e especialment a mi; e encara nous en sabets estar. E en que us pux yo servir daci avant, Senyor? Cert no en res, car no freturats de alguna cosa que yo sapia ne puxa fer. Tot hom de sana pensa pot conexer que la amor quem haveu portada no era simulada ne ficta, ans partida de pit sencer e clar, e que no era fundada en esperança de fer sos fets de mi, sino en sola caritat. No merexia yo, Senyor, tan gran gratia que venguesseu a tan petit hom com

yo son. Mas no es res que amor no gos assajar. Queus retribuire, Senyor, per aquestes coses? Es res possible?

—Tu, dix ell, per mi daci avant no pots molt fer quem valla nem noga. Yat he dit que en lo meu fet, la sentencia es donada, e passada en cosa jutjada. Yo estich be per gracia de Deu; e jatsia que als defunts aprofiten sovent los sufragis dels vius, no fretur de res possible a homens. Una cosa solament vull de tu, que res que a present hajes vist o hoyt no tengues celat a mos amichs e servidors. Car ultra lo plaser que hauran de mon estament, los ne seguira gran profit. E especialment per tal com seran certs de moltes coses en que no solament alguns dells dupten, mas la major part dels homens, e signantment ignorants (dels quals es gran multitut en lo mon). E si en escrits ho volies metre, ya sen seguiria major

profit, en lo temps esdevenidor, a molts, de que hauries gran merit.

—O, Senyor, digui yo, e de mius trufats, e som bastant a sostenir lo carrech que als meus flachs muscles assajats imposar? cuydats que nom conega? Per ignorant que sia, no ignor que la mia força es poca, lenginy curt, e la memoria fluxa.

—Si manament meu, dix ell, ha loch en tu, axi com solia, yot ho man; e si no, prechte e tamonest que a mon vot no dons repulsa. Lo teu saber es sufficient a aço, si lo no voler ho empatxa.

—Senyor, digui yo, de bon grat complire vostre manament, tant com en mi sera. De una cosa empero son fort maravellat, que nom haveu fet mencio de la senyora reyna dona Violant, ne de vostra filla; les quals devieu, a mon juy, preposar a tots vostres amichs e

servidors. Haveu ho fet desliberadament o per oblit?

—Ab desliberatio, dix ell, ho he fet, per provar si a les mies coses has aquella amor que solies. Pensavem que ab la fortuna se fos mudada la affectio quels mostraves en ma vida corporal. Mas ara veig lo contrari. Impossible es donar a oblit ço que hom ferventment ama. Singular carrech te do de revelarho tot a aquelles, car gran consolatio nhauran. A elles yo volenterosament fora aparegut, axi com son ara a tu, si per nostre Senyor Deu fos ordenat; mas pus no li ha plagut, no si pot als fer. Digues a la Reyna que persever en lo bon proposit que ha de servir Deu e pregar per mi; jatsia nom fassen gran fretura sos prechs ne daltres. E que ab diligent cura tenga a prop ma filla e sua; car la ignocentia e virtuts de aquella son fort

plasents a nostre Senyor Deu, de la qual exira...

E tantost lo prohom ab la barba longa feuli senyal ab lo basto que callas.

E, dites aquestes paraules, estroncadament cessa de parlar.

—Senyor, digui yo, en gran suspita e perplexitat me haveu posat, com no m haveu acabat ço quem començaveu a dir. Suplich vos que men desliurets.

—No m es legut, dix ell.

—Com no, Senyor? e quius ho veda?

—Hages cura del present, dix ell, e lexa l esdevenidor. Ço que nostre Senyor ha ordenat necessari es ques complesca; e no es legut als homens saberho.

—Donchs per que m ho començaveu a dir, Senyor?

—Lexa estar aquexes demandes que no han fruyt, ne t fan res, dix ell. E

veges si havem als a fer; no perdam temps.

—Suplich vos, Senyor, donchs pus als no shi pot fer, quem vullats dir qui son aquests dos homens quius acompanyen; car gran desig he de saberho, e especialment de aqueix prohom qui tan gran auctoritat se done. Per ma fe, massa es per a ell, a mon juy, queus haja manat, o fet senyal que callasseu.

—Tu, dix ell, te mets en carrer qui no ha exida. Lexa anar laygua per lo riu, que abans quens partiscam, si subtilment hi volras especular, conexeras gran part del misteri que hi esta amagat. Pero not fassa cura de publicar aquell, quant lo sabras; car risch de gran perill ten seguiria e de poch profit a present.

»Aquests dos homens que veus aci son estats mentre vivien fort savis ho-

mens, de la saviesa mundanal, e foren gentils. La hu dels quals, ço es lo jove, que veus ab la rota en la ma, hac nom Orfeu. E lo prohom ab la barba longa hac nom Tiresias. La raho per quem acompanyan, yo lat he dita dessus. Lurs fets bem pens que nols ignores, car covinent historial est, si donchs no ho has liurat a oblit despuys que yo desampare lo cors.

—Be es consonant a raho, Senyor, que ho haja oblidat, posat que ho sabes; tan gran diversitat de cogitations ha torbat e combatut lo meu enteniment despuys que vos passas desta vida. A la veritat, Senyor, nom recorda que james haja lest dells. Be n he hoyt parlar, e fort poch. E null temps, sino lurs noms nuus e sols, res dells e de lurs fets vench a ma conexença.

—Si has, sens falla, dix ell, mas not recorda, e no es maravella. Ara escolta

be, car yo vull, per tal que mils sies instruit de lurs fets, que cascu dells los te recit.

E girant se vers ells, pregals que satisfaessen a son voler.

E per aquells fo respost encontinent que de bon grat li complaurien.

LO TERÇ LIBRE

xi com cell qui ab ardent cor espera hoyr cosa nova, gran e inusitada, yo ladonchs ab subirana intentio, postposat tot altre pensament, fique la orella a aço que ells me devien dir, los quals yo vehia diceptar qui parlaria primer.

E, un poch estat, Orfeu, fort gratiosament, ab bon gest e alegra cara, comença dir ço ques segueix :

«Entrels volents usar de curalitat, es costum quels jovens parlen primerament, e los antichs suplint los defalliments daquells, conclouen. E per ço si començare parlar, nom sia imputat

a ultracuydament, car solament ho fare per satisfer a la honor de mon companyo.

»Apollo fo pare meu, e Caliope ma mare, e nasqui en lo regne de Tratia. La major part del temps de ma vida despengui en rethorica e musica. Muller hagui fort bella, appellada Euridices, la qual era a mi pus cara que la vida. Per sa desaventura, anant se deportar prop la riba de un riu, fo de libidinosa amor requesta per Aristeu, pastor. E com ella fugint a aquell per un prat, fos morduda, e verinada en lo talo per una serp aqui amagada, encontinent mori, e devalla en Infern.

»Sabuda per mi la sua dolorosa mort, devalli a les portes daquell. E sonant la rota, la qual Mercuri a mi havia donada, fuy tan gratios a Cerbero, porter dInfern, que les dites portes me foren tantost ubertes. Apres que fuy entrat

dins, constituit en lo consistori dels presidents infernals, digui:

«Si a la vostra gran potentia no expon en la manera que desig, ço per quem ha convengut venir aci, supplich quem sia perdonat, car fora son de mon seny, per lo soptos e inopinat infortuni que sobrel doloros meu cap es caygut. No son vengut aci per mirar les tenebres infernals a les quals necessariament tota cosa mortal ha devallar, ne per encadenar lo coll de Cerbero, axi com alguns han fet. Sola causa de la mia venguda, es ma muller, la qual estant en la flor de la sua joventut una serpent ha morta ab son veri. Assajat he, mas no pogut, que pacientment ho soferis. La amor de aquella me ha vençut. Si la fama antiga es vera, tots sots estats amorosos, axi com yo. Placieus donchs que la muller mia me vullau restituir. Totes coses vos son degudes. E tart o

breu aci deuen generalment venir. A perir ha tot lo mon. Aquesta es la nostra darrera casa. Vosaltres possehiu los perpetuals regnes del humanal linatge. Quant la dita muller mia sera a vellesa pervenguda, aytambe sera vostra. Solament laus deman a mon hus. Nom doneu repulsa; car si ho feu, sapiau que no men tornare. E lavors alegrareuvos de la mort de abdosos.»

»Mentre yo dehia aquestes paraules, Minos, Radamantus e Eacus, jutges dInfern, Alletho, Thesifone e Megera, furies infernals; les Gorgones, Stennio, Euriale e Medusa, e les arpies Aelo, Octipite e Celeno, e les parques Cloto, Lachesis e Antropos, per la dolçor del meu cant havents pietat de mi, se preseren a plorar. E ensemps cessaren exercir lurs officis; e totes les animes qui aqui eren, oblidants les penes que sofferien, feren semblantment. Ision

desampara la roda que solia menar. Tantalus oblida menjar e beure. Los voltors menyspresaren lo fetge de Tici. Sisiphus se gita detras la roca que solia girar ab lo cap. Les filles de Danaus desampararen los vexells que volien umplir daygua. E les filles de Cadinus perderen la furia de que eren passionades.

»E ladonchs Proserpina, de manament de Pluto, princep infernal, crida Euridices, la qual vench claudicant, per la novella nafra que la serp li havia feta, e restituilam, ab aytal conditio e ley, que tro que abdos fossem exits de les valls infernals, yo no guardas detras; e si ho fehia, que la perdes.

»Ab tant, abdosos partim daqui, e anant per un cami tort, lonch e molt escur, quant fom en la sumitat del marge de una pregona riba, fort prop de la exida de Infern, yo tement que

ella no defallis, e cobejantla veure, girem detras. Encontinent ella caygue. Yo estesi los braços per pendrela, e no tocaren sino lo vent que per lo seu cahiment sengendra en layre. Volgui retornar en infern per cobrar aquella. Set dies estigui a la porta sens menjar e beure, en los quals tristor e lagremes foren tan solament mon aliment e sustentatio, pregant Cerbero quem hi lexas tornar, e non volgue res fer. Ladonchs clamantme de la gran crueltat dels princeps infernals, pugimen en lo munt de Radope, e daqui avant no volgui pendre muller, ne amar dona del mon, jatsia per moltes ne fos estat request. E aqui, com pus melodiosament pogui, sonant la rota, canti alguns virolays, ballades e cançons, lohant vida lunyada de companyia de dones.

»En lo dit munt no havia ombra neguna. Mas tantost nhi hague, per gran

multitut darbres de diverses natures, roques, pedres, serps, cervos, leons, falcons, aguiles, perdius, faysans, e altres moltes besties e ocells qui vengueren hoyr lo plasent so que yo fahia, en lo qual se delitaven tant, que aquells qui naturalment son enemichs estaven ensemps, los uns prop dels altres, tota rancor e inimicitia oblidada.

»Veent e hoynt aço, gran multitut de dones, la hira e hoy de les quals encorregui, una daquelles comença a parlar, e dix: «Qui tan gran injuria feta a la universitat de les dones volra venjar, seguesca m.» E encontinent ab moltes pedres combaterenme, les quals delitantse en la dolçor del meu cant, no m podien tocar ne fer mal. Ladonchs les dites dones, volent usar complidament de lur iniquitat, mogueren gran brogit e remor, ab corns, cembes, bacins e conques. E ab grans crits apa-

gants lo so que yo fahia, acostarense a mi, e ab pedres e bastons, los quals lo dit so no pogueren hoyr ne pendre delit en aquell, matarenme, em tolgueren lo cap, e ab la dita rota gitarenlo en un riu; los quals arribats a Lesbon, com una serp volgues lo dit cap devorar, fo convertida en roca per Apollo. E la mia rota fo collocada en lo cel entre les figures celestials. E yo devalli en Infern, hon trobe Euridices, muller mia, ab la qual persever e s m segur daqui avant no la perdre.

— Perderen los crestians mes, respos Tiresias, quant los Moros prengueren la ciutat d Acre que tu quant perdist ta muller, ne si ara la perdies. Moltes vegades guanya hom perdent. Mas no es tot hom bon aritmetich.

— Pus a tu ha plagut, dix Orfeu, pendre mes noves, digna cosa es que yo call, e que la conclusio sia tua.

Ladonchs yom enfelloni fortment e digui a Tiresias: De estranya manera e digna de gran reprensio uses. Not bastava prou que haguesses fet callar lo senyor Rey de ço quem volia dir; encaram torbes Orfeu. No se que jamay te hage fet algun enuig. Prech te que nom tolgues mon pler.

—Axi com lo bon metge qui no guarda lo plaer del pacient, mas lo profit, dix Teresias, usare yo en tu. Car lo meu offici no es dir plasenteries ne lagots, sino desenganar. Tot lo delit que trobes en les paraules de Orfeu es com ha parlat damor. E son veri ha la passio del teu coratge torbat per aquella.

—Certament vull que sapies que yo am e som coralment amat, digui yo, per una dona qui eguala e sobrepuja en saviesa, bellesa, e gratiositat, tota dona vivent.

—O com est foll, respos ell, e de leugera creença. No sabs que son dones tan be com yo. Son aço paraules de home ab sana pensa? son aço paraules covinents a la tua edat? son aço paraules de home qui am scientia e hage legit tant com tu? Lexa semblants coses a homens otiosos, vans e illiterats, car lo teu enginy nos deu distribuir en amor; pus altres coses li son degudes. Si vols diligentment atendre a ço que yot dire, que nhe vist e experimentat mes que tu, conexeras be la malaltia de la tua pensa, e conexent aquella, seras breument guarit, o sera gran colpa tua. Digues me pero clarament si has desig de guarir o no, car fort ho vull saber.

—Molt ho desig, digui yo, si malalt som. Mas no mho cuydava.

—Be esta, dix ell; la major part de sanitat es voler guarir.

—Tu dius gran veritat, respongui yo; mas abans quet començ plenerament hoyr, sit plaura, fare una breu questio a Orfeu. Pero placia t recordar apres ço quem vols dir.

—Si fare, dix ell, demanali ço quet vulles.

Ladonchs yom gire a Orfeu, qui, a mon juy, trobava gran plaer en nostre rahonament, dientli: «Si nom engan, vos me haveu dit que sou entrat en Infern, e no solament una vegada, mas dues. Prech vos quem vullau dir, si desplaer no hi trobats, que es Infern, car molt ho desig saber.

—Tu, dix Orfeu, me forces remembrar coses fort desplasents a la mia pensa; mas pus ho vols, sia fet axi com te plaura.

»En lo pus alt de una muntanya plena de selves, sobre la mar, ha una gran ubertura que a tot hom mostra

ample cami. La entrada no es escura ne clara del tot; apres de la qual troba hom gran espay apte a rebre tot lo humanal linatge. Lentrar no es de treball; mas lexir es impossible, sino a aquells que Deu ordona quen isquen, segons que per avant hoyras.

»Dins una concavitat ha un riu appellat Letes, del qual les animes qui aqui entren beuen necessariament, e encontinent que han begut, obliden totes coses. E passat lo dit riu, troben hom un altre appellat Cochitus, qui va fort spau; en la riba del qual ha voltors, muçols, corbs, e molts altres aucells gemegants agrament, fam, confusio, tenebres, pahor, angoxa, discordia, dolor, plor, fretura, treball, plants, sospirs, malaltia, sompnis vans, vellesa, mort, e moltes coses monstruoses en natura.

»En una part separada de Infern ha

un loch fort tenebros ab calitja espessa, dhon neix un riu appellat Acharon. E daquest neix un estany daygua appellat Stix: los quals guarda Caron, fort vell, ab los pels blanchs, larchs e no pentinats, ab los ulls flamejants, abrigat de un mantell fort sutze e romput; lo qual ab una petita barcha passa les animes de laltra part, metent aquelles dins la dita barcha per força e cridant: « Passats, animes, a les tenebres infernals, e hon soferrets fret e calor inextimable. E no hajau esperança de jamay veure lo cel. E apenes nha passat una barchada, lexala a la riba entre molta sutzura. Encontinent torna per altra, e james no cessa. Prop la dita riba ha una molt gran caverna, la porta de la qual guarda Cerberus, qui ha tres caps de ca. E ab grans ladraments espanta, turmenta e devora tot ço que davant li ve.

»E aci comença hom de entrar en Infern, en lo qual ha diverses habitations separades les unes de les altres. En la primera estan les animes dels infants, e generalment de tota persona que no hage rebut baptisme, posat que hage ben viscut en lo mon. E no soferren pena alguna, sino tan solament gran tristor, com no poden ne esperen haver salvatio. E aci estan los gentils philosoffs e poetes, els bons cavallers, e aquells qui han trobades arts, e les han divulgades, e han aprofitat a molts en lo mon, entrels quals estam Tiresias e yo, e non podem exir jamay, sino quant Deu ho ordena, e puys tornamhi.

»Not penses pero que aquells qui son condempnats a Infern ne isquen sino en quant esguarda mutatio de loch, no pas mutatio de pena; car aquella null temps los desempara. Los sants pares pero, qui apres la passio de aquell ver

Deus e hom que tu adores, foren trobats per ell en la primera habitatio de Infern, en que Tiresias e yo som, no creegues esser a aquesta ley subjugats, car apres quen exiren, null temps hi son tornats.

»En altra habitatio esta Minos, molt cruel e terrible jutge, lo qual examina los demerits de les animes apres quels ha fet aqui davant ell confessar lurs delictes. Puys remetles a Radamantus, quels do la sentencia que merexen. En altra esta lo dit Radamantus, qui les animes a ell remeses jutge, attesos lurs crims e delictes. E donada per ell la sententia, encontinent aquelles, axi com a sageta volant, partints daqui, van al loch hon son dampnades.

»E a la exida de aquesta habitatio, otrbe hom un cami fort aspre, per lo qual passant dejus lo gran palau de Pluto, subiran princep de Infern, va

hom als pus pregons e terribles Inferns, hon ha primerament una gran ciutat circuhida de tres murs fort alts, e de un riu foguejant appellat Flegeton. E hay un gran portal, les colones del qual son de diamant, e sobre aquelles esta una torra de ferro fort alta, davant la qual seu Thesifone, ab vestidura sangonosa, e vetlant continuament, bat les animes cruelment, ensemps ab les germanes sues que dessus has hoydes, ab serpents quels penjen per los caps avall, a manera de cabells.

»E ensemps ab Eacus, molt cruel jutge, porten a executio la sententia que a les dites animes haura donada lo dit Radamantus. E aqui son punides les animes de lurs peccats, particularment cascunes segons los crims que vivent havien comesos.

»A la entrada de la qual ciutat esta Megera, molt cruel e terrible, qui a

aquelles dona ço que merexen. Los ergullosos son gitats e turmentats en lo pus pregon loch que hi es, entre molt gel e sutzura, quels cobre tots exceptat lurs cares, de les quals ixen espesses flames de foch. Los luxuriosos son turmentats per voltors qui incessantment menjen lurs fetges inmortals. Los quals apres que son quaix menjats e destrouits tornen renexer. E molts porchs, sutzes e fort pudents, estanlos entorn, lepant lurs boques e cuxes. Los avariciosos, e aquells qui han mal tractat lurs pares, frares e servidors, e qui de lurs riqueses no han volgut fer part a lurs parents e amichs, e han seguit guerres injustes, e enganat lurs Senyors, tenen davant viandes realment e maravellosa aparellades. E Megera, seent en un lit sollempnament parat, veda als dessus dits ab gran rigor pendre de la dita

vianda, de la qual se desigen molt sadollar. Puys donels a beure ab grans vexells aur fus bullent, quils ix encontinent per la pus jusana part del cors. Los golosos menjen lurs membres fort glotonament; puys giten per la boca ço que han menjat, e encontinent tornen ho menjar. Los irosos corren amunt e avall, com a rabiosos, e baten cruelment si mateixs, e aquells qui entorn los estan. Los envejosos giten veri fort pudent per la boca, puys tornenlo beure, e estan fort magres e descolorits, ab los ulls grochs e plorosos. Los pererosos seuhen en cadires clavades de claus fort lonchs e espessos, e entorn de aquells ha gran foch quils fa moure continuament; e donels per la cara neu e gran tempesta de vent e de aygua gelada.

» Part aço, alguns roden grans roques ab lurs caps incessantment, per ço com

son estats revelladors de secrets, e han enganats, robats e morts aquells qui en ells se fiaven. Altres son portats entorn ab grans rodes, e pujen amunt e devallen continuament, per ço com son estats ambiciosos. Altres jauhen dejus grans roques, e son greument premuts per aquelles, cridants altament: «Apreneu de fer justicia, e de non menyspresar Deu.»

»Aqui estan semblantment aquells qui han trahida la patria, e la han subjugada a tirans, o per peccunia han ordonades e retractades leys, ordinations e estatuts no degudament, e qui han jagut carnalment ab lurs filles e cosines. Altres meten continuament aygua en vaxells qui no han fons, e cuydenlos omplir; e treballen en va e no poden, per ço com han desijat mort de altre, e anhelat en aquella; jatsia no hagen pogut lur desig complir. Al-

tres van com orats e furiosos, corrent e cridant continuament, per ço com per complir lur foll voler mataren lurs fills. Altres son cechs e sens ulls, e tenen davant taules ben parades, ab molta bona vianda; e venen arpies, que son aucells ab cara de donzella e ab peus de gall, quils leven la vianda davant, e apres ensutzenlos les taules per ço com vivent exorbaren e maltractaren lurs fills per complaure a lurs mullers madrastres daquells.

»Mas quens cal tenir temps en aço? Vull que sapies, que si era possible que cent anys nos poguessem rahonar tu e yo continuament de aquesta materia, not poria exprimir les penes que en Infern soferren los condempnats.

—Coses noves, e null temps per mi hoydes, has dit, respongui yo; les quals me han axi alegrat com la claredat a aquells qui son en tenebres, e repos

als cansats. Solament m hi occorren tres duptes de quem volria ab tu certificar, si enuig not era. Hoyt e lest he moltes vegades esser purgatori e paradis. Volria saber que son ne en qual part. Noresmenys, si les coses que m has dites d Infern son axi a la letra com has dit: car hoyt he moltes coses que semblen mes poetiques que existents en fet. Encara mes, sil foch el gel que son en Infern son hu o molts. Car dit has que diverses habitations e penes hi ha. E perdona m, si hi ajust lo quart, car desig de saber men força: Si Infern es sobre o dejus terra.

— De purgatori e paradis, dix ell, not sabria dir noves, car null temps hi fuy. Per la pena que ton Senyor, qui aci es present, sofer pots haver clara conexença que es purgatori. Paradis no enten que sia als sino veure Deu, e haver compliment de sobiran be, lo qual yo

no esper veure jamay, solament per ço com done fe a pluralitat de deus; no haver reebut baptisme, no m ha condampnat, car no era manat encara.

»Demanat has mes encara a mon parer si les coses quet he dites d Infern son en la forma que has hoyt. Sapies que hoc.

—Diras per ventura hoc. Mas dir que en Infern sien Cerberus, Minos, Radamantus, Megera, Tesifone, Pluto, Caron e molts altres que has nomenats, cosa pohetica es, e no es hom tengut creure que axi sia; car los poetes han parlat ab integuments e figures, dins l escorça de les quals se amaga als que no dien expressament.

—E yot dich que ells no ho han dit de bades; pero si volras lo teu enginy despertar en profundament entendre aquells qui d aquesta materia han tractat, veuras que yot dich veritat. De una

cosa solament te avisare a present. Sapies quels princeps dInfern e aquells que dessus he nomenats, qui donen pena a altres, son dimonis, els pacients aquells son animes dalguns qui vivent havien mal obrat en lo mon. Los philosoffs e poetes gentils han axi nomenats los dimonis dessus dits, e no sens gran causa, la qual seria longa exprimir, e no es de la present especulatio. Appellals tu com te volras; car be sabs que, segons la diversitat dels lenguatges, cascuna cosa es nomenada en diverses maneres, e segons lo plaer e voler de aquell qui nom los imposa. Bet certifich de una cosa, que per molt que hi aprims lo teu enginy, nols nomenaras, attesa lur proprietat e manera tan propriament com han los philosoffs e poetes dessus dits.

»Mes avant has demanat sil foch el gel dInfern son hu o molts, e si Infern

es sobre o dejus terra. Vols me demanar als, o no?

—Quant al present, digui yo, no vull als demanar. Respon, sit plaura, a aço.

—No hi vull respondre, dix ell, car no cal. E per quet fenys pus ignorant que no est? Lexa aytals interrogations a homens illiterats, rudes e no savis.

—En lo nombre de aqueixs reput esser, digui yo.

—No has mostrat que ho sies, dix ell, en lo rahonament que has hagut ab ton Senyor e ab mi.

Ladonchs Tiresias se pres a riure, e murmurant un poch, tantost calla. E yo dreci les orelles vers ell, e no pogui als hoyr sino: «A nit veurem qui es savi o no.» E yo, cobejant saber per que ho havia dit, dissimule haverho hoyt. E com pus graciosament pogui digui a Orfeu: «Placiet certificar me breument de ço quet he demanat.»

—Tan breu to dire, que no pore pus. Lo foch dInfern hu es, e lo gel semblantment, e turmenta cascu segons la qualitat del delicte que haura comes; mas diversament, axi com fa lo sol en lo mon, qui a tots gita ardor, mas no la senten cascuns en una manera. «Si Infern es sobre o dejus terra», quem ho cal replicar? Yat he dit dessus, sit recorda, que dejus terra es, e no sens raho. Car les animes fexugues per vicis no poden tornar al cel dhon son vengudes, per lo gran carrech que porten. Covelos donchs naturalment que cayguen en lo centre de la terra, axi com a loch a elles apropriat. Mes encara, be sabs tu que Deu es subirana bonesa, e los peccadors son axi fets mals per lo peccat, que necessari es que sien superlativament remoguts e lunyats de Deu, axi com de lur contrari. E tot hom creu, e axi es, que Deu esta en lo cel, e

no es alguna part pus luny del cel quel centre de la terra. Cove donchs en aquell, axi com a pus lunyat e remogut de Deu, sofiren la pena que merexen.

—Bem recorda, digui yo, que dit havies que en una fort alta muntanya era la entrada de Infern; e que hi havia grans cavernes e concavitats. Mas yo crehia que no devallassen tro al centre de la terra, sino que exissen en qualque part del mon, axi com fan moltes altres concavitats.

—Haja prou durat, dix Tiresias, aqueix parlament, car daltra materia havem a tractar abans que hic partiscam, e no havem temps.

Encontinent Orfeu calla, e yo, axi com aquell qui havia gran desig de hoyr ço que dir me devia, preguel instantment quem volgues acabar ço que mhavia començat explicar dessus. La donchs ell comença a falegar ab la una

ma la sua barba, e guardant fellonament vers mi, ab lo basto que tenia en l altra ma dona gran colp en terra, dient: «O de quanta calitja de tenebres son abrigats los desigs dels homens. Pochs son qui sapien elegir ço que deuen desijar. E sola causa de aquesta error es ignorantia de be. Tot hom comunament lo desige, mas nol coneix. Molts qui son dessebuts en aço han desijat regnes, possessions, riqueses, favor popular, eloquentia, sollempnes matrimonis, amor de dones, e altres felicitats mundanals. E han les aconseguides, puys se son perduts per aquelles. No es be aquell, que aconseguit fa viure ab congoxa, e desempara lo possehint.

»Entens me tu ara; e si me entens, sabras traure d aquestes paraules lo such qui exirne deu.

—Bet enten, digui yo. Mas no son

cert quen exira, si donchs no vols concloure que no es altre be sino Deu.

—No son aci, dix ell, per provar a tu aquexa conclusio, car notoria es a tot hom qui de raho vulla usar, e majorment qui hage lest, e am scientia. Mas vull te mostrar, que en les felicitats mundanals no ha be, sino sola ymatge daquell. E posat que n hi hage, nol pot hom aconseguir sino ab esser content.

—Not cal tenir temps en aço, digui yo, que per clar ho he. La major part dels philosoffs, doctors e poetes axi chrestians com gentils, ho han dit, e experientia que ho mostra.

—Donchs, dix ell, per que no est content de ço que has?

—Ya ho son, digui yo.

Ladonchs ell se pres a riure fort frescament, puys posantme la una ma sobrel coll, dix: «lo boch jau en lo las.»

—Hoc, respongui yo, prenme per descaminat.

—Ara not enfellonesques, dix ell. Tu dit has dessus que ames e est amat coralment per una dona que eguala, o sobrepuja tota dona vivent, en saviesa, bellesa e gratiositat. E aquesta es ta muller, o no? Si es ta muller, ben follament has parlat, car has loat tu mateix, per ço com ella es carn de la tua carn, e os dels teus ossos. E loar si mateix, si Aristotil ha dit ver, es cosa fort vana. Si no es ta muller, no pots dir que sies content de ço que has; car esser content no es als sino reposar en son desig e abstenirse de cobejar coses superflues. E com al hom, majorment catholich, axi com tu, dega bastar una fembra, ço es, sa muller; segueix se necessariament, que de dues coses sia la una, ço es, o que tu sies foll e va, per tal com has loat tu mateix, o no sies content

de ço que has, e per conseguent no hages lo be que pot esser en felicitat mundanal. Si foll est, bon proposit he. Si no est content, fretures de felicitat, la qual tu entens que sia fort gran en amar dones. E es ne occasio sola ignorantia. Si daquesta vols guarir esta en ta ma.

—Al argument quem has fet no respondria, digui yo, net comenaria la cura de la mia malaltia, sin e tro que sapia clarament tos afers el poder que has de guarir mi.

Ladonchs ell ab alegra cara, e ab paraules fort suaus e gest madur, dix: «En lo temps de Edippus, rey de Tebas, nasqui, e fuy philosoff assats famos e covinentment instruit en mathematiques. Una filla hagui appellada Mantho, que en nigromantia e altres arts per los catholichs reprovades no fo menor que Medea. Per ma ventura

passant per un riu, en una selva, trobe dues serpents, una masculina e altra femenina, ques eren ajustades carnalment. E ab aquest basto que tench en la ma donels un gran colp; e encontinent fuy mudat en fembra. En tal estat fuy per espay de .vij. anys. Passats aquells, un jorn trobe les dites serpents ajustades, en la forma dessus dita, e digui: «Si tan gran es lo poder de la vostra nafra, que per virtut de aquella contraria mutatio se seguesca, altra vegada vos batre:» e de fet axis segui. E tantost fuy transformat en la primera figura, segons que dabans era.

»Seguis a cap de temps, que com Jupiter e Juno jaguessen nuus en lur lit, havents aquell delit que marit e muller acostumen haver, Jupiter dix que molt major era la luxuria de la fembra que del hom. Juno respos lo contrari. Haguda entre ells gran dis-

ceptio sobre aço, concordaren ensemps que per tal com yo havia experimentat cascuna natura, fos jutge de la questio dessus dita, axi com aquell qui mils ho devia saber que altre. Hoydes les rahons de cascuna part, digui que la luxuria de la fembra sobrepujava tres vegades aquella del hom. Tantost Juno, molt irada d aço, usant de la sua acostumada iniquitat, tolgue m no solament la vista, mas los ulls. E Jupiter veent que per dir veritat yo havia encorregut en tan gran dampnatge, en compensatio d aquell dona m espirit de divinatio. E mentre visqui en lo mon, done moltes respostes veres de ço que la gent me demanava que s devia seguir en l esdevenidor.

»Ara sabs mos fets, e sit puch curar de ta malaltia: respon clarament al argument, e no m mens ab circuhitions.

—No poria mantenir, digui yo, que

sia content de ço que he. Car a la veritat la dona que tant am no es ma muller. Sapies que molt mes am aquella sens comparatio alguna. Be es veritat que ma muller aytant la am com los marits acostumen.

—Pus has atorgada veritat, dix ell, lo joch te estrenyare en breus paraules. Hom del mon no pot haver felicitat, qui pos sa amor en dona. E creune a mi qui no ignor lurs costums.

—No en sa muller? digui yo.

—No en sa muller, respos ell, ne en altra.

—Ara t confes, digui yo, que a mi es necessaria la tua cura. Majorment si rahonablement me pots fundar e provar que axi sia com has dit, car lo contrari he ymaginat e creegut tostemps.

Ladonchs ell que, axi com aquell qui ab gran affectio, a mon juy, volia parlar, baxa lo cap un poch, e alçant

los muscles, estes la ma vers mi dient: «La rael e principal causa del teu mal es com no sabs la proprietat e maneres de fembra; car si no ho ignoraves, no series de la oppinio que est. E per tal quen sies cert, atten be a ço quet dire.

»Fembra es animal imperfet, de passions diverses, desplasents e abominables, passionant; no amant altra cosa sino son propri cors e delits. E sils homens la miraven axi com deurien, pus haguessen fet ço que a generatio humana pertany, axi li fugirien com a la mort. No es animal en lo mon menys net que fembres. Si entens que not digue ver, pren ten esment en lurs necessitats o malalties, no solament a totes comunes, mas particulars, les quals serien vergonyoses exprimir. E no hauras poch fet que ho conegues; car elles saben be celar lurs secrets; e conexents si mateixes, tenen per bestia

tot hom qui mirant solament lur crosta defora, car als no sen pot veure, les ama e les desija, o les ha en alguna reputatio. Elles conexents lurs defalliments, volen que hom pens que hagen moltes coses que natura nols ha donat. E per haver especialment la carn luent e clara, no curants quen envelleixen abans de temps, en perden les dents e puden fortment; sino que les aygues, perfums, algalia, ambre e coses aromatiques que porten, suplexen lur pudor. Pintense ab innumerables enguents e colors; e per ço que mils ne puxen venir a la fi que desigen, aprenen de destillar, de fer untaments, de conexer erbes, e saber lur virtut e la proprietat de les figues seques, del vermell del ou, del pa fresch de pura farina pastat, de les faves seques e de lur aygua, de la sanch e sagi de diversos animals, e de la let de la somera. Lurs cambres e

altres lochs secrets trobaras plens de fornells, dalambichs, dampolles, de capses, e de altres vaxells peregrins, plens de les confections que ab gran estudi hauran aparellades a lur pintar; ab ajuda de molts. Car no hauran algun espetial vehi o hortola qui per elles no sia terriblement occupat: alguns per fer argent sublimat, argentada, pomada liriada, e mil lavadures e untaments; altres per anar cavant e cercant rahels e erbes salvatges que nom pens que james hages hoyt nomenar. E desijants que lurs cabells negres sien semblants a fil daur, moltes vegades ab sofre, sovent ab aygues, sabons e lexius de diverses cendres, e especialment de mares de vin grech e de genesta, e a vegades ab sagi de serp e de guatla, e ab los raigs del sol, converteixen aquells en la color que desigen. Puys fanlos caure a vegades per lo mig de

la squena, e sovent escampats per los muscles, e a vegades redortats en lo cap, segons quels es vijares que mils los estiga. E han en gran e cordial privadesa algunes fembretes, quels fan escorxaments, els pelen les celles el front, els raen ab vidre subtil les galtes el coll, levantsne certs pels qui, a lur parer, hi estan mal, els fan diverses maneres de pelador.

»Noresmenys, elles meten tot lur estudi en trobar guisa novella e pomposa, axi de arreaments com de comportaments. E nols dona vijares que sia de bona manera, si donchs los habits no son novells, ben deshonests, trobats e portats primerament per fembres vanes e indignes estar entre dones castes; e que sien de fins draps e altament folrats, ab les manegues molt amples e tro als talons; e ab les gonelles de la cinta avall molt amples e folrades, per

retre e mostrar lurs anques ben grosses, e de la cinta amunt embotides de tela e de coto per ferlos bons pits, e grans espatles, e per cobrir molts defalliments que han. E ab les alcandores brodades, ben perfumades, aptes a cabre en un clovell de nou. E ab los perfils de les aljubes de vayrs puntats o erminis; e quels comencen al genoll, en roceguen dos palms per terra, a denotar que de major honor son dignes quels homens de scientia qui aquells solen portar sobre lurs caps.

»La gran cura e subirana diligentia que han en lur ligar, qui la t poria dir? Si ls hi anava guanyar o perdre la anima e la fama, no hi porien pus fer. Elles primerament se meten davant un gran e clar espill, e avegades dos, per ço que en aquells se puxen veure de cascuna part, e conexer qual de aquells dos mostre mils la sua figura. E en la

una part fan estar la serventa, e en laltra la cabellera, e les polceres, lalcofoll e les pintures; e ab la ajuda daquella comencense a ligar ab mil retrets, dient: «Aquest vel no es be ensafranat; e aquest altre no es be estufat; e aquest penja massa daquesta part. Donem aqueix altre pus curt, e fel estar pus tirant que aquell que tench al front. Levam aquell mirall petit quem has posat detras la orella, e posal pus luny un poch. Adobam lalfarda, que nom cobra tant los pits. Aquexa agulla es massa grossa, e aquexa altra me sera cayguda del cap ans que sia acabada de ligar.»

»E ades ades, cridant, blastomenles dients:

«Ve en mal guany, vilana traydora, que no est bona sino a escatar peix e lavar les escudelles. Cridem aquexa altra queu sab mils fer a cent milia vegades

que tu.» La qual venguda, posat que sapia ço quen es, a cap de poch es pus vituperada que laltra primera; car impossible es que algu pogues ligar ne arresar fembres a lur guisa.

»E si per ventura lurs marits les reptaran de aquest vici, diran que per mes plaure a ells ho fan; e que ab tot aço no poden tant fer que placien a ells mes que les serventes o catives.

»Quant be seran arresades e deboxades, si algu los mirara les mamelles, les quals elles desigen per tot hom esser mirades, car per axo les trauhen defora, amaganles corrent, volents dar entenent que no han plaer que hom les veja. E es tot lo contrari; car apenes les hauran cubertes, les tornaran descobrir e mostrar com pus deshonestament poran, per ço que hom les tenga per belles, els vage bestiejant detras. Puys si algu les guardara, quis pren-

gue a loar lur bellesa, seran tan alegres que tot quant los pories demanar tho donarien tantost, (si nols feya fretura). E si algu haura dit lo contrari, o passant no les haura guardades, car de esser ben mirades han gran desig, volrienlo haver mort de lurs propries mans.

» Puys e i noces, o convits, o sollempnes festes demostrense ben parades als mesquins quils van detras, los quals tantost cauhen en la ratera; car, o les prenen per mullers, o a vegades per amigues. E encontinent elles aguhen lur desig a haver senyoria. E fingintse obedients e humils, demanen als besties de marits qui tantost los ho donen, fermalls, anells, perles, collars, paternostres, manilles, corretges, e moltes vestidures, e diverses ornaments. E pus son be arreades, e han be parades lurs cambres, venen axi com a reynes

davant los dolents affeminats, e de companyons que eren, occupen a si mateixes la senyoria; car los desastruchs nos gosen alegrar, ne enfellonir, donar, prestar, vendre, o alienar sino tant com elles ordonen.

»Puys ab continua remor e brogit barallense ab los escuders, serventes e catius, ab los germans e fills del marit qui aqui estan, volents mostrar que son guardadores de ço que desigen fondre e destrouir. Quantes sollempnitats penses que sien servades quant deuen anar o van al bany? lo qual dien elles que continuen per conservar joventut; no les te poria dir, tantes son. Sapies pero breument que untades hi van, e pus untades sen tornen. Puys, si per ta mala ventura les beses, jamay aucell no fo pus enviscat per industria de cassador, que tu seras entrels lurs lambrots.

»Si aquesta sola persecutio ten seguia, tolleradora seria. Mas altres enemichs hi ha de que not pots guardar sens gran reguart. Diras per ventura que nols coneys. Yols te dire per ton avisament. Los enemichs del teu humit radical, los quals acompanyen les fembres del bany al teu lit, son aquests. Molts perfums e aygues, cals viva, orpiment, olis, sabons, stopa, banya de cabro, caparros, sanch de voltor, tela de cabrit calda, drap de canem passat per cera blanca fusa, e altres innumerables materials quit provocarien a vomit, sils hoyes. Guardaten donchs si viure desiges.

»La ardor de luxuria que elles han, no lat vull dir a present, car massam costa, segons que dessus has hoyt. E tu hi sabs prou, si dissimular no ho vols. Solament pero ten dire un poch, car bem pens que delit hi trobaras. No

es cosa que elles no assagen per poder satisfer a lur apetit. E, monstrant se pahorugues e temoroses, si lur marit mana a elles alguna cosa honesta, diran que no son be dispostes. E si han a pujar en algun loch alt, diran quel cervell nols ho pot soferir. Si han entrar en mar, diran quel estomech los fa mal. No irien de nits, car dien que pahor han dels esperits e de les animes e dels fantasmes. Si senten una rata anar per casa, o quel vent mogue alguna porta, o que una pedreta cayga dalt, criden e estremexense, e fuiglos la sanch e la força, axi com si eren en un gran perill. Mas elles son ardides en aquelles coses que volen obrar deshonestament. No hauran elles pahor de passar per les sumitats dels terrats e de les torres, ne de anar de nits e passar per los cimentiris, e per mig dels homens armats quant son crida-

des o esperades per lurs amadors, e de amagar aquells, si mester sera, en lochs secrets de lurs cases. Sabs aquest foch de qual lenya viu? De abundantia de bens temporals; mentre les Romanes visqueren pobrament, observaren ab subirana diligentia castedat. Tantost que foren riques mudaren les demes lur proposit.

»O quantes enfanten abans de lur temps, tements que no venguen a vergonya. Si larbre qui lurs malvestats cobra sabia parlar, ell diria quil ha despullat. Quants te penses que sien los parts qui mal lur grat son venguts a be? E elles los giten a la fortuna. Los espitals ho saben, els boscatges, els rius, els pous hon molts infants son gitats, e els peixos, aucells e besties feres que devorats los han. La suspita e ira delles son incomportables. Car alguna cosa nos pot fer o tractar ab lo

vehi, ab lo parent, o ab lamich, que si elles tantost no ho saben, encontinent tractan e meten en obra que aquella cosa no vengue a bona perfectio. E si per desaventura lo ca de lur pobre vehi los haura de nits ladrant despertades, cridaran, e axi sera mester ques faça encontinent quel ca sia davant elles carregat de bastonades, o son senyor non sia quiti. E si per ventura la nit passada lurs marits los hauran girades les anques, els hauran dita alguna paraula desplasent, lendema les serventes e catives seran be batudes, els escuders e servidors vituperats, nenguna justa causa procehint, sino sola iniquitat que han, com nos poden venjar de lurs marits axi com volrien.

»Quant elles son be pintades, lo sol, lo vent, lo fum, lo fret, la calor e les mosques, son lurs enemichs capitals. E si una de aquelles se posa sobre lur

cara, necessari es a aquells qui entorn lur son que la dita mosca, o altre, prenguen e maten davant elles, sino de vuyt jorns no seran alegres, nen pora hom haver bon respost. Tot lur estudi e pensaments a altres coses no giren sino a robar e enganar los homens. E sobre aço, e per saber semblantment sils deu venir bona ventura o mala, o si morran lurs marits abans que elles, o lurs amadors, consulten, e han fort cars los astrolechs, los nigromantichs, los fetillers els devins, e especialment aquells qui moltes vegades son estats preses e punits per devinar, los quals enriqueixen dels bens de lurs marits. E si de ço que saber volen no poden haver lur intentio, ab paraules verinoses e ergulloses se sforcen a saberho dels marits lurs los quals, posat quels ho diguen, non son gens creguts. E ab la ira que han corren a foch, a ferre, a

pedres, e a tota altra cosa disposta a fer mal, del qual lo parent, lamich, lo frare, lo marit, o algu de lurs amadors no son quitis, si donchs no compleixen encontinent ço que elles desigen.

»Jamay en lur lit no shi dorm. Tota la nit despenen en plets e questions, dient cascuna a son marit: «Be conech lamor quem portau. Be es orb qui per garbell no hi veu. Altra teniu en lo cor mes que a mi. Cuydau vos que sia modorra, e que yo no sapia a qui anau detras, e a qui voleu be, e ab qui parlau tot jorn? Be ho se, be. De que parlaveu laltre jorn ab vostra comare del diable? E per que guardaveu ab tan alegra cara la nostra serventa? Quina privadesa ha ab vos aquella, que laltre jorn tan humilment saludas? Millor espia he que no creeu. Si vos amaveu mi, nous iria lo cor en altres, ne irien mils arreades que yo moltes qu en co-

nech, qui no merexen quem descalçassen. Mas poch be sabeu, e encara valeu menys, que nous preats que la mia honor vostra es. Ay me desastruga! quant temps ha que yo son en aquesta maleyta casa, e null temps vos basta lo cor quem besasseu a vostra requesta, ne quem diguesseu quant yom anava colgar: «Deus vos do bon vespre.» Mas per la creu de Deu, puys aytal sou, yo fare tal cosa que nous sabra a pinyons. Son yo tan letja en tota mala ventura que nom dejau amar? Be hi ha cavall al cavaller. No son tan bella com aquella que vos tant amats? Per ma fe, ella no es digna de seure ab mï en un banch. Be es ver leximpli, que qui dues boques besa, cove que la una li puda. Via, en tota mala ventura anau detras aquelles que us pertanyen. Be feu atret dhon veniu: cabra ronyosa sa par va cercant. Ulls hi

ha qui salten de leganya. E vos en tot mal guany yam cuydau haver levada del fanch. Yon se no hu ne dos, mas molts qui hagueren tengut a especial gratia quem haguessen presa menys de axovar, e fora estada dona de tot ço del lur, em hagueren adorada e levada en palmes. E vos sabeu be quants bells florins hic he aportats. Bon remey hage quils me lexa. Tots los claus daquesta casa luen per mi. E jamay no hich fuy dona de un tros de sal. Ne les mies orelles hic hoyren una paraula plasent, sino cent milia retrets de vostres germans e de la companyia, que bastaria que yo fos lur cativa. No hich ha dona menys honrada que yo. Nom haveu treta de soca de roure, no. Maleyt sia lo jorn que yo primerament me acoste a vos. E les barres li asseguessen a qui primer ne parla que yo fos vostra muller; que yo no feya per vos, ne vos per

mi. Una vil fembra merexieu queus faes semblant que vos me feu. Ah! tants son los dolents, si eren aplegats. Quant se deuria guardar la mesquina de dona com pren marit! Aquell jorn, o viu, o mor. Mas los desastruchs de amichs e parents no guarden sino qui ha diners. E valria mes avegades un hom nuu e cruu que altre qui hagues lo tresor del solda.»

»E ab aquestes coses e moltes altres semblants e pus coents, tota legitima e justa causa cessant, cascuna nit turmenten los mesquins de marits. Dels quals son molts qui per complaureles, o per fugir a plet immortal, giten de casa lurs pares, fills e germans, e romanlos sola la plaça.

»Quet dire de lur avaritia? Si ho començava, duptem que men puixa lexar. Ultra los grans furts que fan a lurs marits e a lurs fills pubills, e la

extorsio als amadors, que molt nols plaen, veges a quanta viltat se sotsmeten per crexer e aconseguir gran exovar. Nos poria trobar algun vaxell, vell bavos, ab los ulls lagrimosos, e encara que les mans el cap li tremolen per vil, sutze e diformat que sia, que elles per marit rebujassen, solament quel vegen rich e opulent. E es los vijares que sens falla dins un mes seran vidues; puys si n poden haver fills, be esta. E si no, be saben elles d hon ne hauran. Not temes que muyren sens hereus. E si per ventura nos poden emprenyar, fan semblant que sien parteres. E han fills supposats, per ço que romanents vidues puixen viure opulentment, a messio dels pubills.

»Sabs en que son elles liberals? No pas a despendre, mas a guastar en devines e especialment si ls poden embaçinar lurs marits, en pintadores, en

metgesses, en amadors. En aço no meten algun estalvi, no les pot hom rependre de avaritia.

»De fermetat non han gens. En un moment ploren e riuhen, desigen e avorrexen, volen e no volen una matexa cosa cent vegades. Presumptio han mes que Nembrot. Elles creuen que totes coses los estiguen be; e que sien dignes de subirana reverentia e honor; e que sens elles los homens no valen res, ne poguessen viure una hora. E si per ventura son riques, impossible es que hom les puxa comportar. Car no es cosa en lo mon tan intollerable com fembra rica. De lur parlar e riallar, que es una cosa fort mal estant en fembra, qui ten poria dir la centena part? Los maestres en theologia, los doctors en cascun dret, los maestres en medicina, los naturals e mathematichs, e altres homens de scientia, sofferren ab molta

fam, set, fret, e poch dormir, mals dies e pijors nits, per aconseguir aquella. E apres molts anys, troben haver apres fort poch. E aquestes en un mati, que aytant com una missa baxa se diu estan solament en la sglesia, saben en qual manera lEsperit Sant proceheix del Pare e del Fill, e si Deu poria fer semblant de si mateix. E quals coses son necessaries a separatio de matrimoni. E com se poden anullar testaments. E sil ruibarbre es sech o humit. E quants materials entren en la triaga. E sil cercle se pot quadrar. E qual fo millor poeta entre Virgili e Homero. Quantes esteles ha en lo cel. E com sengendren en laer lo tro el lamp, larch de sant Marti, la pedra, e altres coses. Que signifiquen les cometes. E sils elements son simples o composts; e sis poden convertir la hu en laltre. E ques fa en Assia, Africa e Europa.

Quantes gents darmes ha lalmorat. Qual es lo pus amoros de la vila, e qual es estat enganat per aquella que ama. E ab qui dorm la sua vehina. De qui es prenys laltra. E en qual mes deu encaure. E quants amadors ha laltra. E qui li ha tremes lanell. E qui li ha donat lo collar de perles. E quants ous fa dins lany la gallina de la sua vehina. E quantes fusades ixen de una liura de li. E finalment ço que faeren james los Grechs, los Troyans, los Romans e ls Cartagineses.

»E axi de tot plenerament informades tornensen a lurs cases, e parlotejen ne sens lexarsen, ab les serventes e catives, del mati al vespre, e encara de nits en durment. E si troben algu qui no les vulla hoyr e ls contrast, enfelloneixense fortment, e especialment si alguna cosa que dit hagen los sera reprovada. E quet penses tu ara que

isque daquesta axi soptosa saviesa divinalment en elles infusa? Cert una bona doctrina a lurs filles. Ço es, en qual manera sabran enganar lurs marits; rebre letres dels amadors; respondre a aquelles; estar en les finestres, comportant los modorros quils van detras; anar ab bon donari; haver bell gest; tenir secret quis volran en lurs cases; fingirse malaltes, per ço quel lit del marit los romangue franch, e altres mals infinits.

»No deu esser nombrat entrels savis qui creu que alguna mare se adelit en haver millor e pus casta filla de si mateixa. Si han mester a dir una falcia, o fer un perjur, o una gran malvestat, o molts sospirs, o falces lagremes, no les ne cal exir de casa, ne anarles manlevant per lo veynat. Tan prestes les han com han los cans l orinar.

»Un be han en veritat, que patient-

ment soferren esser de lurs defalliments castigades, e singularment de les coses que hom ab los propris ulls veu. Car si son reptades justament, no responen als sino: «Per la passio de Deu, no fo axi. Mentiune per la gola. Enluernat sou. Poch cervell havets. Frenetich sots sens febra,» e diverses altres semblants paraules, en virtut de patientia molt fundades. No volen pero que hom los contrast. E es gran raho, pus elles son tant patients. Car si diran que han vist correr servos sobre la mar, e passar dalfins en les selves, o porchs volar per laer, necessari es quels sia otorgat. E si no ho es, hoy e rancor seran tantost en lo camp.

» Part aço, tenen a subirana injuria, si dels diners de lurs marits no son guardianes e tresoreres; e reptaranlos continuament desser homens sens fe, e majorment vers elles, tro a tant ques

fassa ço que volran, dient que qui fe no ha, fe no dona, e loant si mateixes de lealtat sobre Fabrici. La cordial e indissoluble amor que han a lurs fillastres e a altres quils fassen nosa, es semblant en aquella que hagueren Phedra a Ypolit, Clitemnestra a Agamemnon, e les Bellides als fills de Egistus.

»De vanitat han axi ple lo cap, que impossible es quet ho pogues tot dir. Pero diret ço quem recordara. Elles entenen esser en gran felicitat, haver molt delicament e luçania, saber parlar diversos lenguatges, recordar moltes cançons e noves rimades; allegar dits de trobadors, e les epistoles de Ovidi; recitar les histories de Lançalot e del Rey Artus, de Tristany, e de quants amorosos son estats tro a lur temps; argumentar, offendre, defendre e rahonar un fet, saber be respondre a aquells

qui damors les enquerren; haver les galtes be plenes e vermelles, e grosses anques, e grossos pits. E per venir a aquesta conclusio, si gros capo se troba, cove que ls vengue davant, cuyt en ast, ab bona salsa. Perdius, faysans, torts grassos, tortres, gallines, e alguns pagos entre setmana, es lur vianda comuna, solament que ls mesquins de marits hi puxen bastar; los vedells de let, molto ben gras e tendre, fina carn salada, e molta vianda de pasta, ab bon formatge, e panades de colomins e de polls han axi per fruyta, com si eren figues o pressechs.

» Be es veritat que en lur beure han gran abstinentia, mentre que hom ho veu. Mas si ls girau la squena, mes que arena beuran, no pas aygua ne vinagre, mas bona vernassa, si sen pot trobar, Malvesia, Grech, o tot altre bon vi ben flayrant, del qual han axi clara cone-

xença, com si tostemps havien navegat e daquell feta mercaderia. E quant entre elles son, disputan de bons vins. La final conclusio de les millors bevedores es que vin no val res, si no parla lati; car los altres grossers son.

»Apres que elles son be farcides e plenes, entrensen en lurs cambres, e fenyents no esser ben trempades, o que la nit passada, per moscarts qui les han ben enujades, o per corcons qui rohien les bigues, no han pogut dormir, metense nues al lit entre freschs lançols, e dormen tro que deuen sopar, si donchs no han anar a mirar juntes o jochs, o a esposalles, o a parteres, o a deports, o a altres coses semblants. Puys dormiran tro lendema, a mig jorn. Pero bes guardaran que no vendran dejunes a taula; car ades brous ben espessos per engreixar, no pas de bou, mas de grosses gallines; avegades

de tartugues, e de caps e peus de molto; e avegades molts ous be freschs ab fin gingebre, e ab bon vi ben pruent, beuran. Puys tornen dormir, per ço que sia feta la digestio a la hora del dinar. E los mesquins de marits convidenles a taula de ço quels deurien lunyar. Si ho fehien pero per tal que tost esclatassen, be obrarien.

»Cançons e dances, e semblants coses escolten ab gran plaer; majorment si per amor delles seran fetes. E si per altres seran dictades o cantades, han ne subiran fastig, car de totes volrien haver lo titol.

»Quantes e quals cerimonies penses ques hagen a servar, quant se leven del lit? Retgla general, es que divern e destiu no exiran tro son armades de totes pesses E es mester a la serventa que tot quant elles han a vestir, hoc encara a calçar, ab les pusses que hi

son, sia posat sobrel lit. Puys espau e ab gran devotio revestense pus copiosament quel papa quant deu missa celebrar, o sanctificar lo crisma. E si foch se prenia en lur cambra, non exirien tro que sien be reparades.

»E parlant ab tu axi com ab bon amich, a la veritat e sens trufa, be fan e rahonablement usen. Car si hom les vehia aytals com ixen del lit, no serien presades un ciuro; e per ventura la humana generatio pendria gran tom.»

Ladonchs nom pogui abstenir de riure una gran estona, e puys digui: «Tot hom de sana pensa, qui seny hage, pot conexer que gran mal los vols. Tot quant dessus has dit, be que no passara sens resposta, tant com en mi sera, haguera pacientment sofert e cregut per ventura, si no haguesses dit que no serien presades res, si hom les vehia en lestament que ixen del lit.

Açо verament no es de soferir. Car yo he vist lo contrari, de algunes qui eren sens comparatio pus belles nues que vestides, e desligades que ben parades.

—Eren fort poques, dix ell, aquexes, entre les quals no pot ne deu esser comptada aquella que tu coralment ames, subiranament loes, en fas gran festa. Car res d açо que penses que en ella sia no hi e , pus cerques que t desengan.

Mes amara ladonchs que m hagues dat en lo basto que portava vint colps pel cap, que com axi parla. E per desplaer no li pogui res dir.

— Be faras, dix ell, com tot ho sabras.

Apres un poch, cobrada vigor, digui: «E com ha hi pijor?»

—Veuras ho, si temps me basta.

—Espatxet, donchs, que respondret vull, digui yo.

—Aquexa ydola, dix ell, que tu ado-

res e penses esser savia, tant bella e tant gratiosa, ultra les maledictions dessus per mi dites, de les quals es, entre les altres fembres, abundantment dotada, es fort orada e atrevida; car not pories pensar res possible que ella no gosas assajar, pus li fos plasent, posat que li anas pena de mort. E ab la ypocressia, de que es farcida, decep tu e els altres qui no la conexen, ne la han molt privada. Hages per clar quel atreviment e poch seny de Messalina muller de Claudi, la qual sobre totes quantes a present me recorden fo atrevida e gosada en assajar tota viltat e follia, no son res, res, en comparatio de la oradura daquexa. La bellesa de que la loes, e pus propriament parlant, diformitat e letgesa, te dire quina es en breus paraules; e pots men be creure.

»Car si en les coses esdevenidores son estat mentre vivia, e son encara

expert, pensar pots que no son a mi amagades les passades e les presents; majorment que yo son esperit, qui en tancar e en obrir lull vaig de Orient a Occident. La hora que ella ix del lit, sembla que haja continuament habitat entre estanys daygua, o en loch de panta, ab la vista verda, e ab la carn crostuda e rascosa, semblant a cuxes desturç. Ha la vista moltes vegades blancha e lisa. Sapies que ella es negra, e tan aspra, que un laurador hauria prou fet tot lany que li preservas lo camp de romagueres e de canyota. Ella pero hi dona tan bon recapte, que tu no ho coneys. Mas qui ignora que la paret fumada e la cara de les fembres ixen tan blanques e colorades com volra lo pintor?

»Les sues mamelles, quines penses que sien? Cert blanes com a coto, grans tro al lombrigol, e buydes com bossa

de pastor. E apres ques ha vestida e ben cordada la camisa, fa les inflar e estar tan plenes, rodones e plantades en los pits, que sembla que axi sien nades, o que ella sia joveneta de quinze anys. Mas no es maravella, car si la pasta fa hom inflar manejant, quant mes la carn que es sensible? Molt mils enganen les fembres los homens bestials, quant a la vista, ab mamelles grans e molles, que ab les dures; car aquelles posen en la manera que volen, e les dures no poden. Les quals, si naturalment son mal compostes, axi han estar que no hi val alguna maestria, o es fort poca, e disposta a esser leugerament coneguda.

» Del ventre que ha, solcat de lonchs e espesses solchs, e de les altres parts del cors e membres seus amagats, no ten diria res per ma cortesia. Assats has de ço quet en he dit, e no vull que

mes ne sapies, quant es per mi. Car moltes coses son en que cau mils ignorantia que scientia.

»Gratiositat, es la darrera cosa de que la loas. Aytant poch est engnnat. No entench que pus terrible fembra e mal gratiosa visque. Pero si n demanes la companyia el seu veynat, e aquells qui familiar la han, concordablement ten diran que filla es de Dionis, tiran, o de Scilla. Sabs per quet par gratiosa? Per ço com te escolta de bon grat et fa rialletes e bell acolliment, et dona entenent que no ama sino a tu. E ella seria abans contenta de una sola orella, que de un amador. Aço no vol dir als sino que menys; guardet, car veri nos dona ab aloe, mas ab sucre.

»Ara veus que pots esperar d aquest maleyt linatge femeni. Lunya ta esperança dell, e peresca ab sa iniquitat e falcia, que axo mereix.

LO QUART LIBRE

RIST yo ladonchs e desconortat, no en altra manera quel laurador quant vol segar lo blat e troba la espiga buyda, apres que hagui pensat un poch, digui: «Si fortuna havia de mi prou jugat, be li estaria ques mudas en altra part, e quem lexas.

—E com, respos Tiresias, clames te de fortuna?

—Ben he raho, digui yo. E si dissimular no ho vols, axi ho creus tu qui veus com son enganat en la sperança que havia, si ver es pero ço que dit has de dones.

—Ço quet he dit es ver, dix ell; e no crech pas quet degues clamar de fortuna, si donchs no ten clames per ço com axi s es haguda favorablement vers tu en haver gratia de fembres; car millor gratia te haguera feta, si en hoy de aquelles te hagues constituit. E si vols que pus propriament parlem, not clams de fortuna, mas de tu mateix. Not ha forçat fortuna de amar, ne de avorrir. Car no es offici seu, ne ha senyoria alguna en les coses que estan en libertat de arbitre. Sabs qui ten ha forçat? No als sino la tua bestialitat, que lexada la raho, ha seguit lo desordenat voler. Riqueses, potenties, dignitats, e semblants coses done fortuna, e tol les com li plau. Mas electio de amar o de avorrir, obrar be o mal, voler o no voler, en franch arbitre esta, e en la ma de cascu es quen hus a son plaer. Veges donchs de quet deus clamar.

—Cert, de mi mateix, digui yo, si errat he, ço que no atorch; e conexeras ho be si m escoltes. Si fortuna hagues la colpa, yo no haguera cura de escusar aquella. Car mal ne son content per moltes desplasents obres quem ha procurat. Mas pus a mi toca principalment, tant com pore me sforçare sostenir e defendre la mia electio esser rahonable e bona, e per conseguent no haver errat.

«Si be he concebut tot ço que m has dit, tu has mal parlat primerament de dones en general, puys en particular. Ço que n has dit en general, entens ho haver dit de totes?

—No yo, dix ell; mas de tan gran part, que entench que fort poques de aquelles ne sien exemptes.

—E dels homens, digui yo, que t en semble, abans que pus avant procehiscam?

—Que dir hi ha, dix ell, en alguns. Mas lexem ho anar a present, car no hi ha comparatio.

—Lexar anar? respongui yo, guardat ne seras. Si not resp᾽nia a les objections que m has fetes, la sententia perdria justament. O si axi ho vols, digues lo contrari, e callare.

—Nom estaria be mentir desliberadament.

—Pijor estaria a mi, digui yo, no defendre veritat, majorment que hi puixa entrevenir colpa mia.

—Pus axi es, navech cascun ab son vent.

—A fer covendra, respongui yo, car a diversos termens anam.

—Via donchs, dix ell, vejam quet va pel cor.

—Tu has dit lo pijor que has pogut de dones, respongui yo. E per les bones obres que m han fet.s vull les escusar

tant com pore, en dues maneres principalment: la una, dient lo be que es en elles, e en temps passat ne es esdevengut en lo mon; laltra, mostrant lo mal que comunament es en los homens; parlant pero tota vegada ab reverentia e benvolença daquells, e sens lur injuria. La qual cosa sera gran escusatio delles. Car sils homens son viciosos, qui deurien mes usar de raho e lunyarse de mal que les dones, que no han tanta perfectio com ells, no es maravella si aquelles fan errades, posat que algunes ne fassen, ço que no crech.

»Tu sabs be, que per lo peccat del nostre primer pare Adam, tota humana natura per justitia merexia e encorria de fet pena infernal. E no ignores que per una sola fembra es estada reemuda; la qual per la humilitat e excellentia de virtuts que hague sobre totes quantes foren, son e seran, me-

resque esser mare del fill de Deu. Si altra laor no donava a natura femenina, prou te deuria bastar. Car aquesta sola prerrogativa apparria que la fassa digna de major reverentia e honor que ya may meresques e aconseguis home del mon.

»Diras per ventura que major la meresque e consegui Jesu Christ, qui fo hom. E yo t dich que ver es. Mas aqueix no era home solament; ans era Deu, vestit de vestidura humana, ab anima rational. E si fos estat purament hom, haguera loch la tua objectio. Mas digues men un altre qui sia estat pur hom e egual ab ella en honor, e callare.

—Cert no poria, dix ell, e atorch te que dius gran veritat. Mas be sabs tu que aqueixa, la qual hagues plagut a Deu que per ma salvatio fos venguda abans de mon temps en lo mon, es estada un sol fenix en virtuts e santa

vida. E una flor no fa primavera. Si daltres ne sabs semblants, diguesles, que volenterosament te hoyre.

—No son tan foll, respongui yo, quem pens que de semblants ne pogues hom trobar. Mas si ho vols, dirte n he de tals que en actes virtuosos e de gran valor, saber e enginy son stades eguals, o per ventura sobre pujants qual se vulla hom qui sia estat, de la creatio del mon tro a mon temps; de que merexen gran honor, a'tes majorment que elles ab lur industria hagen aconseguit ço que natura nols ha donat.

—Be m plaura, respos ell, solament per veure quin enginy hauras en saber defendre ço que has amparat. E sies cert que tu poras assats daurar; mas no hic metras estany per argent.

—Via, digui yo, lexem trufes. Si dire ver, o no, les scriptures dels aprovats antichs ne produhesch en testimonis.

E vull que sapies que yo he per cert que major afany haure de lexarme que de començar dir be de dones.

»Nom recorda jamay haver lest algun hom esser estat pus ardit e virtuos en armes que Orithia, reyna de Matzonia, a la qual Eristeu, rey de Grecia, trames aquell Hercules, que null temps fo vençut, manantli axi com a cosa impossible, per raho del molt gran ardiment que ella havia, que li levas les armes. Ne que Semiramis, reyna dels Assirians, la qual, no solament regna per molt temps, ans vencent los Indians e Ethiops, cresque e dilata son regne, e edifiça Babilonia, e la cenyi de ample mur. Noresmenys, com un jorn ella, estant en la sua cambra, pentinas son cap, e hoys dir que Babilonia havias rebellat, treçada la una part dels cabells tan solam nt, e laltra part escampada, e encara no composta, preses les

armes, assetia la dita ciutat, la qual a si mateixa subjuga, abans que del tot hagues acabat traçar laltra part dels cabells. En memoria de la qual cosa, fo feta una gran estatua femenina de metall, posada en Babilonia, en loch alt, ab la una part dels cabells solta, e ab la altra treçada. Tamiris, reyna de Scithia, no fo de menor coratge; la qual, en venjança de la mort de son fill, e consolatio sua, mata batallant aquell famos e molt temut Cyrus, rey de Assia, ab dos cents milia Persians. Puys tolt lo cap del dit rey, meslo en un odre ple de la sanch dels seus, dient: «Aytal sepultura mereys. Sanch has sedejada, e de sanch te sadollaras.»

»Quet dire de Cenobia, ques intitulava Reyna dOrient? Longa es la ystoria. La conclusio de la qual pero es aquesta: apres molts insignes fets seus e dignes de memoria, ella esvehi terri-

blement l imperi roma. E Aurelia, princep dels Romans, batallant ab ella, la teme molt. E apres que la hague dompdada, sen glorieja tant com si hagues vençut lo major e pus victorios princep del mon.

»Qui es, qui res de be sapia, que ignor los actes virtuosos de Pantasilea en Troya, e de Camilla en Italia? e de moltes altres dones que en Africa, Lacedemonia, Alemanya e altres parts del mon, han batallat pus animosament quels homens? Clarament ho reciten les ystories.

»Qui pot negar que Minerva sia estada trobadora de diverses arts, e que en Grecia hage sobrepujat tots los homens ab son enginy? E que Ysis hage donat les primeres letres als Egiptians, e Carmentis, mare de Evander, als Latins? E que Sapho, donzella Grega, haja dictats libres dignes d esser com-

parats als enginys dels grans poetes? E que Proba, muller de Adelphus, experta en grech e lati, e altres lenguatjes, haja ordonats notables libres tractants de la creatio del mon e del advenіment de Jesu Christ? E que les Sibilles, les quals segons que diu Marchus Varro son estades deu en nombre, fembres notables e de diverses nations e edats, hagen prophetat del adveniment dessus dit?

»Qui pot dir la amor conjugal que Hipsicratea hague a son marit Mitridates, rey de Ponto? La qual no solament segui aquell, en la longa e duptosa guerra que hague ab los Romans; ans, apres que fo vençut e desamparat per los seus, ya may nos parti dell, seguintlo ab cavall e armes, lexat lo habit femeni, e oblidada la sua gran bellesa e delicament... E aquella que Portia, filla de Catho, hague a Brut,

marit seu, la qual encontinent que sabe la mort de aquell, per ço com no havia prest ferro ab ques matas, desijant seguir l esperit del marit, begue carbons foguejants, e mori... No fo menor, a mon juy, aquella que Julia, filla de Julius Cesar, hague a Pompeu marit seu, que veent la vestidura de aquell un poch sangonosa, e cuydant que ell, lo qual ladonchs no era en casa, fos mort, encontinent avorti un fill que portava en son ventre, e esclatant mori.

» Be fo cordial e memorable la amor que Artemisia, reyna, hague a Mausoleo, marit seu. La qual, apres que ell fo mort, e li hague celebrades sollempnes exequies, lo feu polvoritzar, e l begue, mostrant que ella volia esser sepulcre d ell... Quet appar de Emilia, muller del primer Scipio Africha, que com son marit adulteras ab una sua

cativa, null temps ho volch descobrir, per ço que nol difamas? Ans tantost quel dit Scipio fo mort, ella li dona libertat e marit.

»E de Tatia, muller de Quinto Fabio Lucretio, que com fos condempnat corporalment, ella, ab gran perill de sa persona, lo amaga en son lit, el estorce de mort. E de Sulpitia, que com Lentulo, marit seu, fos exillat en Cicilia, ella vestida pobrament, e desfressada, contra voler de sa mare, qui diligentment la guardava, ana secretament ab dues serventes e atretants catius, tenir exili ab son marit.

»¿Qui es que no haja hoyt, com en Lacedemonia les mullers de alguns preses e condempnats a mort, per ço que poguessen estorçre lurs marits, entraren de nits en la preso, per escusa de pendre lur comiat? E puys, despullades lurs vestidures, faerenles vestir

als dits marits lurs; los quals fenyent especia de dolor, ab los caps cuberts exiren de la preso e fugiren. E les dites mullers d ells romangueren en la preso, posantse al perill quels dits marits devien passar.

»Be pens quet recorda de aquella mesquina mare, per crim capital per lo pretor a mort comdempnada en lo carçre, e per compassio de son executador, per tal que aqui famejant moris, reservada. Con sa filla, (la qual algunes vegades la entrava visitar, jatsia fos be amonestada e sollicitada ab gran pena per lo dit executador, que no li metes dins alguna vianda, ne res ab que la pogues estorçre, ne sa vida alongar) no contrastant lo sus dit manament, veent que en altra manera no li podia ajudar, la sostench ab la let de les sues mamelles per gran temps, tro que fo sabut per les guardes del dit carçre, qui pu-

blicant aço al dit pretor, obtengueren a aquelles dues, per aquesta novitat, remissio gratiosa... Semblantment usa una altra dona appellada Ruiç en son pare Simon, fort vell, e condempnat a semblant mort. Lo qual ella secretament tench en un altre carçre entrels brassos, alletantlo axi com si fos petit infant, per alguns dies, tro que fo descubert. Per la qual raho lo dit Simon e ella relaxatio semblant obtengueren.

»Nos pot dir que en Assia, dones no hagen edificades ciutats notables, e que gran part de Assia e de Europa no sia estada subjugada per elles. Limperi de Cartago per virtut de aquella vidua Dido fo fundat. Assia e Europa encara serven los noms de les dones que en aquelles per actes magnifichs floriren. E no puch pensar que sens gran misteri hagen noms femenins la major part de les provincies e de les

pus insignes ciutats del mon, entre les quals la nostra noble ciutat de Barchinona es collocada.

»No puch callar aquell rigoros exemplar de castedat, Lucretia, la qual apres que hague descubert a son marit Collati, e a son pare, parents e amichs, que Sextus, fill de Tarqui, la havia per força carnalment coneguda, se mes un coltell per lo ventre, davant ells. E volent mostrar a les dones forçades, jatsia castes de cor, que devien fer, for·gita l esperit. Pus maravellador es, pero, que loador entre nosaltres Chrestians ço que feu. Car punit lo peccat estrany en lo seu cors, mata aquell. Vosaltres, gentils, ho haveu loat, car acostumat ho havieu, quant vos plahia.

»No fo menor ne menys cautelosa guardiana de la sua castedat, Hippo, fembra grega fort bella, la qual com

fos presa per enemichs, en una nau, e vees que la sua castedat no pogues conservar sino per mort, se gita en la mar, e mori.

»De Cloelia, verge romana, volria parlar; mas dupte he que ho puxa explicar dignament. La qual, com ensemps ab altres vergens fos donada per rehenes a Porsenna rey dels Toscans, qui tenia assetiada Roma, una nit ab ses companyones sen ana vers lo riu de Tiber, e pujant en un cavall que troba, passa aquelles nadant en Roma per lo dit riu, lo qual era fort pregon e ample, e restituhiles a lurs amichs. Per la virtut de la qual, maravellat Porsenna se leva del setge encontinent. Testimoni de aço es la estatua de una donzella cavalcant que fon posada a memoria sua en la via sacra, en Roma.

»Qui pot dir que major patientia e fortitut de coratge haja hagut algu en

ses adversitats que Cornelia, filla de Scipio Africa, mare dels Gracos? La qual, com se vees davant morts dotze fills, alguns per malaltia, e los altres ab ferro, per avalot popular, e gitats en lo riu de Tiber, no pogue esser induhida per los plors, crits e sospirs de les dones que li estaven entorn plorant, que atorgas ella esser mesquina per la perdua que fet havia. Ans dehia que era una de les pus benaventurades fembres del mon, com havia concebut aytals fills. Cert, a mon juy, digna fo esser estada mare de aquells, e indigna de haverlos perduts... La patientia, fortitut e amor conjugal de Griselda, la ystoria de la qual fo per mi de lati en nostre vulgar transportada, callare. Car tant es notoria, que ya la reciten les velles com filen en ivern, entorn del foch.

»De Sarra, de Rebeca, Ratxel, Judith,

Esther, Ruth, e altres del temps de çircuncisio; no resmenys de moltes santes dones vergens, vidues e continents del temps de Jesu Christ ença, si ten volia dir ço quen es estat, nom bastaria temps, posat que visques tant com Matusalem. Pero, si not enuig, parlaret breument dalgunes de nostre temps, les virtuts de les quals me forcen parlar pus prolixament que no cuydava... Quit poria sufficientment dir la honestat gran de la reyna de Pedralbes, muller del rey en Jaume dArago? La qual, vivent aquell, fo molt gratiosa, e continua intercessora tostemps per sos pobles. James no gira sos ulls a coses deshonestes. La sua almoyna null temps no fo negada als pobres. E apres la mort del dit rey, acaba lo monestir de Pedralbes, que en vida de aquell havia començat. En lo qual honestament fini sos dies.

»Quit poria assats exprimir la gran saviesa, diligencia e madur consell que amostra en la guerra de Castella la Reyna dona Elionor d Arago, mare de mon Senyor qui aci es? La qual, segons que has hoyt, es ya en la gloria eternal. Notori es a tot hom, que si no fos per la sua industria e sforç, tot lo regne fora perdut. Car lo senyor Rey, son marit, occupat ladonchs en la frontera, per resistir a sos enemichs, no podia entendre en les altres coses necessaries a la guerra; les quals ella sobre força humanal supli. La punicio dels tirans rebelles de Sicilia, feta per lo senyor Rey en Marti, ara regnant, ella, en sa vida, la sembra. E lo dit Senyor, per la gratia divinal, la ha collida e portada a desijada fi e deguda conclusio. Be feu la mort quant la lunya de aquest regne temporal; pus fo occasio que en lo celestial fos encontinent trelladada.

»Quit poria explicar la gran animositat que la reyna dona Elionor de Xipre hague en lo gran perill al qual per sa honor desliberadament exposa la sua persona en la venjança que feu de la mort del rey en Pere marit seu, per sos frares e vassalls perdicionalment perpetrada?

»Quit poria dar entenent la fortelesa de cor, sforç e gran paciencia de la reyna dona Sibilia d Arago, e l gran saber e bon eteniment que hague? Moltes vegades me so molt maravellat de nostre Senyor Deu, com tan virtuos esperit ajusta a cors femeni. Car digna fora de Scipio.

»Quit poria dir ne esser sufficient relator de les virtuts de la reyna dona Yolant, muller de mon Senyor qui aci es? No m hi tench per bastant, pero dirten he breument, per no tenir temps, ço que pore. Natura femenina es natu-

ralment a avaritia inclinada. E aquesta, contra natura, es estada la pus liberal que yo haja lest ne hoyt, quem recort. Busa cannesa, Quinto Fabio Maximo, e Silias, qui a mon juy foren superlativament liberals, son estats avaritiosos en esguart d ella. La sua casa es estada e es encara temple de liberalitat, e molt pus occupada en donar que en reebre. De subtilitat singular de entendre, de compendre e de gosar empendre grans fets, no pens que persona vivent li n port avantatge. E yo deig ho saber entrels altres, qui de mon flach poder la he servida longament. Si hoyras parlar d aci avant d amor conjugal, e d aquesta not sera feta singular mentio, no hages per bon ystorial ne discret aquell qui n parlara. Car sapies que poques en nombre son a ella estades eguals.

»Clara conexença he que molt son

estat prolix en mes paraules. E per ço, jatsia que moltes altres virtuoses dones me occorreguen, concloure breument en la reyna dona Maria, ara regnant; no gens per ço que ella meresca esser darrera per minoritat de virtuts, mas per darli n avantatge e honor. Ella sera la clau qui tancara la obra, e l signe posat a la fi del rerascrit, e l segell aucturitzant complidament aquell. Tantes son les virtuts de que la poria dignament loar, que no se hon comence. Pero per tal com darrerament he fet mentio de conjugal amor, vull hi ajustar ço quen fall.

»Alguns poetes fan gran festa de la cordial amor que Penelope hague a Ulixes, marit seu, per tal com en sa longa absentia no l oblida, dient que null temps pendria altre marit, posat que l seu james no tornas; car muller de Ulixes volia morir. Assats li mostra

gran amor, a mon juy. Mas sens comparatio fo molt major aquella que la dita Reyna mostra haver al senyor Rey. Car no solament li recorda continuament d ell, mentre que triga per lonch temps subjugar ab extrems perills de sa persona lo regne de Sicilia, e aquell spera mig vidua, e segons comuna oppinio, ab temerosa sperança de no veurel ja may; ans per sostenir e soccorrer a aquell, vene tot quant havia, e li trames gran esforç de gent d armes e molta moneda, romanent ella e vivent, considerat son estament, ab gran inopia e fretura. Sovint me son maravellat, e encara no m en puch lexar, de la gran patientia que hague, apres que fo pujada a reginal dignitat, en sofferir que diguessen alguns atrevits, davant la sua celsitut, quant no ls volia complaure en ço que injustament li demanaven: «Encara no sabem si sou reyna.»

O paraules dignes de les orelles de Nero! O terra sorda, e injusta, com nols absorbist, axi com Datan e Abiron, qui per semblant delicte foren per juy divinal axi condempnats? Ab quanta maturitat penses ques hagues ella en gitar de la terra, en absentia del senyor Rey, lo comte de Foix, qui hostilment hic era entrat, acompanyat de molts potents ladres, allegant haver dret en lo regne, en lo qual ne havia tant com tu? La nostra gent darmes diu quels hic gita, cuydant donar entenent que son stats altre Fabio Maximo, qui vence mes batalles per Roma, no batallant, que altres combatent los enemichs. Sapies certament, e dich grosseria, car per ço com est esperit, mils ho sabs que yo; altri nols hic gita sino la saviesa, industria, e bons tractaments de la dita Senyora, qui ab los grans preparatoris que feu, ajudants en aço la

nostra insigna ciutat de Barchinona e Arago, los espanta e ls feu fugir, axi com lo leo lo cervo, e l girifaut la grua.

»No m puch estar que no t diga una assenyalada obra de recordacio digna que ha fet durant aquesta nostra persecutio; e fare fi a aço. Tot quant ella hagues volgut demanar li fora estat atorgat per nostres enemichs e perseguidors, si volgues haver donat loch que la verga dels peccadors fos gitada sobre la squena dels justs, e que poguessen haver jutjat a lur plaer. Mas ella elegi abans, faent justitia, freturar, que nafrant aquella, aconseguir ço que fora estat veri a la sua conscientia. Veges donchs e considera be si dones merexen gran honor, e si has parlat massa generalment de elles.

Ladonchs ell se pres a riure un poch, dient:

—Tot quant be sabies tu en fembres

has dit. E tu ara cuydesles molt haver lohades; e no sabs quet has fet. Car tant es lo mal que en elles es, quel be quen has dit es tant poch, que no es als sino voler endolcir la mar ab una onça de sucre.

— E com! digui yo, vols quet en digue mes? Esperet, que ultra innumerables ystories que poria recitar, eguals a les dessus per tu hoydes, o molt majors, yot mostrare que no he dit la centena part del be que en elles es.

»Tu sabs be que si dones no fossen estades, tota humana natura fora perida en Adam. No foren ciutats, castells, ne cases. No foren Reys, cavallers, ne armes; no foren ciutadans, menestrals, ne lauradors; no foren mercaders, ne mercaderies; no foren arts, leys, canons ne estatuts; no foren festes, jochs, ne dances, ne amor que totes coses sobre puja. Algu no sabera los moviments

dels cels e de les planetes; ne haguera conexença de aquells, ne encercara les operations amagades de natura. Ne sabera per que la mar infla; ne en quina manera gita la aygua per les venes de la terra, la qual apres torna cobrar. Ne en quina forma son ligats los elements entre ells; ne les influenties dels corsos celestials; ne per que es la diversitat dels quatre temps del any, e de la granesa e poquesa dels dies e de les nits; ne perque respon Ecco en les concavitats quant hom crida. Ne per que lo levant tira les nuus plujoses a si mateix, e la tramuntana les encalça. Ne per que tremola la terra, ne moltes altres coses naturals, que t engendrarien fastig si les te dehia especificadament.

»No ignores que quant hom es sa, o malalt, elles servexen pus diligentment emils, e pus netament, que homens.

Tart conselleran que hom vaja per bregues, tavernes, jochs, ne lochs deshonests. E si Hector, Julius Cesar, e Pompeu haguessen cregut consell de dones, lur vida no fora stada tan breu. Les ystories clares son.

»Ultra les maledictions que tu has recitat de dones en general, has dit terrible mal de la dona que yo mes am en lo mon. Dichte que aço no poria pacientment tollerar. Hoyes donchs, e veuras com te provare lo contrari.

Ladonchs ell alçant lo basto, ab cara molt irada, dix: «Si desta materia pus parlaras avant, ab aquest basto, la virtut del qual no ignores, te dare; e sia teu aço que hi guanyaras.»

Encontinent Orfeu, posantse en lo mig de abdosos, dreça a mi les sues paraules, dient: «Fuig a occasio, e no li vulles contrastar, ne assatjar de sostenir ço que mantenir ne averar no

pories. Sapies que si ja may Tiresias dix veritat de res, tot quant ha dit de aquexa dona, que tu ames, es ver; que en res no ha mentit. E no dons raho que n hages pus a saber.

—Ay, las! digui yo, e com se pot fer, si no pens que pus perfeta dona visca en lo mon, ne que jamay fos mes amat hom per alguna que yo son per ella?

—Per ço est enganat, dix ell. Mas no es maravella; car tot amant es cech e creent. Vols saviament usar? Dona fe en aço quet dich; car axi es. Lexa aquestes noves, e acabali de dir ço que has lexat.

—No se que als li haja a dir, respongui yo. Volguera que encara hi hagues a començar; que yol haguera lexat parlar assats, sens negun contrast.

—Aytant me plaura, dix Tiresias, lo teu parlar com lo callar, ab que no vulles mantenir coses contraries a ve-

ritat. Digues ardidament quet vulles, si de parlar has desig, ab que no sia feta mentio en nostre rahonament de aquexa tua ydola, spluga de anamorats, font de vicis, e archiu de mentides.

Dites per Tiresias aquestes paraules, a la mia memoria occorrech que yo li havia offert dessus dir, per excusatio de les dones, lo mal que en los homens es: e que no era maravella, si elles que no havien tanta perfectio com los homens erraven, pus los homens fehien semblant e pijor.

E pensat un poch, balbusejant per temor, digui: «Si greu not era, salvant la protestatio per tu feta, de bon grat acabaria ço que dessus te comence dir en laor de dones generalment.

— Perque donchs, dix ell, perts aquest poch de temps que has? Espatxa que la hora se prohisma. E si breument no ho dius, temps me falria a respondre.

—Bem plauria: e millor proces haure.

—Hoç; mas lo dret nol hauras millor, respos ell. E a la fi cauras de la questio.

—Hoyes donchs, digui yo, pacientment ço quet dire. E en res quet diga dels homens, no t hi entenes tu. Car no ho entench a dir de tots, sino tan solament dels dolents e vitiosos. E per semblant forma has tu usat, si no men engan, en lo mal dir de dones. A mi basta solament que una conclusio vertadera result de mon dit, que si les dones erren, si s fan los homens. E que si no merexen esser amades, ne tant poch los homens. E que si deuen esser menys presades per inconstantia e altres vicis, semblantment ho deuen esser los homens. Per conseguent, sien dignes de menor reprensio, si erren, que aquells, e de no tan gran blasme com dessus los has dat. Atorgarasho, e

çallare, per no tenir temps; que d altres coses me volria rahonar ab tu.

—Passa avant, dix ell. Com, atorgar? ans ho nech expressament.

—Ara donchs, digui yo, ab ta benvolença procehire. E per abreujar, tocare superficialment alguns dels principals vicis que has dit esser en les dones, provant a tu, de mon poder, sens injuria dalgu, esser majors aquells dels homens.

»Tu primerament has dit que elles no amen als sino si mateixes. Dichte que aquexa malaltia comuna es, e que mes ne son passionats los homens que elles. E si be cerques les ystories antigues, veuras ho clarament. Car a un home quis sia lexat morir per dones, ne trobaras quatre d elles que han fet semblant per homens. E qui coneys tu per ta fe, qui am alguna dona sino per amor de si matex, e que puxa complir

son propri desig? Amen los homens mentre son belles e jovens. Puys diranlos: «Aquexa pell faria a tornar al pellicer, que massa penge. En març deuria esser estada podada aqueixa serment, que la brocada li plora. Aqueix sach faria ligar, sino poria caure.» E molts altres vituperis e escarns qui porien esser dits a ells pus dignament.

»Dius que no son netes. No se conexer quels homens sien pus nets; si ya donchs no entens haver parlat dels accidents naturals. E sabs be que de les coses que naturalment venen, no deu esser algu loat o vituperat; car no estan en franch arbitre. Quant a mon juy, pus dispostes son les dones, quels homens, a fer netes les coses inmundes.

»De pintar les has difamades, e de trobar guises novelles e pomposes; e

de la gran cura e diligentia que han en lur ligar. Posat que axi sia com tu dius, de aquest peccat ab aygua beneyta ne deuen esser absoltes, majorment quels homens hagen la colpa, qui, atesa lur conditio, fan pijor que elles. Quit poria dir que ells en haver lurs cabells semblants a fil daur, crespats e rulls, no usen de totes aquelles coses que dessus has dit tu que fan les dones? E que per arrearse be, a lur juy, dels cabells blanchs, qui son testimonis de vellesa, nols fassen tornar negres com a carbo, per tal que les dones creguen ells esser jovens? Cert, daço les passen: dignes son de guanyar joya. Novell me seria, si hoya que jamay dona, en sa vellesa, hagues treballat en alterar la color dels seus cabells. E los homens, qui sen deurien mills que elles abstenir, usen ne sens tota vergonya publicament. No es menor cosa quel

pintar de les dones lo raure quels homens fan fer de lur barba fort sovint; e la manera que tenen de ferla raure pel amunt, per ço que la cara romangue pus lisa; e lo pelar que fan del loch hon lurs celles se ajusten; e lalgalia, ambre, perfums e aygues be flayrants que usen de superfluitat al arrear.

»E del ligar de les dones no ha colpa altra persona sino ells, qui cascun jorn troben guises novelles, deshonestes e sumptuoses. Ades van tan larchs que nols veu hom los peus; ades tan curts que mostren lurs vergonyes. Ades escombren les carreres ab les manegues; ades les porten trossades a mig brassos. Ades les fan tan estretes que par que vullen garrotar; ades les fan tan amples que par que porten a cascuna part un manto. Ades portan los cabells plans, ades rulls; ades rossos, ades negres; ades larchs, ades curts.

Ades portan capiro en lo cap, ades tovallola; ades xapellet, ades vel; ades paternostres, ades correja; ades capell de vebre, ades barret; ades polaynes largues, ades curtes. Ades porten les çabates sobre les calces; ades dejus. Ades van vestit; de draps fins; ades de frizo. Ades armats, ades sens armes; ades sols, ades ab companyies. E ço que nols es menor vergonya, van ab alcandores brodades e perfumades, axi com si eren donzelles que deguessen anar a marit. E fanles sobre pujar a les altres vestidures, per ço que mils sia vista la lur dolentia.

»No se ley ne secta que haja lohat homens portar arreaments de dona. E finalment, per no tenir temps, tantes son les mutations dels habits e gests lurs ab los quals donen mal eximpli, no solament als altres homens quils veen; mas a les dones, les quals no son

res presades per ells si no son be pintades, arreades, e complidament ornades. Que si ara ls veus, ades nols conexeras, ans te covendra demanar qui son, ne d hon venen. Moltes vegades he pensat e creegut, que si lurs pares e avis morts resuscitaven, nols conexerien, ne creurien ells esser lurs fills o nets, sens testimonis. Em pens que si tornaven, no plauria molt a aquests, per ço que nols haguessen a provehir o fer part de ço que aquells lurs havien lexat en lurs testaments.

»De voler senyorejar a lurs marits les has notades: decebut est. Elles no desigen axo; mas volen rahonablement senyorejar lur companyia, que comunament es inclinada a mal, e saber que companyones son dels marits, e eguals a ells en lo regiment de la casa.

»Del anar al bany no fasses festa; que be fan quel continuen, per ço com

nę son pus netes, pus alegres, pus sanes, e pus dispostes a concebre.

»Luxuria dius que regna molt en elles. No seria propri a mi disputarne ab tu, car mils que yo ho sabs, per çó com a cascuna natura has experimentat. Pero be son cert que gran es la luxuria dels homens. E plena memoria he que en tot quant he lest, major mentio es feta dels actes luxuriosos quels homens han perpetrats, que daquells de les dones. E majors mals ne son estats seguits en lo mon; e molt mes son estats los homens qui han enganades dones, que aquells qui son estats decebuts per fembres. Pero si vols que vingam a compte, digues ho, que prest son.

—Avant, dix ell; no anem per les cimes. Tu coneys be com va lo fet, per molt que t esforces de daurar.

—Suspita e ira, dius encara mes,

que han incomportables, e que tot lur estudi meten en robar e enganar los homens. Posat que axi fos, digui yo, com afermes, ço que no atorch, no seria gran maravella, attes aço quels es fet. Tu sabs be quels homens viuen ab contiua suspita e gelosia. Be pero que sen saben mils cobrir que les dones; e son terriblement irats, si elles fan alguna cosa, que encontinent nols sia manifestada. No vendran elles de la esglesia, o de visitar pobres, o malalts, o lurs parents o amichs, o de fer alguna cosa piadosa, que ells no demanen o vullen saber tantost d hon venen, ab qui son anades, per que son partides de casa tant gran mati; per ques son tant be arreades; per que han tant trigat de tornar a casa. E si elles, per ço com la obra piadosa tant es pus meritoria, com es pus secreta, e ho volran celar e no descobrir axi presta-

ment com ells desigen, la brega sera tantost en lo camp. Los trons e lamps ne venen, e la pluja s engendra en los ulls de les mesquines, quels rega e ls destroueix lurs cares e pits delicats.

»Bes guarden ells que no juguen en la forma que mostren. Iran de nits, no jauran, o menjaran en lurs cases, sino fort atart; conversaran ab fembres deshonestes; privadejaran ab persones de vida dampnada; frequentaran jochs; cercaran bregues. E no sera mester a a les dones quels demanen hon han estat, o d hon venen. E si ho fan, lo mal jorn es en casa. Si elles son riques, per un cap o per altre, o en mort o en vida, o vetlant o durment, seran per aquells robades, enganades e ginyades, o ab falços abraçaments, o ab menaces, o altres maneres exquisides, que tot quant han e poden haver los donen, o ls presten a no tornarho ja may. E

quels fassen hereus en lurs testaments; e si fer no ho volen, quels fassen almenys marmessors, car tot los tornara a un compte. Puys, quant ellės seran mortes, riuran dejus lo capero que portaran vestit; e fingint que ploren, iran ab gramalles negres de drap gros tro als peus; e abstindranse de raure la barba un temps, per ço que alguna desastruga se trench lo coll. La qual, a vuyt dies que sera entrada en la casa, sera tractada molt pijor que la primera. Tantost vendran los sospirs. Apres diran: «Atant bona dona era aquella qu en terra podreix. Tant maleyt fo lo jorn que ella isque de aquesta casa. Mes valguera que foch hi hagues pres a quatre cantons. Tot es perdut. Gran era la administratio que aquella havia. Ya may no m volguera haver demanat uns patins, ne un vel, si yo mateix no hi prenia cosiment. Servia m axi com

si fos lo rey. Null temps volia seure a taula, tro que yo havia mig menjat. Deu o dotze vegades se dreçava la nit per veure si yo dormia, o estava descubert. E cercava axi mos plers, com sin degues aconseguir un regne. Jamay no isquera de casa, ne volguera haver res fet sens licentia mia.» E diranlos moltes altres coses punyitives e desplasents, per ço quels sien pus subjugades que catives, o per tristor se vagen deportar en laltre segle, puys quen prenguen altra, a la qual fassen semblant o pijor, e quels dots romanguen en casa.

»De avaritia tu les has notades, de pocha fermetat, e de presumptio. Oh! fort has gran colpa de haver dit semblants paraules. E no sabs tu que les dones necessariament han esser un poch tinents, per ço com no han manera de guanyar, e volen fugir fretura? Si prenen per ventura marits vells, fan

ho per tal com lurs parents e amichs ho volen E son ne mils maridades a vegades que dels jovens qui les menys presen e les obliden per altres que no merexerien esser lurs serventes. E aquells fanles amar e honrar axi com si mateixs. E ladonchs elles estan fermes en amar, pus veen quels es fet semblant; e fan be ques presen de lur honor, pus ho merexen. Car a bona dona no hi baste preu.

»Si be haguesses considerat aquests vicis, quant regnen en los homens, per ventura no hagueres parlat tan larch de dones. Qui poria parlar suficientment de la avaritia daquells, inconstantia, e presumptio? Poques coses son que no faessen vuy per diners: logrejar, lagotejar, fer mals contractes, espiar a altres, matar, enganar, disfamar, testificar falçament, robar, acusar, mentir, pelleyar, amparar mals homens

e plets injusts; descarrerar ab lur enginy dones e donzelles, e liurarles a altres, sien de aço testimonis. No pot hom res tenir en ells. Ara seran de una intentio; ades de altra. Quant se gitaran al lit, vos prometran una cosa; e quant se levaran no hi haura res fet. Sens tota vergonya negaran ço que dit e jurat hauran. Cascuns se tenen per bastants, no solament de regir tot un regne, mas tot lo mon. E per poch que hagen, solament puxen passar temps sens gran treball, no volen res fer, ne mostrar a lurs fills scientia o art ab que puxen viure. Ans gloriejense que aquells vajen be arreats, brodats e encavalcats, axi com si eren fills de grans mestres, e s deporten e prenguen lo bon temps mentre durara. Puys covendra ls a furtar o mendicar per lo mon, a gran lur vergonya e confusio.

»Dit has encara mes que les dones

son parleres e relladores. E has feta gran festa de la scientia divinalment en elles infusa. Verament, a mon juy, a gran tort les accuses. Lo parlar de les dones no es, comunament, sino de coses menudes, e de administratio de casa. Be es veritat que per ço com naturalment son subtils, entenen e saben moltes coses primament e fort tost. Puys dienles a vegades familiarment les unes a les altres, e no sen segueix dampnatge a algun.

»Mas no es axi dels homens; lo parlar e rellar dels quals es abominable a Deu, e desplasent e intollerable a tota persona, e fort dampnos a molts. La major part dells es bestia de prat, e cascu cuyda esser altre Salomo en saviesa, e altre Tulli en eloquentia. Si hom parla de alguna materia subtil davant ells, diran que moltes vegades la han disputada ab homens de gran

scientia, e que han de bons libres de aquella materia tractants. Si hom parla ab ells de fets darmes, diran que Anibal e Alexandre foren assats bons cavallers; mas que de tan bons ne trobaria qui be los cercava, volents ho dir de si mateixs. Si hom parla de alguns grans fets, diran que han vist, hoyt, cercat e lest tant com hom vivent. E jamay isqueren del niu; ne sabrien ajustar tres limons en un baci de barber. Iran per les plasses e pels cantons jutjants les gents e gitants veri per lurs boques, e demenaran regiments de ciutats e de viles, e no saben regir si matexs en lurs cases. Si plou, o fa vent, o fret, o calor, diras que son estornells de carabassa. Bes guarden, que no exiran de la archa, tro que la coloma sia tornada ab lo ram vert en lo bech. Estaran destiu en lo celler, e divern en la cuyna, trufant e dient moltes peguesses e escarns.

»Si van a la esglesia, es arniran lo prevere si triga molt en dir la missa, e lo sermonador si nols diu lo sermo o prehich en tres paraules; e los altres homens, si no van arreats segons lo temps; e les dones honestes, si no seran tan orades com ells volrien, jutjants aquelles de ypocressia. Quant l offici divinal se celebrara, parlaran de barateries, e de viltats; riuran, e no sabran de que; torbaran los circunstants, guardaran les dones impudicament; e no exiran de la esglesia, mentre elles hi seran. Mas, pus que elles ne sien exides, diras que son excomunicats; no hi romandrien per res, ne hi tornarien tro que elles hi son, que han poder de donarlos absolutio, o sospendrels del entredit. Quant van per les carreres, se cuyden trencar lo coll, guardant per les finestres ço que sovint los es impossible aconseguir. Puys vanarse han

de moltes dones, q'ue jamay no hauran parlat ab ells, ne ls conexeran. E finalment, mentiran sens tota vergonya, molt mes que no parlaran. E perjurant, diran esser en fet coses que null temps foren ymaginades.

»Noresmenys has dit que elles han a gran injuria si no son guardianes e tresoreres dels bens de lurs marits. No ten maravells, car açо fan que deuen. Tu sabs be que elles per companyones son donades, e no per serventes. E apres de lurs marits, deuen senyorejar, regir e administrar tot lo patrimoni daquells. E major fe los deu esser donada que a altra persona; car mes los hi va. Mas los desastruchs, no conexents quils fa b: els ama de bon cor, fien mes de una cativa, o de una serventa, quils port lagots, o ls furt ço que pot, que de lurs mullers, qui ho saben mils que ells e pus diligent-

ment conservar. A la pocha amor que dius que elles han a lurs fillastres, hot respondre al present sino que, qui no ama, no mereix esser amat. Ells tostemps les maltracten, e les accusen falçament; e desigen lur mort. Qui sera donchs tan foll, que diga elles esser obligades a amar aquells qui les han en hoy capital?

»De gran vanitat les has notades, e del delit que dius que troben en ben menjar, e beure, dormir e molt reposar. Per ma fe, be hagueres fet que açо haguesses callat. Despertat has lo leo que dormia. Yo, a la veritat, no poria ben defendre que en algunes dones no haja partida de ço que dit has; ne tu pories mantenir quels homens no sien, tota comparatio cessant, molt pus tocats de aço que a aquelles has imposat. La major part daquells se adeliten molt en viure delicadament e reposada,

e en saber diverses coses, que al espiritual o al temporal no li aprofiten, sino a sola obstentatio e superbia; e 'a esser hoyts e loats per la gent, mostrats ab lo dit, mirats e tenguts per savis. De la apparentia han molt, e de la existentia fort poch.

» En menjar e beure son tan dissoluts, que apenes ho poria explicar. Natura ha dat vianda a sustentatio de vida. E ells, trencades les regnes de temprança, no curants satisfer sino a lur bestial appetit, menjen e beuen de dia e de nit, aytantes vegades com los plau. E per ço com humanal costum es delitarse en varietat, diversifiquen les viandes e vins dels quals menjen e beuen a esclatar. Puys diran quels fa mal lestomech, o que han dolor de cap, de que no poden tan prest remey haver, sino que buyden lo sach per un forat o per altre. Puys dormen e

reposen, sompnien e parlen en va, com a freneticbs, tro quel accident los es passat.

»O quin temps fo aquell en que Saturnus regna! De glans e de aygua eren contents los homens, e vivien longament, e nets de malalties. Ara la terra, la mar, el aer no basten a les viandes que ells cobejen devorar. E no considerants la grosseria que per dissolutio de menjar ve al enteniment, e la corruptio de sanch e altres humors al cors, viuen per breu temps e malalts; e de tan diverses malalties, que ya nos poden trobar medicines suficients a curar aquelles. Car los antichs phisichs les han ignorades e no hi han sabut ne pogut provehir. Axi com la superfluitat de les viandes es crescuda, han pres diverç naximent les malalties, e pendran daqui avant. Car algun vici no mor: alla hon neix, cascun die

pren creximent. E tot hom studia diligentment com hi pora ajustar. Treball, per lo qual homens son nats, lunyen axi d ells, com si era veri. E si usaven de raho, abraçarien aquell, car es dissipador de les humors superflues que son en lo cors. En dormir, qui es cosi de la mort, despenen lo terç, o mes, de lur vida, e l restant en servey de lur cors, del qual son servidors e catius.

» Dances e cansons dius que escolten les dones ab gran plaer. No m en maravell. Car natural cosa es pendre delit en musicha, e especialment que sia mesclada ab rethorica e poesia, que concorren soven en les dances e cançons dictades per bons trobadors. Poch se deliten los homens en hoyr semblants coses; les quals deurien saber per fer fugir ociositat, e per poder dir be lo concebiment de lur pensa. Mas delitense molt en hoyr trufadors e

escarnidors, relladors, mal parlers, cridadors, avalotadors, jugadors, e migencers de bacalleries e de viltats.

»Grans cerimonies has dit que serven les dones en levarse del lit, e que no exirien de la cambra tro que son be reparades. O, be t delites en dir mal! Crech que tu volries que n exissen nues e desligades. Elles fan ço que deuen. E si en altra manera usaven, prejudicarien a vergonya, que es virtut fort loable, e especialment en dones. Sabs de qui pot hom be dir axo? Certament dels homens, qui en la vintena part de una hora deurien esser vestits e arresats per exir de casa. E en embotonar lo gipo, tirar les calces a vuyt o a deu parts, dressar les polaynes, espolsar les cotes; vestirse aquelles, pentinar lurs cabells, qui la nit passada hauran estat en prempsa; lavar lurs cares ab aygues ben olents, mirar si

son aquells que eren lo jorn passat; posarse al coll cadenes, cascabells, e esquelles e garroteres a les cames; trigaran per espay de tres hores. Puys faran mostra de lur cors sutze dins per vicis, e bell defora per vestidures sollempnes. Considera donchs, si, atteses los defalliments dels homens, son assats escusades les dones dels vicis quels has dessus imposats.

Ladonchs ell envers mi esclarint la cara, passat un poch, dix: «Not poria explicar suficientment lo delit que he hagut del teu enginy. Disertament e colorada, a mon juy, has respost a tot ço que yo havia dit de fembres. La veritat pero no has mudada; car una mateixa es. E si volies confessar ço quet dicta la tua conscientia, atorgaries esser ver tot ço que dessus the dit.»

— No ho faria ja may, digui yo. Ab aquexa oppinio vull morir.

—Consell te, dix ell, que ho faces; car major aparentia ha que existentia de veritat. Lexa daqui avant amor de fembres. Fuig a tot loch e avinentesa de parlar e perseverar ab aquelles. Squivales com a lamp. Subirana oradura es encalçar la cosa que, aconseguida, dona la mort. Per fembra mori Nabot; Samso ne fo pres e ligat; Josep encarcerat; Ysboseth, mort; Salomo, apostata; David, omicida; Sisara trahit e mort ab un gran clau; Ypolit, Agamemnon, e quaranta nou fills de Danaus ne perderen la vida. Mas a que pert temps en aço? La major part dels inconvenients e mals qui son en lo mon son venguts per fembra. Aço no es algu, qui res de be sapia, qui ho pogues sens vergonya negar. Converteix donchs la tua amor daqui avant en servey de Deu e continuat estudi; e not abellesca negociejar, ne servir

Senyor terrenal. Hages assats treballat per altres. Enten en tos fets propis; no dich pero mundanals ne transitoris, mas espirituals e durables; e specialment en conexer e millorar tu mateix. Trenca lo pont per hon est passat, en manera que no t sia possible retornar. Not girs detras, axi com Orfeu. E pus en la tempestuosa mar has viscut, fe ton poder que muyres en segur e tranquille port.»

Dient Tiresias aquestes paraules, los falcons, astors e cans dits començaren a cridar e udular fort agrament. E yo desperti m fort trist e desconsolat, e destituit tro al mati seguent de la virtut dels propis membres, axi com si lo meu esperit los hagues desamparats.

FINIS.

HISTORIA

DE

VALTER E DE LA PACIENT GRISELDA

escrita en llati per

Francesch Petrarcha

e arromançada

PER

BERNAT METGE

LETRA DE BERNAT METGE

A MADONA YSABEL DE GUIMERA

A la molt honorable e honestà
senyora madonà Ysabel
de Guimera:
Bernat Metge salut e reverencia
subjectiva.

mi ensercant entre ls libres dels philosofs e poetes alcuna cosa ab la qual pogues complaure a les dones virtuoses, ocorrech l altre die una ystoria la qual recita Petrarcha poeta laureat, en les obres del qual yo he singular affeccio. E com la dita ystoria sia fundada en virtuts de paciencia, obediencia e amor conjugal, e a mi sia cert que, entre les altres virtuts, vos siats dotada d aquestes singularment, perço he deliberat de

arromançar la dita istoria e de trametre la us per que vos e les altres dones virtuoses prenats eximpli de les coses en ella contengudes, no per tant que yo m pens que vosaltres freturets de aquesta doctrina, car sens ella sots assats pacients e virtuoses, mas perço que hoynts la present ystoria siats pus ardents en seguir les dites virtuts: car diu lo mestre de amor Ovidi, en les obres del qual en temps que yo amava me solia molt delitar, que al cavayl leuger quant corre no li nou si hom li dona alguna speronada. Supplicantvos que la seguent ystoria vullats benignament hoyr, e en les adversitats, les quals algu en aquesta present vida no pot squivar, con loch sera ben remembrar de aquella, perço que mils e pus pacientment puxats aquelles sofferir, de les quals Deus vos vulla preservar per sa merce. Amen.

ACI COMENÇA LA YSTORIA

DE

VALTER E DE GRISELDA

EN Ytalia es una provincia ornada de molts nobles castells e viles appellada lo marquesat de Saluça, de la qual era Marques un fort noble baro appellat Valter, jove bell e molt gracios, no menys noble de costumes que de linatge, e finalment en totes coses fort insigne; sino que, content de aço que fortuna li havia donat, no curava del esdevenidor, e trobava tan gran pler en caçar, que totes les altres coses que a fer havia ne menyspreava. E specialment nos curava de pendre muller, de la qual cosa los seus vassalls

e sotsmeses eren fort dolents e despagats: los quals con molt ho haguessen soferit anaren ensemps al dit Valter: e la hu d ells, lo qual era de major auctoritat, o per bell parlar o per major privadesa que havia ab lo dit Valter, dix axi:

«Molt noble Marques, la tua humanitat dona a nos audacia e gosar que, tota vegada que los fets ho requiren, ab devota confiança parlem ab tu, e que ara les voluntats que tots tenim secretes en los nostres coratges la mia veu notifich a les vostres orelles: no pas que yo hage algun interes singular en aço, mas per tal com tu, segons que per molts indicis e senyals has soven provat, mostres e reputes que yo son a tu molt car denant tots los altres. Com donchs totes les tues coses placien e hagen a nos tostemps plagut, perço que puxam jutjar que som benaventurats con aytal senyor havem, e que serem molt pus benaventurats en lo esdevenidor que tots nostres vehins: supplicamte humilment vulles pendre muller, e que aço vulles fer spatxa-

dament, car los jorns sen van e volen fort leugerament. E jatsesia que tu sies en la flor de ton jovent, empero la vellesa ensegueix aquesta flor, e la mort es prohisma a tota edat: tot hom egualment ha a morir, e la hora es incerta. Placiet donchs que hoges les pregaries daquells qui no menysprearien los teus manaments, e comana a nos la eleccio de la muller, car nos lat procurarem tal que ella sera digna de acostarse a tu, e de tal linatge que tots porem star ab bona sperança de ella. Deliurens donques daquesta trista de ansia en que som, perço que si Deus disposava en altra manera de tu, no ten anasses menys de ledesme successor, e nos romanguessem sens regidor alcun.»

Ladonchs lo dit Valter, mogut per les piadoses paraules dels seus, dix:

«Vosaltres, amichs, me forçats de fer ço que james no fo en lo meu cor. Yom adelitava que visques en libertat, la qual fort tart es en matrimoni; per que yom sotsmet de bon grat a la voluntat de vosaltres. E jatsia que yo

confiu de la vostra saviesa e fe, vull relevar a vosaltres del carrech que volets pendre per mi, car yo mateix men vull haver lo affany de sercarla m: com yo sia cert que la noblea de la un no ennobleeix laltre, e que moltes de vegades los fills son dessemblants als pares. Tot lo be qui es en la persona no li ve daltre sino de Deu, al qual yo coman mi e tots mos afers, sperant que ell me trobara cosa que será expedient a repos e salut mia.

»E pus vosaltres trobats plaser que yo prenga muller, promet vos que yo complire vostre desig en breu, pero vull quem prometats que qualsevulla muller que yo prena ab sobirana honor e reverencia la tractarets, e que entre vosaltres no hage alcun quin diga mal nes clam de la eleccio per mi faedora. Qual se vulla muller que yo pendre, aquella vull que sia vostra senyora, e sia axi tractada per vosaltres com si era filla del emperador.»

Ladonchs tots a una veu concordablement li prometeren fort alegrament de attendre e complir son manament,

axi com aquells qui per sobres de goig apenes cuydaven veure lo die de les noces, ab tan gran plaer lo speraven. Lo qual die lo dit Valter los assigna que fossen aparellats a la celebracio de aquelles. E noresmenys mana als seus domestichs e familiars que sollempnament aparellassen les coses necessaries a la festa.

Molt poch luny del palau del marques era situada una vila petita poblada de alguns pageses fort pochs e pobres entre ls quals n hi havia un pus pobre que tots los altres, appellat Janicola, e havia una filla appellada Griselda assats bella de cors, mas era pus bella de bones costumes e virtuts del coratge, la qual se era nodrida en sobirana pobresa, ab vianda grossera: e ignorant tot desig carnal, james no havia ymaginat ne girat l enteniment en folls ne delicats pensaments, ans reposava en lo seu pit virginal coratge d home vell e savi, e ab inestimable caritat servia diligentment son pare: e pasturant al-

gunes poques de ovelles que havia, filava cascun jorn, e puys tornantsen a casa aparellava cols o spinachs, o altres viandes covinents a la sua condicio, e fahia lo lit a son pare: e finalment tot son temps despenia en pietat e obediencia filial.

E com Valter hagues acostumat de passar sovint per la casa de son pare, e s hagues pres esment moltes vegades de la virtut d aquesta nina, la qual virtut no era manifestada a la gent, ne n parlava algu perço com era de tan baix stament, lo dit Valter se mes en cor de pendre aquesta per muller sobre totes les altres.

o die de les nupcies se acostava, e tot hom se maravellava d hon vendria la novia, e qui era. E lo dit Valter entretant fahia provisio d anells d aur, de corones e d altres ornaments: e feu fer vestadures, calces e çabates a forma o a mesura d altra donzella la qual era de statura semblant a Griselda.

Ab tant vench lo die assignat, e com

algu no sabes noves de la novia, tot hom stech fort maravellat, e majorment perço com ya era hora de dinar, e la vianda e la casa eren ya aparellades. Ladonchs Valter, axi com si degues exir a carrera a la sua sposa, ixque fora lo seu palau be acompanyat de molts nobles homens e dones, dreçant son cami vers la vileta dessus dita.

Griselda ignorant les coses que per ella eren aparellades, e aportant aygua en un canter en lo seu cap, entra sen en la casa de son pare, per ço que spatxas ço que a fer havia, e que anas ab les altres nines a veure la sposada de son senyor. E dementre Valter anava pensiu entre si mateix, acostantse vers la casa de Janicola, crida Griselda per son nom, interrogantla hon era son pare. E aquella reverentment e ab gran humilitat resposli que en casa era: a la qual dix Valter: «Manali que vinga a mi.»

E com lo pare de la dita Griselda fo vengut, lo dit Valter prenentlo per la ma, ab veu baixa perço que algun no ho hoys, dix:

«Janicola, yo se que tu ames molt a mi, e tostemps he conegut tu per bo, feel e leyal, e les coses que a mi plaen yo m pens que tu les hages per agradables. Empero una cosa singularment vull saber de tu, si vols haver a mi per genre qui so ton senyor?»

Ladonchs Janicola, spaordit per les dites paraules, dix:

«Yo no deig res voler ne avorrir, si no axi com plaura a tu qui est mon senyor.

—Entremnosen donchs, dix Valter, sols, tots sols, per ço que en presencia tua yo puxa interrogar ta filla.

E apres que foren entrats dins la casa de Janicola, sperant defora e maravellantse tot lo poble, hic trobaren Griselda molt maravellada e spaordida del aveniment de tan gran hoste, a la qual dix Valter:

«A ton pare e a mi plau que sies ma muller, e pensme que semblantment placia a tu: pero una cosa te vull demanar, si vens acordada que apres que nostre matrimoni sera acabat e acomplit, lo teu coratge se convenga de bon

grat ab lo meu, axi que en alguna cosa james nos descovenga ab la mia volentat; e que tot ço que yo volre fer te placia, e que nom contrastaras nem faras mala cara james.» Al qual la dita Griselda tremolant per la novitat d aquest fet respos:

«Senyor meu, yo no sou digna de tan gran honor; pero si la tua voluntat es, e fortuna mia, que axi sia com tu has dit, yot promet que no tan solament fare ço que tu manaras, ans encara te dich que james no pensare res que sia contra ton voler, ne tu poras fer alguna cosa, posat quem manasses matar, la qual cosa sia desplasent a mi.

—Assats me basta, dix Valter», e mostrant aquella publicament al poble, dix:

«Aquesta es ma muller, aquesta es vostra senyora, aquesta amats e honrats; e si mi havets car, hajats aquesta molt pus cara.»

E perço que ella no aportas res de la fortuna vella a la novella casa, feula despullar tota nua a les honrades dones que eren aqui, e dels peus fins al cap

la feu vestir de vestadures noves. La qual apres que fo vestida, pentinada e be arreada, apenes la conech lo poble. E encontinent Valter la sposa e li dona un fort bell anell: e faentla cavalcar en un cavayl blanch, feula amenar ab gran alegria, present e acompanyant tot lo poble, al seu palau.

ER tal manera foren celebrades les noces fort solempnament: e nostre Senyor feu tanta de gracia a la dita Griselda que algu no pogue jutgar que fos nodrida en casa de pastor sino en algun palau imperial, tant era cara e venerable envers tots: e apenes coneguera hom, qui la conegues de nativitat, que fos filla de Janicola: tanta era la honestat de la sua vida, la noblea de les sues costumes e la dolçor de les sues paraules, ab les quals se tirava los coratges de les gents. E no tan solament dins los termens de la sua terra la loaven, ans encara per moltes altres provincies era scampada la sua virtuosa fama, axi que molta gent ab gran

affeccio e pler venia per mirar aquella.

En aquesta manera Valter, ennoblehit de insigne e benaventurat matrimoni, vivia ab sobirana pau en casa sua, e fora sa casa ab sobirana amor de ses gents: e era tengut per fort savi con tan gran virtut amagada dejus tan gran pobrea e fretura havia acostada a si mateix.

E no tan solament Griselda exercia negocis femenils e domestichs, ans encara con obs hi era usava de officis publichs, e en absencia de son marit levava de carrera los plets e questions de la terra, e metia pau entre los discordants ab tan bones e savies paraules e maneres, e ab tanta maturitat e egualtat de juy, que tot hom dehia que Deu los havia tramesa aquesta dona del cel.

cap de poch temps la dita Griselda se emprenya, per la qual raho tots los seus sotsmeses stigueren ab angoxosa sperança. Apres ella pari una filla molt bella, e jatsia que sos vassalls haguessen mes amat fill, empero no

31

tan solament son marit, ans encara tota la gent ne hac fort gran pler.

E apres un temps que la filla fo desletada, jatsia que lo dit Valter hagues assats provada la fe de la muller, pero volchla provar e assajar mes avant. E stant sol en una cambra, cridala, e ab cara trista dixli axi:

«Be sabs tu, Griselda, e nom pens que per la present fortuna te sia oblidat, lo stament del temps passat: be sabs tu encara en qual manera venguist en aquesta casa, e con est assats cara e molt amada de mi: mas no est axi cara als nobles homens de ma terra, majorment despuys que tu comencist haver infants, car tenense fort per injuriats que sien sotsmeses a dona que sia filla de pages axi com tu est. E es de gran necessitat a mi que desig haver pau ab ells, que de ta filla faça no ço que volria, mas ço que a ells plaura: e covendra men a fer cosa quem sera la pus trista e la pus dolorosa que yo pogues fer; pero no ho volria fer que tu no ho sabesses, perque vull que tu ho consentes e que hi hages aquella paciencia

la qual me prometist en lo començament de nostre matrimoni.» Ladonchs Griselda, hoydes semblants paraules, sens mudament de color e de paraula, dix:

«Tu est nostre senyor, e yo e aquesta filla tua som teus: fe de les tues coses axi com te plaura, car res no pot a tu plaure que a mi desplacia, car yo no desig haver res ne he paor de perdre alguna cosa en aquest mon sino tu. Yo he ficades aquestes coses en lo mig del meu cor, les quals james no exiran per passament de lonch temps ne per mort: totes coses impossibles se porien abans fer quel meu coratge nos mudaria.»

Ladonchs Valter, fort alegre per la dita resposta, mas dissimulantho con mils pogue, se parti davant ella demostrant que era fort trist.

Apres un poch tramesli un dels seus algotzirs, en lo qual ell se fiava molt (ben certificat de sa intencio e de ço que ell entenia a fer), lo qual vinent a ella gran hora de nit, li dix:

«Senyora mia, perdonem e placiet que nom tingues en mal ço que yo

forçadament he a fer. La tua saviesa sab quina cosa es qui ha affer ab senyor al qual hom no pot contrastar per dura cosa e cruel que man esser feta. Mon senyor m ha manat que yo prengue aquesta infanta, e que aquella...»

Ab paraula estroncada lexa s de parlar e de dir lo cruel ministeri que devia exercir. Sospitosa era la fama del algotzir, sospitosa era la cara, sospitosa era la hora, sospitoses eren les paraules ab les quals jatsessia que ella clarament entenes que aquell devia anar matar la sua dolça filla cara, empero no gita lagremes ne sospıra gens, la qual cosa no solament fora stada molt dura a mare, ans ho fora semblantment a nodriça. Puys ab bona cara prenent l infanta, guardantia un petit, e besant aquella, benehila e feuli lo senyal de la creu en lo front, e donala al algotzir dientli:

«Veten, e met en execucio ço que mon senyor te ha manat: mas prechte de una cosa, quet guarts que besties feres ne ocells no devoren ne menjen

aquest petit cors, ab tal condicio pero que per mon senyor no sia manat lo contrari.»

E apres com lo dit algotzir sen fos tornat a son senyor, e li hagues recitat ço que per ell era stat dit a la dona e aço que per ella era stat respost, e li hagues donada sa filla, amor e pietat paternal mogueren fort lo dit Valter: pero ell no lexa son proposit, ans liura la a son algotzir embolcada en draps, e mesa dins una gran canasta posala sobre una bestia que la aportas suaument; e feula aportar ab gran diligencia a Bolunya a sa germana, que era muller del comte de Panico, que la nodris e que la instruis ab maternal amor e studi de bones costumes, e que la faes nodrir, e que la tengues tan secretament com pusques, que hom en lo mon no pogues saber de qui era filla. E lo dit algotzir encontinent compli ab gran diligencia ço que li era manat.

Apres Valter, considerant soven les paraules e la cara de sa muller, james no pogue conexer ne haver senyal que lo coratge de sa muller se fos mudat,

car egual alegria, diligencia e cura, acostumat servey e amor semblant li demostrava de fet, que d abans havia acostumat: e james no li demostra tristor ne li feu mencio de sa filla, ne james desliberadament ne per incident lo nom de aquella no li exi de la boca, que algu hoys.

N apres de aquestes coses que foren passats .iiij. anys Griselda se emprenya, e pari un fort bell fill, del qual hagueren gran goig e alegr·a son pare e tots sos amichs.

E a cap de dos anys que fo desletat, Valter tornant en la acostumada curiositat dix a sa muller aytals paraules.

«Be creu que hages hoyt dir con lo meu poble ha gran despler e no porta pacientment lo nostre matrimoni, majorment despuys que tu haguist e comencist haver infants: pero james nols sabe tant greu com feu despuys que tu haguist fill: car dien entre ells, e yo qui moltes vegades ho he hoyt, que «—apres la mort de Valter, lo net

de Janicola senyorejar ha a nos,—» e a aquells es fort greu que tan noble terra sia sotsmesa a aytal senyor. Cascun die entre lo poble se dien estes paraules, per les quals yo qui son fort desijos de repos, e a la veritat me tem de perills de ma persona, me somoch moltes de vegades que d aquest infant faça ço que he fet de sa germana: mas denuncieho abans per ço que soptosa e inopinada dolor no t torbas.» E Griselda respos:

«Senyor, ya ho he dit, e ara ho repetesch, que yo no puix res fer, ne vull ne no vull sino ço que a tu plau, car yo en aquests fills no he als sino los treballs: tu est senyor de mi e dells, per que fe a ta guisa d aço del teu, e no hi demans mon consentiment, car en axi con en l entrament que fiu de la tua casa me despulli les vestadures, axi despulli les mies voluntats e desigs, e vesti m los teus, per que en qual se vulla manera tu vulles alguna cosa yo semblantment vull aquella: car si yo fos certa de la tua voluntat, ya haguera començat a voler e desijar ço que tu

desiges: mas pus lo teu coratge no puix prevenir, de bon grat seguire aquell. E si tu trobes plaer que yo muyre, tantost morre volenterosament, car alguna cosa finalment ne la mort sera egual a la nostra amor.»

Ladonchs Valter maravellantse de la constancia e fermetat de la fembra, partis ab trista cara davant ella: e encontinent tramesli lo algotzir que ya altra vegada li havia trames, lo qual apres que ab gran instancia li hach demanat perdo si li fahia res desplasent, axi com si degues a fer un gran crim, demana l infant. E Griselda ab cara e coratge dessus dits pres entre ls braços son fill bell e fort gracios, no tan solament per ella amat, mas p r aquells qui l havien vist e hoyt nomenar, e faentli lo senyal de la creu en lo front e benehintlo, axi com havia fet de la filla, e sguardantlo gran stona e besant aquell, sens lagremes ne sospirs donal al algotzir dessus dit, dientli:

«Vet aci mon fill, fe d ell ço que t es manat: mas de una cosa te prech, que si ferse pot no jaquesques menjar a les

besties salvatges ne a ocells los delicats membres de aquest tan noble infant.»

Apres lo algotzir sen torna ab linfant a son senyor dientli les coses dessus di es, que sino com ell era cert de la gran amor que Griselda havia a sos fills, per poch haguera hauda sospita que aquesta fortalesa femenil no partis de enorma crueltat. E apres trames lo dit infant per lalgotzir a Bolunya, axi com havia fet de la filla.

ots los sus dits experiments e eximplis de benvolença e fe conjugal pogueren haver bastat a Valter: mas molts homens son qui nos saben lexar e abstenir de la cosa pus que la han començada, ans continuant aquella perseveren en lur proposit.

Apres Valter continuament contemplava e gordava sa muller sis mudava per ço que li havia fet, e null temps pogue conexer en ella alguna mutacio, mas de die en die la trobava pus feel e ab major affeccio envers ell, axi que abdosos semblaven de un coratge, car

la muller, axi com dessus havem dit, no volia ne avorria alguna cosa sino axi com a son marit plahia.

Poch a poch se comença scampar mala fama de Valter, ço es a saber que ab crueltat e duricia inhumana, per ço com se penedia del baix e humil matrimoni que havia fet ab Griselda, havia manat matar sos fills, car algun no podia veure sos infants ne sabia hom hon eren: per la qual cosa Valter qui solia esser tengut per savi hom e noble, e solia esser molt car als seus sotsmeses, fo reputat a les gents per infamis e odios: e gens per aço lo seu coratge nos mudava ne s enclinava, ans procehia continuament ab sospitosa severitat en la experiencia que havia començada.

om apres la nativitat de sa filla fossen passats .xij. anys, ell trames missatgers a Roma qui fessen semblant o fenyessen que aportassen letres del Papa ab que fos mesa fama entre l poble que a ell era donada licencia per lo

dit papa, que per repos e pau dell e de ses gents, separat lo primer matrimoni pogues pendre altra muller. La qual fama con fos pervenguda a noticia de Griselda yo m pens que la desconsola e li dona gran tristor: mas ella no sen mogue gens, ans stech ferma axi com aquella qui de si mateixa e de ço del seu havia ja ordonat una vegada e dispost, sperant quen manaria esser fet della per Valter, al qual ella sa persona e les sues coses havia subjugades e sots meses.

Valter havia ja trames a Bolunya a son cunyat pregantlo que li amenas sos fills. E la fama se escampa que aquella donzella li amenaven que fos sa muller: la qual cosa son cunyat feelment exagüi. E amenantli la donzella que ja era de edat de maridar, bella e excellent e de bells ornaments arreada, e amenant ab ella son germa qui semblantment era de edat de .xij. anys, ab gran companyia de nobles homens e cavallers, cert die per ell ordonat comença son cami. E entretant Valter per ço quen temptas sa muller,

axi com havia acostumat, a major dolor e vergonya della feula venir publicament davant gran partida del poble, e dixli:

«Yom adelitava assats en ton matrimoni, no gordant lo linatge dhon vens mas les tues costumes, e ara segons que veig tota gran fortuna es gran servitut e gran subjugacio, car a mi no es legut de fer ço que seria legut de fer a un laurador. Los meus vassalls me forcen e lo papa hi consent que yo hage altra muller, la qual ja ve e sens dubte en breu hic sera: per que sta ab fort cor e dona loch a aquella, e aportaten ab tu lo dot que hic aportist. Tornaten a casa de ton pare: no es fortuna en lo mon que dur perpetualment a la persona.»

Ladonchs Griselda respos:

«Senyor meu, tostemps sabi, em tingui per dit, que entre la tua magnitut e la mia humilitat no hi ha alguna proporcio, e tostemps fuy certa que no tan solament era indigna de esser ta muller, mas encara de esser serventa tua. E jurte per Deu que en aquesta

casa tua de la qual tu m has feta senyora, tostemps son stada serventa dins mon coratge: per que d aquest temps que he perseverat ab tu ab molta de honor, e mes que yo no merexia, fas moltes gracies a Deu e a tu: al sobrepus te responch que son aparellada ab bon cor e alegra de tornarmen a la casa de mon pare, e alla hon me nodri en ma puericia finir ma vellesa e morir benaventurada e honorable vidua, la qual son stada muller de tan noble baro com tu est. Yo de bon grat don loch a la novella muller, la qual placia a Deu que en bon punt hic venga. E pus a tu plau, yo m partesch d aci alegrament: mas con manes que m en port lo meu dot be veig yo quin es, e be m membre con yo fuy despullada de les mies vestadures en lo lindar de la porta de mon pare, e apres que fuy vestida de les tues vengui a tu: e lo meu dot no es stat altre sino fe e nuditat. Vet donques yo m despull aquesta vestadura, e restituesch te lo anell ab quem sposist: los altres anells, vestadures e arreaments los quals me havies

donats, en la tua cambra son. Nua isqui de la casa de mon pare e nua hi tornare; sino quem par no sia digna cosa que aquest meu ventre en lo qual los fills que tu engenrist han stat, aparega nuu al poble: perque si a tu plau, e no en altra manera, te suplich carament que en preu de la mia virginitat, la qual aporti aci e la qual no men aport, me vulles lexar una camisa de aquelles que yo solia vestir con stava ab tu, ab la qual puxe cobrir lo ventre de mi qui solia esser ta muller.»

Dels ulls de Valter cahien fort spesses lagremes e nos podia abstenir de plorar; e girant la cara detras, ab paraules tremolants dix:

«Plaume que hages una camisa:» e plorant partis denant ella. Ladonchs Griselda se despulla totes les vestadures e romas solament en camisa e ab lo cap e peus nuus: e exi de la sua casa acompanyantla molta gent qui li ploraven detras dient mal de la sua fortuna.

RISELDA sens plorar ne dir alguna paraula mala sen torna a casa son pare. Janicola, qui tostemps les nupcies havia haudes per sospitoses e de les quals james havia sperat algun be, ans moltes vegades havia ymaginat que Valter nos tendria per arreat de haver muller de an baix stament, e que aquella qualque die, com ne seria ujat, gitaria de casa, havia stojat en un loch desat de la casa la gonella aspra, grossa, squinsada e arnada que sa filla solia aportar: e hoyt lo brogit que la gent fahia acompanyant Griselda, la qual sens dir alguna paraula sen tornava, exili a carrera en lo lindar de la porta, e cobri aquella mig nua de la vestadura antiga.

Per alguns dies la dita Griselda stech ab son pare ab maravellosa humilitat, axi que en ella no podia hom conexer algun senyal de tristor, ne que ella anyoras ne desijas la fortuna prospera que havia perduda, com tostemps stant en sa prosperitat hagues viscut humil e pobra de sperit.

o comte de Panico se acostava ja ab la dita donzella, e gran fama anava per la terra, de les novelles nupcies: e molta companyia del dit comte era ya a Saluça, qui havia dit al marques lo jorn quel comte seria aqui. E Valter mana venir Griselda al palau, a la qual, apres que devotament fo venguda denant ell, li dix:

«Yo he gran desig que aquesta donzella, que hic sera dema a dinar, sia reebuda honorablement, e los homens e les dones qui ab ella venen, e semblantment los meus qui seran en lo convit; axi que sia feta honor a cascun de loch e de paraula segons sa dignitat. E yo en ma casa no he fembres qui sien aptes en fer aço: per que tu, jatsia no sies be vestida, qui saps les mies maneres e costumes, pendras carrech de rebre e collocar los hostes segons que fer se deu.»

Ladonchs Griselda respos:

«No tan solament fare de bon grat, mas ab gran desig, aço e totes aquelles coses que yo sabre que a tu vendran en

pler: e mentre que yo visque no sere ujada ne m enujare de fer ço que tu m manaras.» E encontinent, a manera de una serventa, començа de endreçar lo palau, e de parar les taules e los lits, e de amonestar les altres companyes que li ajudassen.

hora de tercia del seguent die lo comte de Panico vench, e tota la gent se maravella de la bellesa e bones costumes de la donzella e del infant son germa. E eren molts aqui los quals dehien que Valter saviament e benaventurada havia cambiat, e que ara havia pus jove e pus bella muller e pus noble que dabans, e que hauria fort bell cunyat.

E dementre quel convit se aparellava Griselda fo aqui continuament present, e sens que nos dona confusio ne vergonya de la desaventura que li era sdevenguda ne de la vestadura squinsada que vestia, exi a carrera ab alegra cara a la donzella, dientli: «Senyora, be siats vos venguda.» E puys acolli be

tots los altres. E dementre que ella alegrament acompanyava e reebia los convidats ab plasents e gracioses paraules, (e ordona lo palau en tal manera que tot hom, specialment los strangers se maravellaven con tan gran saviesa e magestat de bones costumes se amagaven jus tal habit), ella nos podia sadollar de loar en diverses maneres la dita donzella e l infant son germa. Valter, con tot hom se devia asseure a taula, gira s envers Griselda, e ab clara veu denant tots, trahent s en quaix scarn d ella, dix:

«Que t par d aquesta mia sposa, es assats bella e honesta?

—Cert, hoc, dix Griselda; car yo nom pens que en lo mon s en pogues trobar pus bella ne pus honesta, e si ab aquesta no has tu pau e tranquilitat e vida benaventurada, no pens que ab altra en lo mon la poguesses haver. E placia a Deu que axi sia que ab ella visques ab pau longament: mas de una cosa te prech e t amonest, que aquesta no vulles maltractar axi com has tractada l altra, car aquesta es pus jove e nodri-

da pus delicadament, e no m pens que ho pogues axi soffrir.» E Valter sgordant la alegria e constancia de Griselda la qual tantes vegades cruelment havia offesa sens raho, e havent pietat de la indigna fortuna que li havia feta soffrir, no ho pogue sostenir, e dix:

«O Griselda, assats es coneguda a mi e es provada la tua amor e feeltat: e no m pens que dejus lo cel sia algu qui tan grans experiencies hage haudes de amor conjugal.

E dient aquestes paraules, fort alegrament e ab gran cupiditat abraça la sua cara muller, la qual per la novitat d aquest fet stava vergonyosa e axi com si s levava de dormir e hagues somiat alguna cosa desplasent; e dixli:

»Tu est solament ma muller, e altra no n he hauda ne n haure: sapies que aquesta quet penses que sia ma sposada es ta filla, e aquest quet penses que sia mon cunyat es ton fill. Ara has cobrat ensemps totes les coses que en diverses partides cuydaves haver perdudes. Yo vull que sapien tots aquells qui crehien lo contrari, que yo no t

son stat impiados ne cruel, ne the volguda condempnar, mas provar: ne he volgut matar mos fills, mas amagar aquells.

OYNT aquestes paraules Griselda de gran goig torna mig morta, e per sobres de pietat exi quaix fora de son seny; e ab alegres lagremes lexas anar sobre sos fills, e abraçant aquells e fatigantlos ab besaments spessos banyals lurs cares ab piadoses gemegaments e sospirs.

E encontinent les altres dones, qui aqui eren, despullaren alegrament Griselda daquelles pobres vestadures acostumades e la ornaren fort altament e maravellosa.

Aqui hach tota la gent gran goig e alegria: e en aquell jorn fo feta major festa e pus sollempne celebracio que no lo die de les noces. E puys per molts anys visqueren abdosos ab gran pau e concordia. E Valter feu venir a casa sua Janicola, sogre seu, fort pobre, al qual ell no havia dat semblant quel

preas res per ço que no fos fet empatxament a la experiencia que ell volia fer a sa muller: e feuli molt gran honor e molt de be. Puys colloca sa filla en magnifich e honest matrimoni: e apres sos dies lexa son fill senyor e successor de la sua terra.

DEO GRACIAS.

Torna a scriure lo arromançador de aquesta ystoria a la dessus dita Senyora Madona Ysabel.

LA present ystoria, Senyora molt graciosa, he arromançada com pus pla he puscut e he sabut; la qual en esguardament del lati, en que Petrarcha la posa, es fort grossera. Mas yo ymaginant que complauria a vos no he recusat de demostrar la mia grossera ineptitut e atreviment gran que he haut com he gosat parlar apres tan sollempne poeta con aquell es, lo qual viura perpetualment en lo mon per fama e per los insignes libres que ha fets a nostra instruccio: supplicantvos, Senyora, que la dita ystoria vullats creure axi com es posada, car axi fo alla com dessus es dit; jatsia que alguns menys creents e vicioses diguen, que impossible es que dona del mon pogues haver la pasciencia e constancia que de Griselda es scrita. Als quals hom

poria ben respondre, que ells tenen aquella oppinio per ço com ymaginen que aço que a ells es difficil sia als altres impossible: car moltes dones son stades qui han hauda maravellosa pasciencia, constancia e amor conjugal, axi com fo Porcia, filla de Cato, quis mata con sabe que Varro marit seu era mort, e Ypsicratea, regina, qui volch anar per lo mon axi com exellada ab Mitridates marit seu, e moltes altres coses les quals de present nom cur de recitar. Supplichvos encara, Senyora, que mi per envejoses contra justicia maltractat vullats haver per recomanat en vostres devotes oracions: car nostre Senyor ha mes en vos tant de be, e vos quen sabets tan virtuosament usar, que nom pens que denant ell poguessets trobar repulsa de res que li demanassets.

ERRADES

Pl.	Rat.	Hont diu.	Ha de dir.
26	1	Axi com	Per la actio de son contrari: axi com
36	9	, si penses	si pensas *(pensàs)*
63	10	tota mija	tot mija *(mijà)*
63	22	sovent	soven *(sobre)*
72	7	, o per occorrer a lur iniquitat; pus vees	; o per occorrer a lur iniquitat, pus vees...
85	9	aquells dells	aquell dells
117	20	otrbe hom	troba hom
188	12	de la reyna	e maturitat de la reyna.
203	1	Amen los homens	Amenlos homens *(a elles)*
209	7	contiua	continua

VARIANTS

235	10	Molt poch luny	No molt luny
240	9	Per tal manera	En aquesta manera
241	20	A cap de poch temps	No passa molt de temps que
249	5	, que	, en lo qual se maravella molt e tan fort, que

Date Due

